

VIGILIA

1 9 7 5

január

1

ROGER ETCHEGARAY:
Evangelizáció Európában

NYÍRI TAMÁS:
A kihívás

HETÉNYI VARGA KÁROLY:
A „Hűséggel a Hazához
mozgalom

GYÜRKI LÁSZLÓ:
A gyermekség-evangélium

DOKUMENTUM
Egy betiltott körlevél, 1944

MEZEI MÁRIA:
Bujdosó lány (vallomások)

BENEY ZSUZSA:
Pilinszky János új köteteiről

BODOKY RICHÁRD:
Dietrich Bonhoeffer emlékezete

DÉVÉNYI IVÁN:
Korniss Dezső (műmelléklettel)

Toldalagi Pál, Labancz Gyula
és Bór András versei

ESTERHÁZY PÉTER:
Fancsikó és Pinta (elbeszélés)

KRITIKA
Az őszinteség lépcsőin — Berlini
látványosságok — Budapesti és
esztergomi tárlatok — A Don
Juan az Operaházban

Ablakból (részlet)
GROSS ARNOLD GRAFIKÁJA

GYOVAI ESZTER	Munkája	— — — — —	1
ROGER ETCHEGARAY	Evangelizáció Európában ma és holnap	— — — — —	2
GYÜRKI LÁSZLÓ	A gyermekség-evangélium	— — — — —	8
NYÍRI TAMÁS	A kihívás	— — — — —	14
PASKAI LÁSZLÓ	A teológus az egyházban. Gál Ferenc új könyvéről	— — — — —	21
HETÉNYI VARGA KÁROLY	A „Hűséggel a Hazához” mozgalom és a pécsi egyházmegye papsága	— — — — —	23
BODOKY RICHÁRD	Dietrich Bonhoeffer emlékezete	— — — — —	30
DÉVÉNYI IVÁN	Korniss Dezső	— — — — —	32
BÓR ANDRÁS	Versei	— — — — —	36
TOLDALAGI PÁL	Versei	— — — — —	37
BENEY ZSUZSA	Végkifejlet. Gondolatok Pilinszky János új versesköteteiről	— — — — —	38
H. B.	Ajánlasként	— — — — —	44
MEZEI MÁRIA	Bujdosó lány	— — — — —	46
LABANCZ GYULA	Versei	— — — — —	52
ESTERHÁZY PÉTER	Fancsikó és Pinta (elbeszélés)	— — — — —	53
N A P J A I N K	Berlini konferencia: 1974. november 19—23.	— — — — —	58
K É P E K	A műmellékleten, valamint a 33. és 43. oldalon Korniss Dezső munkáinak reprodukciói.		

DOKUMENTUM

Egy betiltott körlevél, 1944.	— — — — —	34
-------------------------------	-----------	----

NAPLÓ

Siki Géza: Könyvek között (Lengyel József: Az őszinteség lépcsőin) — 59; Nádas Péter: Színházi krónika (Berlini látványosságok) — 60; D. I. — G. Miklós: Képzőművészet (Budapesti és esztergomi tárlatok) — 64; Tóth Sándor — R. L.: Zenei jegyzetek (Mozart Don Juanja az Operaházban; A Camerata Hungarica hangversenye; Lemezfigyelő) — 66; Tájékozódás — 68; Idegen nyelvű tartalomjegyzék — 70; A *Vigilia* hírei a hátsó I. borítón.

Felelős szerkesztő: RÓRAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és kiadóhivatall ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 188-098, 185-414. Postacím: 1364. Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: *Vigilia* kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A *Vigilia* csekk számla száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 11,80 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a *Vigilia* című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 12.— Ft. Előfizetés: egy évre: 140.— Ft, félévre: 70.— Ft, negyedévre: 35.— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

*Minden kedves Olvasójának
boldog Újévet kíván
a Vigilia*

Gyovai Eszter munkája

Fotó: Csigó László

EVANGELIZÁCIÓ EURÓPÁBAN MA ÉS HOLNAP

Mondandóm a kérdésben egyszerű és ugyanakkor bonyolult is.

Egyszerű, hiszen csak be kell vezetnem az ezzel a témával kapcsolatos tapasztalatcserét, nem feladatom, hogy végleges mérleget állítsak fel, csak az európai evangelizáció jelenlegi helyzetének néhány jellegzetes vonására kell rámutatnom.

Bonyolult mégis, hiszen korunkban egyetlen „nagy faluvá” lesz a világ; nehéz dolog európai sajátosságokról beszélni, ha ugyanakkor éles körvonalakkal rajzolódik ki előttünk a sokféle partikularitás, helyi sajátosság minden országban. Hogyan beszéljünk Európa nevében, ha nem akarunk még jobban megmerevíteni bizonyos ellentéteket, hanem inkább gyorsítani szeretnénk bizonyos egymáshoz közeledő tendenciákat. Azt mindenesetre örömmel hangsúlyozhatom, hogy az európai püspökkari konferenciák a helyzetnek inkább pozitív mint negatív oldalát látják, inkább az emelkedést, mint a hanyatlást. „Virrasztunk, várva a hajnalt” — a jelek szerint inkább ezt mondják a püspökök, mintsem azt mondanák: „virrasztunk, várva az éjszakát”.

Hozzátehetném még VI. Pál pápa szavait, aki arra hív föl bennünket, hogy bátrak és leleményesek legyünk. A szinodusról szólva ezeket mondta: „Annak a társadalomnak, amelyben élünk, feltételei köteleznek bennünket arra, hogy újra átvizsgáljuk módszereinket és mindenütt megkeressük azokat az eszközöket, amelyekkel a modern emberhez eljuttathatjuk azt a keresztény üzenetet, amelyben feleletet találhat kérdéseire”.

Ki ez az ember? És ki ez a modern ember, ez az „európai” ember, akivel együtt élünk? Olyan ember ez, akire a „keresztény” vagy talán helyesebben „kereszténység utáni” Európában a szekularizáció nyomta rá bélyegét. Olyan ember, akire a két tömbre szakadt Európa nyomta rá bélyegét, olyan ember, akire a robbanásszerű mozgékonyság nyomta rá bélyegét ugyanebben az Európában.

1. *A szekularizáció bélyegét magán hordó ember.* Nincs Európán kívül még egy hely a világon, ahol a kereszténység oly mértékben lett a civilizáció megteremtője, hogy az egyház összetéveszthetővé vált ezzel a civilizációval, vagy még inkább Európa egyik megnyilvánulási formájává szűkült. Ugyanakkor Európa volt az első, amely kezdeményezte vagy ha úgy tetszik, elszenvedte a szekularizáció jelenségét, ami napjainkig odáig vezethetett, hogy manapság egy ember egész életét leélheti anélkül, hogy bármiféle vallásos cselekmény beleszólna vagy szerepet játszana sorsában.

Sok elemzés foglalkozik a szekularizációval, mint olyan társadalmi szövettel, amelyben ma az evangéliumot hirdetni kell, utalva a szekularizáció nagy lehetőségeire, figyelembe véve a hívők sokkal nagyobb szabadságát és felelősségét, de rámutatva kockázataira is, amennyiben teljes mértékben eláraszthatja az emberi lét kereteit anélkül, hogy kitekintést nyitna a vallásos távlatokra. De vajon levontuk-e ebből az összes következtetést a hit és a lelkipásztorkodás megújított formáinak érdekében? Magatartásunk nagyon gyakran makacsul ragaszkodik olyan feltételezésekhez, amelyekről a történelmi valóság már régóta megszabadította magát. Az igazság az, s ez magyarázza a hálgatást és a lassúságot is, hogy a szekularizáció folyamata egy „keresztény” vagy helyesebben „kereszténység utáni” Európában játszódik le, tehát olyan területeken, amely sokfelé viseli még az evangélium kulturális vonásait: Kényes feladat a „hit” és „vallás” közötti nehéz vita kibogozása, és az itteni ember talán fogékonyabb még az olyan üzenet iránt, ami elveszítette frissességét és újdonságát. Az európai evangelizáció egy domesztikált kereszténység jegyében folyik, ahol a kifícamított evangéliumi értékeknek gyakran nincs más szerepük, mint hogy értelmet és erőt adjanak olyan emberi csatákban, amelyek a „végső dolgok előtti” valóságokra irányulnak anélkül, hogy kapcsolódnának a „végső” valósághoz, Jézus Krisztushoz.

2. *A két tömbre osztott Európa bélyegét magán viselő ember.* Európa fele-fele részben két tömbre osztódott. Ez történelmi tény. Ez ember a tétje ennek a törésnek, amely két különböző típusú társadalmat állít szembe: az egyik Nyugaton a liberális ideológia, a másik Keleten a marxista ideológia ihletéből táplálkozik.

Az egyház nem mond ítéletet semmiféle rendszerről, hacsak nem annak alapján, hogy egy társadalom milyen mértékben képes az alapvető emberi jogok előmozdítására és biztosítására, így többek között a vallás szabad gyakorlásának jogára is, és pedig nemcsak jogszabályokban, hanem ténylegesen is, a szó teljes értelmében.

A vallásos ember számára Nyugaton éppen úgy, mint Keleten a gyakorlati anyagiasság talán még rombolóbb hatású lehet, mint az ideológiai materializmus. Amíg azonban Nyugaton a politikai és vallási érettség jeleként az egyház és az állam újrafogalmazza kapcsolatukat, hogy világosan kifejezésre juttassák sajátos feladatukat és annak végrehajtását is szabadon biztosítsák, anakronizmusnak tűnnék, ha Keleten az állam arra törekednék, hogy az egyházat olyan függőségben tartsa, ami akadályozza küldetését vagy éppen lehetetlenné teszi különböző akadályok felállításával, amelyek országonként mások és mások lehetnek. A Kelettel folytatott nehéz, de lojális és kitartó dialógusban az egyház nem kér semmiféle privilégiumot, csak egyszerűen megfelelő életet, ami elengedhetetlen mindenestül spirituális küldetésének gyakorlásához. A mai európai ember azonkívül a vallásos információk növekedését és a keleti és nyugati egyházak találkozásainak lehetőségét is óhajtja.

3. *A széthullott Európa bélyegét magán viselő ember.* Az Európában bekövetkezett belső változások széthulló csillaghoz hasonlóan robbantották szét azt a kultúrát, ami Dantétól Shakespeare-ig, Pascaltól Goetheig és Dosztojevszkijig egyesített bennünket; és az emberek egyre inkább olyan társadalmi rétegekbe zárkóznak, amelyek nem törődnek egymással, osztályokba, amelyek ütköznek, gondolkodásmódokba, amelyek nagyon nehezzé teszik a kapcsolatteremtést és főként a kölcsönös megértést. Ebben a szétszakadozott Európában olyan ember él, aki egyre inkább az évszakoknak megfelelően vándorló pásztorokhoz hasonlít. Elegetendő, ha itt csak arra a háromféle mozgékonyaságra utalunk, ami áttöri az összes határokat.

a) *Hivatásszerű mozgékonyaság.* Tizenegy millió dolgozó vándorol Délről (a szegény országokból) Északra (az iparosodott államokba) Európában. Nagy számban vannak technikusok és kutatók, akik az egész világon szerteágazó vállalatok szolgálatában állnak.

b) *A turizmus mozgékonyasága.* Az áramlás iránya itt inkább fordított, Északról Délre irányul, mert az emberek úgy érzik, a nyári pihenőhöz elengedhetetlen a hűsleges napfény. A turizmus térbelileg és időbelileg is folyamatos ténnyé válik. Negyvenmillióra becsülhetjük azoknak a számát, akik ebben az évben külföldre mentek, egy másik európai államot látogattak meg.

c) *A kulturális mozgékonyaság.* Ennek a legváltozatosabb formái lehetnek: diákcseré, kongresszusok, fesztiválok, vásárok, sportversenyek, testvérvárosi kapcsolatok létesítése stb. A nemzetközi rádió- és televízió adások megsokszorozódnak. Senki sem állíthatja meg többé az eszméknek, képeknek és hangoknak ezt a keveredését.

Az európai ember nemcsak mozog; mozgás közben mélysegesen át is alakul. Az evangélium olyan hirdetése, amely nem veszi figyelembe mindenekelőtt a kultúráknak ezt a robbanását és az emberek új nomadizálását, azt kockáztatja, hogy légüres térben hangzik el.

Két alapvető meggyőződés

Mielőtt az evangelizáció helyzetével és a vele kapcsolatos tapasztalatokkal foglalkoznánk, mindenekelőtt két alapvető meggyőződés elfogadásának szükséges voltát emelném ki: 1. A mai embernek égető szüksége van Isten szavára, 2. az evangelizáció parancsoló kötelessége az egyháznak.

Sokan osztják a véleményt, hogy e két alapvető meggyőződés újjáéledése elengedhetetlen. Az ateizmus nem megdöbbentő felfedezés többé: sokkal inkább a hit válik szokatlanná. Már maga a hitetlenség vagy hitehagyás szó is alkalmatlannak tűnik, negatív jellege egy elmúlt kor jellemzője volt. A hitetlenség elveszítette provokatív felhangját és ma már-már megszokjuk és belenyugszunk a csöndbe. Úgy látni, hogy valóban léteznek nem-hívők, manapság kegyelemnek számít.

1. *A mai embernek égető szüksége van Isten szavára.* Abban az Európában, amelyben hangadók „a gyanakvás mesterei”, elérve azt, hogy már önmagunkban is kételkedünk, szükségünk van rá, hogy visszaszerezzük biztonságunkat. Amikor a szekularizált kultúra levegője egyre fullasztóbb, és a csalódott, magukat rászédettnek érző emberek, főleg fiatalok, minden módon ki akarnak kerülni belőle, különös lenne, ha az egyház késlekednék a megfelelő lelkipásztorkodás alkalmazásával.

A mai ember, akit az „ésszerűség előretörése és az érzelmek háttérbe szorítása” jellemez (P. Ricoeur), ilyen vagy olyan módon, de a „teljesen mást” keresi. Az olyan egyház, amely nem tud egyebet mondani, mint amit az ember önmagától is megtanulhat, hamarosan semmit sem tud mondani többé ennek az embernek.

2. *Az evangelizáció parancsoló kötelesség az egyház számára.* Amikor szórszálhasogató teológiai vagy taktikai megfontolások következményeképpen manapság nemcsak a szóhasználat, hanem az egyház tevékenységének végcéljával kapcsolatban is bizonyos tétovázást tapasztalunk, nem kell-e reszketnünk az olyan egyház jövője miatt, amely fölhagyott missziós küldetésével? Újra meg kell hallanunk annak ősi és nagyon egyszerű szavait, aki azzal a küldetéssel alapította az egyházat: „hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek”. Annál is inkább, mert jól tudjuk, hogy egyedül Isten az, aki megtérít, ő áll a misszió középpontjában és ő az, aki csupán azt kérte tőlünk, hogy szavait „hűséges közvetítőkként” hirdessük, alázattal és azzal a bátorsággal, amely engedelmeskedik parancsainak. Ezzel kapcsolatban több beszámoló sajnálkozik amiatt, hogy a szinodusi okmányban annyi szó esik az evangelizáció emberi föltételeiről és csak kevés hangsúlyt kap „az evangélium ereje” (Róm 1,16), ami mindenekelőtt a kegyelem műve.

A mindenestül krisztusi és mindenestül emberi egyházért

Több beszámoló erőteljesen hangsúlyozza: az egyháznak decentralizálódnia kell, hogy teljes egészében Krisztus felé és az emberek felé fordulhasson. Valóban úgy tűnik, hogy manapság maga az egyház, amely az evangélium hordozója, állítja a legtöbb akadályt az evangélium útjába. Szavahihetősége erősen megfogyatkozott, főleg azért, mert látszólag minden ereje kimerül abban, hogy belső ügyeit szabályozza. A nárcisztikus egyház képe (Kirchenkritische Selbstspiegelung) semmiképpen sem vonzó.

A különböző tanácskozások, lelkipásztori zsinatok, nemzeti szinodusok nyomán Európa-szerte az bizonyosodik be, hogy az egyháznak sürgős feladata újrafogalmaznia magát mind Krisztussal, mind az emberekkel való kapcsolatában, és újra pontosan és teljes egészében meghatároznia „célját és szándékát”. A beszámolóiban jelzett legfontosabb erőfeszítéseket három pólus körül lehetne csoportosítani; ezeket maga VI. Pál pápa terjesztette elő *Ecclesiam suam* kezdetű enciklikájában, amelynek tízéves évfordulóját ünnepeljük: — Az egyház, amely elmélyíti önmagáról való tudatát; az önmagát megújító egyház; és az egyház végül, amely dialógus keretében nyújtja önmagát a világnak.

Az utóbbi évek tapasztalata, hogy a sorrendet meg kell fordítani, hiszen a dialógus, a részvétel és az ütközés a világgal készíti az egyházat manapság arra, hogy elmélyítse önmagáról való tudatát és sajátos misszióját, és hogy szünet nélkül megújuljon.

1. *„Az egyház, amely a dialógusban adja magát a világnak.”* A zsinat arra készítette az egyházat, hogy mind nagyobb szolidaritást vállaljon az emberekkel és eikötelezettségeikkel: hirtelen fölriad egy nem létező országban, távol a mai ember életének folyásától. Tíz év alatt hosszú utat kellett megtennünk, hogy utolérjük az embereket ott, ahol valóban élnek és dolgoznak.

Eközben meg kell kérdeznünk önmagunktól, kinek-kinek a saját hazájában, vajon az egyház valóban jelen van-e minden ember és minden emberi csoport számára, ott van-e azok között, akiket számitáson kívül hagytak, a mindenfajta társadalom szélére szorultak között, valamint azok között, akik a jövő kulcsát tartják kezükben, akik városaink és falvaink ügyeit intézik. Nincs-e vajon ebben a mi öreg Európánkban is egy olyan „új világ”, amelyet még nem tudtunk fölfedezni?

Meg kell kérdeznünk önmagunkat: vajon az a vágyunk, hogy a többiekkel együtt éljünk, nem csupán ürügy-e arra, hogy az evangéliumi üzenetet piaci áruként elhelyezzük, vajon valóban meggyőződésünk-e, hogy az evangélium nem érthető meg másként, csakis az emberekkel való mindenkori közösség vállalásában, s hogy az emberek számára csak a saját történetük formáiban nyilatkozhat meg az Úr. Vajon abban az egyházban, amely minden kultúrát magába gyűjtött, a keresztények nehézségei gyakran nem inkább valamely civilizáció, semmint az evangélium nosztalgijából származnak, főként mert az egyházi élet régmúlt idők szimbólumává lett számukra? Elhamarkodottan ne a hit válóságáról beszéljünk, hanem inkább egy sor olyan bizonyosság összeomlásáról, amelynek elfogadását jogtalanul azonosították a hittel.

Több beszámoló jelzi, hogy egészséges pluralizmus szerez lassacskán polgárjogot a világban jelenlévő egyházban. De a küldetés ihlete határok közé szorítja a lehetséges döntések skáláját, persze nem valamiféle keresztény politika szempontjából, hanem az evangéliummal való minél nagyobb azonosulás nevében: ebben a szellemben kell megértenünk azoknak az európai keresztényeknek az elkötelezettségét, akik meghallják a harmadik és negyedik világ kiáltását.

2. „Az egyház, amely elmélyíti önmagáról való tudatát.” Ez az elmélyülés, a beszámolók tanúsága szerint, arról tanúskodik, hogy az egyház lelkiismeretesen törekszik arra, hogy Krisztus jelen legyen az emberek között. És ezzel talán el is érkeztünk a mai evangelizáció problémájának szívéhez. Többről van itt szó, mint a hithirdetés új nyelvének kutatásáról, vagy a szentségeknek, mint a hit jeleinek igazságáról. Túl a gyakorlati lelkipásztorkodáson, amelynek aggiornamentója még korántsem valósult meg, érezzük, hogy a leglényegesebb tennivaló még hátra van. Főként az ún. „szentségi gyakorlat”-tal szemben többé-kevésbé mindenütt tapasztalható elkedvetlenedést illetőleg. Abban a pillanatban, amikor a hit és élet közötti összefüggés egyre inkább megmerevedik, súlyos szakadék jelentkezik: az „evangelizáció és a szentségek” egymás mellé rendelése (sőt olykor szembekerülése). A szentségek csődjét tudomásul véve, az evangelizáció csődjét kockáztatjuk. A mai kulturális válságban sürgősen meg kell értenünk és meg kell érletnünk, miért szükségesek a szentségek az üdvösséghez, és hogy az egyház, a Krisztus által rábízott szavak és gesztusok révén, mi módon viszi bele az emberek történetébe Isten közbelépésének radikális újdonságát.

Ha az egyház az emberiségnek az a része, amely felismeri az üdvösséget Jézus Krisztusban, ehhez hozzá kell tenni, hogy azért éli és ünnepli szertartásokkal ezt az üdvösséget, hogy a többiek is felismerjék. Ebből a missziós távlatból nézve, reményt kelt a katechumenátusnak az a megújulása, amelyet több országból is jeleznek: annak jele ez, hogy az elöregedett egyház a modern agnoszticizmussal szembekerülve képes rá, hogy katechumenjei révén megújuljon. De vajon nincs-e még sok keresztény is katechumeni állapotban, és vajon nem kell-e nekik is valamilyen gyülekezeti helyet adni, olyan területeket, amelyek nem pótlékai a szentségeknek, de állomások az egyház életében való részvétel teljessége felé? Nehéz kérdés ez, de nem kerülhetjük meg.

Mi több, a megújulást a Szentlélek által, amely az imádság különféle formáiban úgy nyilatkozik meg, mint a bensőségesség, az önzetlenség és a kreativitás igénye, csakis egy szentségi egyház keretei között fogadhatjuk be és tuqatosíthatjuk magunkban, mert különben hamarosan ábránddá vagy csalódássá változhat.

A keresztény Európában a hit első jele a szentségek vétele volt. A szekularizált Európában ez a jel a keresztény egzisztencia: a szentségek csak akkor válhatnak jelentőssé a nem keresztény szemében, ha olyan élő közösség közvetítésével szerez róluk tudomást, amely tanúságot tesz a hitről. És az a tény, hogy a vallási pluralizmus versenyre készíti a keresztény hitet, még inkább megköveteli e hit tartalmának és tanúsításának igényességét. Nem annyira a szavak hiányoznak, amelyeket az embereknek mondani tudunk, mint inkább az olyan hitelt érdemlő emberek, akik az Igét hirdethetik. Ezért tulajdonítanak a feleletek akkora pontosságot: a plébániai közösségek megújulásának (de vajon mennyire terjed képességük, hogy missziós módra hassák át az emberi közösséget?), a kis közösségnek (de vajon mennyire terjed képességük, hogy megnyíljanak a különfeleség, az egyetemesség iránt?), a vallásos élet, főként a szemlélődés újrafelfedezésének az olyan közösségekben, amelyek képesek rá, hogy megmutassák, hogy ami lehetetlen az ember számára, az éppen az Isten lehetőségének területe.

3. „A magát megújító egyház.” A beszámolóok többségéből szeretném itt kiemelni a Zsinat utáni egyház csodálatos erőfeszítését létformájának megújulására. Egyre inkább megértjük, hogy a teljes egyház evangelizál; de még éppen csak hogy elkezdjük annak az útnak építését, amely a klerikális típusú egyházból egy olyan egyházzá vezet át, amelyben szervesen jut érvényre valamennyi keresztény közös felelőssége, és amelyben a papi hivatás teljes világossággal találja meg pótolhatatlan küldetését. Ez az új egyházi közösségünk formáinak mélyreható revízióját követeli meg; semmiféle kudarc nem téríthet el ettől bennünket, mert az egyház szerkezetében való megújulását nem tekinthetjük egyszerű igazgatási ügynek. Az egyház ily módon tanúsíthatja az evangélium átalakító hatalmát saját szerkezetén belül.

Igazában nem tudunk mást közölni, csak azt, amit mindnyájan közösen élünk meg: semmiféle egyébként valóságos különbség nem létezhet, csak az egység, a hivatás és küldetés hasonlósága alapján. Az evangélium „kollegiális” szolgálata soha nem jelentkezett olyan eleven követelményként, mint ma az egyházi élet valamennyi szintjén, apostoli törekvések megosztásával és szembesítésével. Remélnünk kell, hogy ez a szinodus kedvet csinál egyéb testvéri összejöveteléhez abban a szellemben, amelyet az 1969-es szinodus megerősített már, hogy szorosabbra fűzze a püspöki karoknak a pápához és egymáshoz fűződő kötelekeit.

A jobb evangelizálás érdekében megújuló egyház csak olyan egyház lehet, amely vállalja, hogy maga is evangelizálódjék. Napjainkban, Európában, az egyháznak alighanem mindenekelőtt a kiengesztelődésre kell törekednie. Krisztus imája „hogy egyek legyenek... hogy ezáltal higgyen a világ!” (Ján 17,21), sürgető követelmény az egyházon belül is. Mi, püspökök és papok tapasztalatból tudjuk, mennyire kimerítő a kiengesztelődés és az egység szolgálata, ha azt nem utasítják el azon a címen, hogy akadályozza az emberi erőfeszítéseket. Minden szó gyanakvásra és visszautasításra talál az egyik oldalon, vagy visszaélnék vele a másikon: nem értjük meg többé egymást, nem értjük meg többé az Isten szavát, amely pedig azért hangzott el, hogy sürgessen és megtérítsen, nem pedig azért, hogy megnyugtasson és igazat adjon nekünk.

A teológiai funkció a missziós egyházban

Ha igaz is, hogy a teológia nem forrása a térítésnek, mégis a teológiának sosem kellett oly szorosan követnie az evangelizálást, mint napjainkban. Mélyreható kérdésekbe ütközünk, amelyekkel túlságosan hosszú idő óta nem néztünk szembe, ugyanakkor a tömegkommunikációs eszközök hálózata a négy égtáj felé kürtöli szét őket. Mi több, úgy tűnik, napjainkban tevékenyen éljük át az első századok elméleti jellegű „nagy eretnekségét”, amikor az emberi gondolkodás e két lehetőség között ingadozott: egyfelől ott az emberszeretet, ami elválaszt Istentől, másfelől az istenszeretet, ami elszakít az embertől. A hit értelmét szigorúan rendbe kell hoznunk, hogy visszanyerhesse evangéliumi frissességét. Ez az oka annak, hogy a lelkipásztorkodás mérlegét fölállítva, a püspökök nem kerülhették meg a doktrinális problémákat, amelyekről Wojtyła bíboros beszámolója is szól.

Az európai evangelizáció két próbaterülete

Két terület van, amelyre különösképpen fel kell figyelni, mint olyanra, amelyen lemérhetők az európai evangelizáció nehézségei és reményégei: a fiatalok és az ökumenizmus.

1.) A fiataloknak joguk van arra, hogy meghallgassuk őket, nemcsak azért, mert ők a jövő felnőttek, hanem egyszerűen azért, mert léteznek és máris ők vannak a legtöbben (a 2000. évben ők alkotják majd az emberiség kétharmadát). Ők nem azt várják tőlünk, hogy mindent megszenteljünk, ami fiatal. Magatartásuk annak a világnak az ellentmondásait tükrözi, amelyben élünk és amelyet ők elutasítanak. Ők a jövő hordozói: a kérdések, amelyeket manapság olykor nem szerencsésen fölvetnek, és amelyek nemegyszer zavarba ejtenek, holnap talán minden ember kérdései lesznek. Az a gyökeres mód, ahogy a hit kérdését fölvetik, arra kötelez bennünket, hogy félretegyük restségünket vagy rutinunkat és egyenesen a lényegbe vágjunk. Mit jelentenek a fiatalok nekünk? Mit jelentenek az egyháznak? A fiatalok mutatják meg, mennyire tudunk evangelizálni.

2.) Az evangelizálással kapcsolatos reflexióknak az ökumenizmussal kapcsolatos lelkiismeretvizsgálatig kell eljutnia. Ha türelmetlenné váltunk és kifüldtünk az egyház egységének problémájával szemben, mindenekelőtt magunkra vessünk: nem mozgósítottuk eléggé az Úr iránti alázatos engedelmisségünket (Róm 6,15-22). Az egyházaknak különféle örökségük van, igazi problémáink azonban előttünk állnak és annyira újak, hogy jobban lefegyverez az újdonság, mint amennyire az örökség zavar.

Valóban mindent megteszünk-e, hogy közösen mondjuk és tegyük, amit közösen mondhatunk és tehetünk? Hol tartunk Európában az egyházak között? Elfelejthetjük-e, hogy Krisztus varratlan kontinens a nagy szakadások európai eredetűek? Abban az Európában, amelyen a keleti és nyugati egyház elszakadása ütött sebet, nem kell-e a teológusoknak arra törekedniük, hogy közösen találják meg a termékeny összhangot a két kontinens között, hogy meghaladják mindazokat a kettősségeket, amelyekből nehézségeink fakadnak? Anélkül, hogy a könnyű és tetszetős utat keressék, ez a szinodus, Bangkok és Nairobi között fel tud-e mutatni a világnak egy olyan új és szinte ellenállhatatlan jelet, amely annál több szellemi bátorságot követel meg tőlünk, minél szembeszökőbbek azok a megosztottságok, amelyek egyházaink kebelén belül jelentkeznek?

Európa a világ evangelizációjának szolgálatában

Az európai evangelizációról szólva nem hagyhatjuk figyelmen kívül, milyen eredeti módon járulhat hozzá Európa a világ evangelizációjához. Persze, Ázsiából vagy Latin-Amerikából nézve Európánk, a világ lakosságának alig 12 százalékával, nagyon is kicsinynek látszhat: a többi nép azonban még mindig Európára veti szemét, mint a kereszténység gócpontjára és ítéletet formál azokról az értékekről, amelyek tevékenységét ihletik. Ebből ered az európai kereszténység hármass felelőssége a világ evangelizációjának szempontjából: 1. a keresztény jelenlét Európa szellemi műhelyében; 2. a keresztények tevékenysége az Európában jelenlévő harmadik világ érdekében; 3. felhívás a nem európai keresztényekhez a helyi kultúrák megvédésére.

1. A keresztény jelenlét Európa szellemi műhelyében. Vajon eléggé jelen vannak-e itt? Megfelelő támogatásban részesülnek-e? Mindaz, ami az Atlanti óceántól az Uralig, egyelőre még törekény intézmények révén az egység, az igazság, az európai béke érdekében történik, a keresztények aktív részvételét kívánja, mert ez a hatalmas munka etikai döntéseket is föltételez a fölépitendő társadalom jellegét illetően. Hogyan küldhetne Európa továbbra is misszionáriusokat és pénzt a missziókba, ha ő maga olybá tűnnék, mint holmi gazdaságok klubja, akik napról napra tovább gazdagodnak a harmadik világ rovására?

2. A keresztények tevékenysége az Európában jelenlévő harmadik világ érdekében. Az ázsiai és afrikai misszió és dialógus hitele nagymértékben függ attól, milyen a magatartásunk Európában az egyre nagyobb számban élő nem keresztényekkel szemben. Ráébredtünk-e annak a ténynek nagy lehetőségeire és kockázataira, hogy oly sok — elsősorban muzulmán — diák és munkás van jelen a keresztény örökséget őrző Európában? Sokan Európán kívül nem is találkoznak keresztényekkel (itt és velük azonban nagyon közelről). Milyen keresztényekre lenne szüksége Európának a távoli, tapasztaltabb egyházak segítségével, hogy szembe tudjon nézni ezzel a rá háruló új felelősséggel?

3. Felhívás a nem európai keresztényekhez a helyi kultúrártékek megvédésére. Az aggodalom, hogy a helyi kultúrák a nyugati mintát követve összezsugorodnak, paradox módon éppen akkor jelentkezik, amikor eltűnik az európai kolonizációs vagy missziós imperializmus. Anélkül, hogy úgy gondolnánk, minden rossz nálunk, és minden jó másutt, felhívjuk a többi kontinens keresztényeit, igyekezzenek megőrizni és hasznosítani saját kultúrájuk gazdagságát, hiszen az ember a gyökereiből él. A kultúráknak, ha elhagyják hazájukat, mindig csökken az értékük. Senki nem lepődhet meg, ha ebben a vonatkozásban Kínára (szám szerint az emberiség több mint egyharmadára) gondolunk, remélve, hogy előbb-utóbb ott is fölfedezik az evangélium „jó hírét”.

Várjuk viszont, hogy a szinoduson a fiatal egyházak hozzánk forduljanak a kölcsönös testvéri segítség konkrét útjainak közös felkutatása érdekében.

„Hűségesen és késedelem nélkül akarjuk-e hirdetni Krisztus evangéliumát?”

Ez az első kötelezettségünk, amelyet püspökké szentelésünk alkalmából vállaltunk. Lényegében kerteleg nélkül erre utasít minket ez a szinodus is.

Hirdetni Krisztus evangéliumát, a teljes evangéliumot és semmi mást, mint az evangéliumot. Mert az evangélium még mindig mindenestül új. Itt, Nyugaton túl sok eszme halmoz agyon bennünket, s ezek sokszor túlotúl bizonytalanná és szörszálhasogatóvá tesznek. Hajlunk arra, hogy inkább a kérdésekkel foglalkozzunk, semmint a válaszokkal. Nem tudunk többé úgy beszélni Istenről, mint Isten beszélt a bibliában, egyszerűen, a mindennapok szavaival és mozdulataival.

Hűségesen hirdetni az evangéliumot. A nehézségek, amelyekbe manapság tüközünk, kulturális szempontból újak, alapjában véve azonban a századok során át lelkileg azonosak. Megtérés Krisztus a valóságos Isten és valóságos ember igazságához: erre van az egyház mai életének a legnagyobb szüksége. Az egyház csak úgy lehet az üdvösség jele, ha az emberek azt látják, hogy állandóan újjászületik a kegyelem által, olyan helyzetben, amelyben emberi szempontból nincs semmi kilátása, semmi jövője. Intézményi volta nem lehet több, mint egy újj, amely szünet nélkül Krisztusra mutat.

Hirdetni az evangéliumot, fáradhatatlanul. Az egyház nincsen birtokában az evangelizáció titkának; napról napra kell megtalálnia Isten útjait. Döbbenet és csodálkozva fedezi fel újra és újra, hogy Isten országa túlrad rajta, és ő maga nem más, mint az a hely, ahol ezt az országot elismerik, befogadják és teljes kibontakozását várva várják. Mint ahogy egyetlen ember, egyetlen szent, ugyanúgy az egyház egyetlen korszaka sem merítette ki eddig az evangéliumot, és elég bátraknak kell lennünk „Isten maiságának” az „ideiglenesség dinamikájában” való elfogadására, kétértelműségeivel és kudarcaival együtt. Püspöki életünk revíziójában, amit a szinodus előmozdíthat, azt is meg kell kérdeznünk magunktól, mennyi időt szentelünk a nem keresztyének körében való közvetlen szolgálatnak.

Az egyház, amely lélekben összeköt, de ezáltal szabaddá is tesz, nem egy olyan intézmény, amelyet a közvélemény vagy a történelem szimatjával értékelhetünk. Még a mi Krisztus iránti szeméves hűségünknel is inkább létezik a hozzá föltétlenül hűséges Krisztus által. Ezért irányul reménységgel elteltel mindenkor a jövő felé, lendületét Krisztus visszatérésének eucharisztikus várásából merítve. A számárról szólva, aki könnyedén vitte Máriát, egy költő (Jules Supervielle) írja ezt a finom megjegyzését: „Máriának alig volt súlya, hiszen nem foglalkoztatta más, mint a méhében hordozott jövő”. Mária segítségével, ugyanez álljon az egyházra is.

A magam részéről, amikor az európai evangelizációról szóló eszmecserét bevezettem, nem óhajtottam felvázolni annak kereteit, egyszerűen csak félhangon meg szerettem volna adni a hangot; hangot, amelyet igyekeztem éppúgy ráhangolni az evangéliumra, mint Európára.

GYÜRKI LÁSZLÓ

A GYERMEKSÉG-EVANGÉLIUM

Évről évre halljuk karácsonykor az Ige megtestesülésének örömhírét. Az egyház liturgiájában különféle újszövetségi szövegeket hallunk. A Zsidókhöz írt levél szerint Isten a végső időben Fia által szólt hozzánk (1,1-6), a Rómaiakhoz írt levél szól az Isten Fiáról, aki test szerint Dávid nemzetségéből született (1,1-6). Szent Pál a galatákhoz írt levelében arról szól, hogy amikor elérkezett az idők teljessége, Isten elküldötte Fiát, aki asszonytól született (4,4). A Tituszhoz írt levél pedig arról tudósít, hogy megjelent Istennek minden emberre üdvöt árasztó kegyelme, jósága és emberszeretete (2,11-14). Mindezek a szövegek kevés hatást gyakorolnak a karácsonyi ünneplő közönségre, mert a mi karácsonyi gondolatunk Szent Lukács evangéliumából táplálkozik. Elidözünk a betlehemi barlangnál, lélekben gyönyörködünk az angyalok énekében és követjük a jámbor pásztorokat a jászolhoz. S ugyancsak kedvesek számunkra azok a részek is,

amelyeket Szent Máté evangéliumában találunk: Józsefet meginti álmában az angyal és hírül adja neki Jézus szüzi születését, a napkeleti bölcsek elbeszélése, a Szent Család egyiptomi menekülése és a betlehemi gyermekgyilkosság.

Ezek a szövegek — Máté és Lukács evangéliumából — sajátos jellegük miatt egyre inkább az érdeklődés homlokterébe kerültek. Hogyan kell érteni az angyalok szerepét és a pásztor-jelenetet, vagy a napkeleti bölcsek leírását? Vannak, akik szigorúan ragaszkodnak minden egyes rész történetiségéhez, az ellenkező végtel pedig a legendák világába akarja utalni őket. A helyes megoldás: az irodalmi műfajok segítségével helyesen kell értelmezni ezeket a részeket és meg kell találni üzenetüket.

R. Schnackenburg, a würzburgi egyetem szentírástudomány professzora, a pápai teológiai bizottság tagja így vezeti be ezzel kapcsolatos tanulmányát: „A karácsonyi romantika — egy-két szigetet nem számítva — eltűnt napjainkból. A titokzatos betlehemi istálló, a mennyei fényben nyájukat legeltető pásztorok — nem illenek többé szellemi tájképünkbe. A fényszórók kévéjében felszakadozik a szent éj varázsa. Legendák, amelyek elbeszélik, hogyan változott meg csodálatosan minden azon az éjszakán, bennünket nem hatnak meg már. A kérdés nem torpan meg a szentírás elbeszélése előtt sem. Valójában mi történt akkor? Érzékelhető eseményként kell-e felfogni a mennyei fényt, az angyalok seregét és dicsőítő éneket a pásztorok színe előtt? Ebben az esetben miért nem keltettek nagyobb feltűnést az országban ezek a csodálatos események? Ha valaki a szó szerinti értelmezésnél marad, azt kockáztatja, hogy napjaink embere az egész karácsonyi elbeszélést gyermekmesének vagy a jámbor képzelet szülöttének fogja tartani. Kérdések feltevésével szolgálatot teszünk a hitnek, még ha egyes keresztényeket fájdalmasan érint is ez. A későbbi átfestések leválnak, és a régi kép eredeti nyereségében tűnik elő.” (1)

A „késői átfestéseket” kell leválasztani az eredeti képről, az irodalmi műfajt kell tisztázni és nem kell félni, hogy valamit is elveszítünk eredeti mondanivalójukból, még kevésbé történetiségükből. Nem „gyermekség-történetről”, hanem gyermekség-evangéliumról beszélünk. Ezek a részek tehát örömhírt, üzenetet tartalmaznak számunkra.

Hasonlítsuk össze a gyermekség-evangéliumot a nyilvános működés evangéliumával. Az egyszerű olvasó is észreveszi, hogy Máté és Lukács evangéliumának első két fejezete eltér a nyilvános működést tárgyaló többi résztől. Jézus működése Keresztelő János fellépésével kezdődik. Szent Lukács, aki Jézus gyermekség-evangéliumát írta, az Apostolok Cselekedetében nem tud ezekről az eseményekről. Szent Péter Cezareában Kornéliusz százados házában mondott beszédében nem tesz említést róluk (Apcs 10,37), hanem csak János keresztségével kezdi az igehirdetést. „Akik kezdetől fogva tanúi voltak az igének” (Lk 1,2), mind Jézus nyilvános működését értik ezen. Szent Márk is ezzel kezdi evangéliumát, és Szent Jánosnál sem találunk semmiféle utalást sem Jézus gyermekkorára, vagy szüzi logantatására. De mivel csak Máté és Lukács evangéliumában találjuk meg ezeket a részeket, nem lehet úgy föltenni a kérdést, hogy történeti részekről van-e szó. Önkényes dolog lenne legendai elemeknek tartani azokat a részeket, amelyeket csak egy evangélista beszél el. Ebben az esetben kétségbe vonhatnánk a következő részek hitelességét is: a süketnéma meggyógyítása (Mk 7,32-37), a könyörtelen szolgáról szóló példabeszéd (Mt 18,23-35), Jézus Heródes előtt (Lk 23,6-16), Jézus Annás főpappnál (Jn 18,19-23) stb.

A gyermekség-evangélium elbeszélései különböznek az evangélium többi elbeszélésétől. Ámbar Jézus történetének elején található, mégis tudnunk kell, hogy a húsvéti hit elmélyítésének eredményei. Ezeknél a részeknél a teológiai érdeklődés a feltámadás titkáról visszamegy a megtestesülésig. Így ezek a részek az evangélium végére valók teológiai szempontból. Krisztus titka fokozatosan tárult fel az apostolok és az első keresztények előtt.

Máté és Lukács művészi módon írta meg ezeket az elbeszéléseket. Lukács kettős gyermekség-történetet beszél el: Keresztelő Jánosét és Jézusét. Máté úgy rendezi el ezeket az elbeszéléseket, hogy bevezetőt képezzenek evangéliumához. Lukács tanítása az, hogy az evangélium eljut a földkerekség határáig. Máté ugyanezt fejezi ki drámai elemekkel: a Megváltót az igaz József elfogadja, de a zsidók nagy része elveti. Ezért jönnek a pogányok a megváltóhoz, ami viszont a zsidók részéről üldözést vált ki. Mindkét evangélista teológiai szempontot tart szem előtt. Ennek megvilágításához felhasználják a jövődöléseket is, amelyek Jézusban teljesedtek be. Úgy is mondhatjuk, hogy a gyermekség-evangélium

összesűrített kis evangélium. Máté és Lukács a keresztény üzenet alapvető témáit is beépíti ebbe a részbe. A nemzetségtábla Máténál jelzi a messiási ígéretek, amelyeknek Izrael volt a hordozója. József szerepében a Dávidtól való leszármazás gondolatát találjuk meg. A napkeleti bölcsek jövetele a pogányok megtérését szimbolizálja. Az egyiptomból való kivonulás témája az egyiptomi menekülés elbeszélésében található. A győzelem a szenvedés és halál által az aprószentek sorsában található. Végül a Gyermekek teljes Istennek szentelése szintén végighúzódik az elbeszélésben. Ugyanezt a fölépítést, teológiai törekvést találjuk meg Lukács evangéliumában is. Itt is megtalálható a zsidó gyökerei, a Messiás Dávid családjából születik. Az univerzalizmust itt a pásztorok képviselik, akik a megvetett réteghez tartoztak és mégis először jelennek meg a Megváltó előtt. A Megváltó ellentmondást szül, sokan nem fogadják el: Simeon jóvendőlése utal erre. A teljes Istennek szentelés gondolata a templomban való bemutatással fejeződik ki leghatásosabban.

Máté és Lukács ezeknél az elbeszéléseknél ismert irodalmi formákat használtak föl. Ezek a formák nem egyedülállók a Krisztus korabeli zsidó irodalomban, hanem megtaláljuk őket a rabbinista írásokban is. A gyermekség-evangélium helyes megértéséhez ismernünk kell ezeket a műfajokat is.

(A „MIDRAS” MŰFAJ) A gyermekség-evangélium elbeszéléseit összehasonlíthatjuk a midras-irodalommal. A „midras” szó a héber „daras” igéből származik, amelynek jelentése: kutatni, kifejteni. Az ószövetségi írások rabbinista kifejtéséről és magyarázatáról van szó. A szent szöveget vagy versről versre magyarázza, vagy pedig egységes szöveget tart szem előtt, s ezt épületes módon fejti ki, hozzáfűz más eseményeket, sokszor legendás vagy fantasztikus dolgokat is. A zsinagógában elhangzott beszéd írásos rögzítése ez, amit szombatönként, vagy a nyilvános és magánélet jelentős eseményei alkalmával mondtak el (háború, éhínség, körülméletés, házasság, temetés stb. alkalmával). Röviden megfogalmazva, a törvény alkalmazása volt ez a mindennapi életre.

Ha összehasonlítjuk a gyermekség-evangélium elbeszéléseit a nyilvános működést tárgyaló részekkel, két dolgot figyelhetünk meg a gyermekség-evangéliumban: csodálatos dolgok leírását és a szentírás alkalmazási módját. A nyilvános működés elbeszéléseiben angyalok nem szerepelnek (kivéve a megkísértés elbeszélését és a getszemáni jelenetet). Ugyancsak hiányoznak ezekben a részekben a szózatok is, amelyekben Isten megmutatja magát és közli akaratát. Itt minden a természetesen rendben folyik még akkor is, ha szünet nélkül fordulnak elő csodák. A gyermekség-evangéliumban viszont nem annyira csodák, mint inkább csodás dolgok szerepelnek. Zakariás, József, Mária, a pásztorok, a bölcsek mind kapcsolatban vannak a mennyei világgal az égi hírnökök által. S ez mégis földi történet, de a láthatatlan állandóan láthatóvá válik csodálatos módon. Igaz történet ez, de a szereplőket mennyei erők irányítják. A gyermekség-evangélium elbeszélései még abban is különböznek az evangéliumi elbeszélésektől, hogy az ősi igehirdetés mellett alkalmilag azt is megmutatják, hogy az események hogyan teljesítik be a jóvendőléseket. Máté mindezt rendszerbe szedi apologetikus céllal.

(A „BIBLIAI HÍRADÁSOK” MŰFAJA) A Zakariásnak, Máriának és Józsefnek szóló híradások egy ismert műfajba, a bibliai híradások műfajába tartoznak. Az Ószövetségben megtalálhatjuk ezt a műfajt. Első jellegzetessége ezeknek a híradásoknak az, hogy az a személy, akihez az angyali üzenet szól olyan nevet kap, amelyben benne van már jóvendő szerepe is (Ábrahám=sok nemzet atyja; Jézus=szabadító, üdvözítő). Hogy ez a csodás híradás valóra váljék, bizonyos akadályokat kell legyőzni. (Ágár a pusztában van Izmaellel, neki a pusztá jelenti az akadályt — Ter 21,17-19 —, általában pedig a meddség a legyőzendő akadály. Ezt találjuk Izsák, Sámson, Keresztelő János anyjánál). Akikhez az isteni híradás szól, bizonyos jelet kapnak annak bizonyására, hogy a híradás valóra válik, továbbá a születendő gyermek is jellegzetes nevet fog viselni.

Mindezeket a jellegzetességeket megtaláljuk a gyermekség-evangélium elbeszéléseiben is. Két végletet kell azonban elkerülni: az egyik az, hogy semmi esemény sincs a forma mögött, hanem költött leírásokkal állunk szemben; a másik pedig az, ha valaki nem veszi figyelembe az irodalmi formát, ami hatást gyakorolt az elbeszélésre. Tehát reális esemény kifejezőmódjáról van szó. Vannak olyan részek is, amelyeknek hiába keressük az ószövetségi megfelelőjét. Ezek közé tartozik például Zakariás némasága is, amely nem irodalmi kifejezés, hanem a szerző egy reális tényből indult ki, amit a szájhagyományból vett. (3)

(A GYERMEKSÉG-EVANGÉLIUM „ANGYALA”) Az angyal szerepe igen jelentős ezekben a részekben (ő adja hírül Isten üzenetét, ő figyelmezteti a bölcseket és Józsefet, ő adja hírül a pásztoroknak a Megváltó születését). A szentírásban igen sokszor hallunk az „Úr angyaláról”. A Jahveh-hiten kívüli népek valami föld feletti lényt láttak benne. Az Ószövetség új értelmet adott neki. Az „Úr angyala” Jahveh helytartója, az Ő megszemélyesített segítsége Izrael számára. Az Úr angyala maga Jahveh. A régi hagyomány ebben semmi nehézséget sem látott. Az Úr jelenlétéről van szó: Isten művelt valamit. Az angyal mindig szoros kapcsolatban áll magával az Úrral. A szövegek nagy része nem tesz különbséget Jahveh és angyala között (Ter 21,11-19; Bir 6,17-24). Ábrahám angyala Izsák feláldozásánál azonos az Úrral (Ter 22,11), ugyancsak Mózesé is a csipkebokornál (Kiv 3,2), vagy Jákobé, akivel viaskodott (Ter 32,25), Illésé, aki elédelt hozott neki (1 Kír 19,5-7), s az az angyal is, aki megverte az asszírok táborát (2 Kír 19,35). Ezekben a részekben az angyal nem Jahvehnek alárendelt lény, hanem Ő maga, az Isten sajátos beavatkozása az ember életébe.

Az Újszövetség is átvette ezt a hagyományt. Az angyal a pásztoroknál, Gábor angyal Zakariásnál és Máriánál, továbbá az angyal, aki Józsefet felvilágosítja álmában, majd figyelmezteti a menekülésre, később pedig a visszatérésre, maga az Úr sajátos cselekedete. Ugyancsak ő Péter esetében is, amikor megszabadul Heródes börtönéből (Apcs 12,6-11). Magyarázó szerepe van az angyalnak Betlehem mezején, továbbá Jézus üres sírjánál is. Mindezzel természetesen nem állítjuk azt, hogy nincs angyal. A szentírás más helyeken sokszor szól angyalokról, de az „Úr angyala” kifejezés a biblia használata szerint Isten jelenlétét és a világban való működését jelzi. (4)

(JÉZUS SZÜLETÉSE ÉS ANNAK TEOLÓGIAI KIFEJTÉSE) Szent Lukács röviden, mindössze két versben írja le a Gyermekek születését, amit valószínűleg régi híradásból merített. Ez egy mindennapos, sőt a körülmények szerint nagyon szegényes esemény: egy gyermek született istállóban, és jászolba fektették, mert nem kaptak helyet a szálláson. Ennyi a történeti híradás. Ezután közli az esemény kifejtését, amely az igehirdetés célját szolgálja. A pásztorokkal foglalkozó szakasz egészen más, mint az előbbi tárgyilagos, szűkszavú tudósítás a Gyermekek születéséről. Ez tele van csodákkal, égi szereplőkkel, földöntúli hangokkal. Ami a Gyermekek születéséről szóló tárgyilagos beszámolóban nem nyerhetett kifejezést, az szóval meg itt a hit épülésére. Az Isten angyalának itt magyarázó szerepe van. Isten világossága jött el a földre Jézus születésével. Megszületett a Szabadító, s ez örömhír mindazoknak, akik eljövételét várták. Azonban csak a hit teszi őt ismertté az emberek előtt. A hit viszont nem emberi eredmény, nem saját ismeret, hanem Isten műve az emberben. Ezért szól angyal a pásztorokhoz. Mennyei kórus Istent dicsőítve ünnepli ennek az óranak a jelentőségét. A pásztorok mindent úgy találnak, amint az angyal mondtatta.

A pásztorok esetében nem pásztor-romantikáról van szó. Az akkori Palesztinában őket becsülték legkevésbé, munkájuk tisztátalannak számított. A pásztorok nem ismerték a törvényt és nem tudták megtartani a farizeusi szigorúság előírása szerint. S most éppen ezeknek a megvetett embereknek jutott osztályrészül az az örömhír, hogy elsőnek tudják meg a Megváltó születését, és ők lehetnek első hódolói. Ez nem véletlen Szent Lukácsnál: a pásztorok történetével összekapcsolja a jászolban fekvő Kisdedet. Éppen ez a tény lesz a jel a pásztorok számára, hogy fölismerjék Őt, akiről olyan fönséges kinyilatkoztatást hallottak. A Gyermekek a maga szegénységében nem bojtány, hanem jel a pásztoroknak. A jászolnál történő találkozás az evangélista szemében is jel, arra vonatkozik, aki később ezt mondta: „Ő küldött engem, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek” (Lk 4,18). A pásztorok ezután a vidék szegény és egyszerű lakói között terjesztik a hírt, és „mindnyájan, akik hallották, csodálkoztak a pásztorok elbeszélésén”. Az isteni titok, amely megnyilvánult, most ismét rejtve van, mivel egyszerű emberek tanúskodnak az esemény ragyogásáról. Már a születésről szóló történetben feltűnik a látszólagos ellentmondás a keresztény üzenetben, hogy Isten emberi gyöngeségekben jelenik meg. A pásztorok a szegényeket képviselik, akiknek az evangéliumot hirdetik. (5)

(A NAPKELETI BÖLCSEK ÉS „MÓZES MIDRÁSA”) Vizsgáljuk meg kissé ezt az evangéliumi részt is. Néhány dolgon csodálkozhatunk. A csillagok járását figyelő bölcsek Keleten éltek. Miért volt számukra annyira ismeretlen Jeruzsálem?

A szöveg nagyon jól jellemzi Heródest: fél, hogy elveszti trónját és ezért nem riad vissza a gyilkosságtól sem. Fiait már meggyilkoltatta, de úgy látszik, még mindig nem lehet nyugodt trónja felől. Megjelenik egy csodálatos csillag az égen. A bölcsek megértik üzenetét, Jeruzsálembe mennek, „engedelmeskednek” a hívásnak.

Nagyon érdekes Jeruzsálem lakóinak viselkedése. Hallják a hírt az új király születéséről és „megremegnek”, „zavarba jönnek”. Talán nem várták a Messiás jövetelét? Állandó ellenségeskedésben éltek Heródesssel, mert nem közülük való volt, hanem a gyűlölt edomiták közül származott. Miért nem újjonganak most a zsidók, amikor az új király születéséről hallanak hírt? Hogyan lehet, hogy „megremegnek” a hír hallatára? Miért nem csatlakoznak a bölcsekhez, hogy megkeressék a Gyermekeket?

Heródes ravasz róka, született diplomata volt. Miért engedte, hogy a bölcsek egyedül menjenek Betlehembe? Miért nem küldött velük kémeket? Ezt minden feltűnés nélkül megtehetette volna, s így nem kellett volna „bizonytalanságban” maradnia.

Az evangélista szerint Heródes összehívatta az írástudókat, és azok teljes számban megjelentek előtte. Ezek mintha engedelmes szolgálói lettek volna Heródesnek. A valóságban éppen ellenkezőleg, gyűlölték az idegen királyt, s halála napját ünnepként ülték meg.

Az írástudók Mikeás próféta jóvendölését nem a héber biblia szerint idézik, hanem a görög fordítás szerint. Így pedig nem mondhatták Heródesnek.

A Keletről jött bölcsek azután nyomtalanul eltűnnek. Az evangélium ugyan beszél egy álomról, aminek következtében nem tértek vissza Heródeshez; de vajon kinek beszéltek el álmukat?

Még lehetne tovább sorolni a problémákat, de ez felesleges. Az irodalmi forma és a források vizsgálata sokkal hasznosabb lesz. A napkeleti bölcsekről szóló rész nagyon hasonlít „Mózes midrásához”, amely közismert volt a zsidóság körében. Párhuzamot vonhatunk a két elbeszélés között. Amran, Mózes atyja álmot lát, amelyből megtudja, hogy fia születik és mi lesz a hivatása. A fáraó is álmot lát. Máté evangéliuma szerint Józsefnek az angyal adja hírül a Megváltó születését (1,20). Heródes pedig a bölcsektől tudja meg ezt. A szabadító — Mózes is, Jézus is — félelemre indítja a fáraót is, meg Heródest is, mert mindkettő számára úgy tűnik, mint rivális: Mózes megszabadítja népét az egyiptomi rabságból, Jézus megszabadítja népét bűneitől. Az indulat hatalmába keríti mindkét uralkodót. A fáraó a csillagjósokkal tanácskozik, Heródes pedig az írástudókat kérdezi meg. Mindkét uralkodó elhatározza, hogy minden gyermeket meg kell ölni, hogy így a szabadító is meghaljon. Végül mindkét gyermek megmenekül, mert a gyermek atyja intést kap Istentől.

Ezenkívül néhány helyen ugyanazokat a szavakat használja az evangélista, mint Mózes, történetének írója: „Az Úr így szólt Mózeshez Mádiánban: menj és térj vissza Egyiptomba, mert meghaltak azok, akik halálra akartak adni téged. Mózes vette feleségét és fiait, számárra ültette őket és visszatért Egyiptomba” (Kiv 4,19-20). Máté evangéliumában ezt olvassuk: „Az Úr angyala Egyiptomban megjelent Józsefnek álmában és így szólt: Kelj föl, fogd a gyermeket és anyját és menj Izrael földjére, mert meghaltak, akik a gyermek életére törtek. Ő fölkel, fogta a gyermeket és anyját és Izrael földjére ment” (Mt 2,19-21). Bizonyos tipológiát is találunk a szövegben. A rabbinista hagyomány az előbb idézett szöveget Mózes visszatéréséről kapcsolatba hozza Zakariás jóvendölésével (Zak 9,9). Ez a jóvendölés a keresztények előtt is ismeretes volt, s Jézus jeruzsálemi bevonulásával kapcsolatban idézik az evangélisták. A rabbinista szöveg így szól: „A végső szabadító is úgy fog tenni, mint az első. Mit tett az első szabadító? Így olvassuk: Tehát Mózes vette feleségét és fiait és számárra ültette őket. Ugyanilyen lesz a végső szabadító is: alázasos számárháton ül.” Ha ehhez még a Zsidókhoz írt levélre gondolunk, amelyben arról olvashatunk, hogy Mózes Krisztus gyalázatát többre becsülte az egyiptomiak kincsénél (11,26), akkor a következtetés még bizonyosabb: a Mózes midras befolyást gyakorolt Máté elbeszélésére. Az Úr gyermekségének eseményeit úgy szemléli, mint az első szabadító beteljesedését. (6)

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy Jézus születésekor Heródes idejében nem jöttek Keletről bölcsek Jeruzsálembe és Betlehembe. Nem zavarták meg királyi látogatók József egyszerű hétköznapijait. Semmi rendkívüli sem történt Jézus életében egészen addig, amíg tanítani nem kezdett. Csak akkor kezdtek kérdezgetni: kicsoda Ő? Csak akkor érdeklődtek utána.

Az emberek tódultak Jézushoz. Ugyanakkor nagyon sokan voltak, akik elle- ne fordultak. Népének vezetői kiszolgáltatták Pilátusnak és keresztre adták. Műve azonban folytatódott tovább, mert tanítványai elvitték tanítását a pogányok közé. De Palesztinában is eredményt értek el. A keresztyényeket üldözni kezdtek, s ők szétszéledtek mindenfelé és hirdették Mesterük tanítását. Meg voltak győződ- ve, hogy „sokan jönnek napkeletről és napnyugatról és letelepednek Ábrahám, Izsák és Jákob mellé a mennyek országában, az ország fiait pedig kivetik a kül- ső sötétségre. Ott sírás és fogcsikorgatás lesz” (Mt 8,11-12). A keresztyények más szemmel olvasták az Ószövetséget és abban a pogány látnoknak, Bálaámnak jövendölését is: „Csillag támad Jákobból és királyi pálca kél fel Izraelből” (Szám 24,17). Izajás jövendölése is új értelmet nyert számukra: „Hordozd körül szemedet és lásd: egybegyűlnek ők mindnyájan, tehozzád jönnek...hozzád tér a tenger özöne és hozzád megy a nemzetek kincse. Elborít majd téged a tevék áradata, Mádián és Éfa dromedárjai. Valamennyien Sábából jönnek, aranyat és tömjént hoznak, s az Úr dicsőségét hirdetik” (Iz 60,4-6).

A keresztyények csak később kezdték hirdetni Jézus születését. Amikor azon- ban ezt tették, mindig szem előtt tartották Mesterük szenvedését és kereszthalá- lát. Jézus születésének történetét is ebből a szempontból nézték, s az üldözött és elvetett Messiást látták benne, aki már kezdetől fogva elvetett és üldözött volt. Életének első éveiben már megtalálható tragikus rendeltetése. Azután beszéltek „Jákob csillagáról”, a pogányokról, akik Jézushoz jönnek, továbbá a szabeusok ajándékáról. Ezek mind hozzájöttek még a Mózes születéséről szóló legendához. Jézus az új Mózes, népének megszabadítója. Valószínűleg ezekből született meg az elbeszélés, ami Máté evangéliuma előtt található. Ez nemcsak egy szép elbe- szélés, ami kétségtelenül belevésődik az olvasó emlékezetébe, hanem teológiaiilag igaz is. Ugyanúgy teológiai kifejtésről van szó, mint a pásztorokról szóló elbe- szélésnél. Az elbeszélés szerzői valóban hitték, hogy Jézus a „csillag”, aki Já- kobból származik, ő a pogányok világossága, továbbá ő az új Mózes. A szent szer- ző ezt akarta kifejezni, és ehhez a teológiai kifejtés formáját használta fel. (7)

R. Schnackenburg szellemes hasonlatával fejezzük be fejtegetésünket: „Oly- kor okmányokhoz vagy rajzokhoz »Legenda« megjelöléssel magyarázó táblázatot csatolnak. Ilyen »legendának« nevezhetnénk a pásztori történetet, vagy a napkeleti bölcsék elbeszélését is. Mintegy kulcs, amely lehetővé teszi az olvasóknak, hogy a kívül sötét épület világos belső terébe jussanak. A szentírás szimbolikus nyel- ven értelmező beszéd ez, igehirdetés a közösség számára és egyszermind Isten dicsérete is. Csak a hívők előtt tárul fel az események rejtett értelme, Isten ki- nyilatkoztatása a történelemben. Jézus születése éppoly szilárdan és kitörölhe- tetlenül áll a történelemben, mint kereszthalála, és éppen úgy csak a Keresztre- feszített féltamadásából kapja világosságát. Ha tehát helyesen olvassuk, a születés- ről szóló elbeszélés a világ Istentől küldött Szabadítójának történetiségét tanúsítja.

Akármilyen sokféle változatban szólnak is meg ezek a teologikus eszmék, mindig csak az Isten megtestesülésének nagy titkával foglalkoznak. Az őske- resztyény hit minden tanúsága félreérthetetlenül tartalmazza a tanítást: a történe- lemben fellép egy ember, olyan ember, mint mi mindnyájan, és mégis, egész földi létében, születésétől a szörnyű kereszthalálig, túllép az emberi méreteken, és ezzel az emberi egzisztencia transzcendenciájára mutat rá. Ember, aki rendkí- vüli ieleket művel és halhatatlan szavakat mond ki, aki úgy gvakorolja a sze- retetet, mint még senki más, és aki megmutatja, mi az a szeretet, amely meg- váltja az embereket; aki Isten képmása és jele a világban. Ember, akiben az örökkévaló behatol az időbe; aki által az emberek megtapasztalják az emberi lét magasságát és mélységét; aki a halálraszánt ember reménye lesz, mert ha- lálával megszerezte az életet, és új jövőt nyitott. Mindez megnyilvánul már szü- letésekor: a jászolban fekvő gyöngye Gyermekek a világ Szabadítója. Ez a kará- csony soha el nem múló tanítása — legenda és mítosz nélkül.” (8)

Jegyzetek: (1) R. Schnackenburg: Krisztus születése mítosz és legenda nélkül. Mérleg 6(1970) 325. o. — (2) Haag, Bibellexikon, Benno-Verlag, 1154. o. Dictionnaire encyclopédique de la Bible. Brepols, 1960. 1199. o. — (3) P. Benoit: Exégèse et théologie. III. (L'enfance de Jean-Baptiste selon Luc I. 165—196. o.) — (4) W. Knörzer: Wir haben seinen Stern ge- sehen. Stuttgart. 68—71. o. — (5) R. Schnackenburg: i. m. 327—328. o. — (6) X. Léon Dufour: Les évangiles et L'histoire de Jésus. Seuil 1963. 346—348. o. — (7) Hinker-Speidel: Se la Bibbia avesse ragione... Ed. Paoline 1972. 161—169. o. — (8) R. Schnackenburg, i. m.

A KIHÍVÁS

Az elmúlt században több ízben erkölcsi prédikátornak tekintették Jézust. A kiváló képességű modernista exegéta *A. Loisy* és a világhíres emberbarát *A. Schweitzer* szemében a morál a világ legbékésebb és legszelidebb dolgának tűnt. Napjainkban mindinkább kezdik felfedezni Jézus etikájának forradalmi vonásait. A katolikus *A. Holl*, az evangélikus *H. Braun* és a zsidó *S. Ben-Chorin* a társadalomkritikust tisztelik Benne. Ezek a kísérletek, melyek az erkölcsi magatartásban keresik a választ a kihívásra, amit Jézus jelent az embernek, nem újkeletűek. A korai egyházban szenvedélyes vitát folytattak arról, hogy megkövetelhetik-e *Mózes* törvényeinek betartását a keresztényektől. A későbbi századokban elvárták tőlük, hogy a sivatagba vonuljanak vagy szerzetesi közösségekbe tömörüljenek. A viselkedést részletesen irányító szabályokban vélték megtalálni a leg-tökéletesebb feleletet Jézus felhívására. A XX. század elejére általánossá vált katolikus felfogás szerint a vallásos élet legkiválóbb módja az, ha megtartunk bizonyos előírásokat, és minden szempontból engedelmessé válunk előjáróinknak. A „keresztény egzisztencialisták” a személyes beteljesedésben, az egyéniség kibontakozásában keresik a Jézusnak adandó választ.

Jó adag igazság van abban, amit a vallásos élet jelentőségéről vagy a személy fejlődéséről és kibontakozásáról hallunk, bár ezek nemegyszer öntenek olyan bizarr formákat, amelyek nem a vallásos, hanem a beteges lélek megnyilvánulásai. Annyi biztos, hogy sem a vallásos fogékonyság, sem az egyéni beteljesülés nem szűkíthető néhány formulára, s még kevésbé írhatja elő néhány szabály a Jézussal kapcsolatban követendő magatartást. Az evangéliumi etika nem föltétele, hanem követelménye Isten országának. Ajándék ez, amelyre nem formálhatunk jogot semmilyen címen, még az erényességén sem. Aki igent mond rá, annak a viselkedésén és magatartásán szükségképpen meglátszik azonban a benne lejátszódott mélyreható változás.

Mit akar tőlünk Jézus?

Ch. Péguy írja, hogy „az, amit erkölcsnek nevezünk, védőréteg az emberen, ami meggátolja, hogy átjárja a kegyelem. Ez a magyarázata annak, hogy a legnagyobb gonosztevőkben működik a legerőteljesebben, s a legnyomorultabb bűnösöket állítja ismét talpra.” Az „erkölcs” eléggé félreérthető kifejezés; azt a képzetet kelti, mintha ugyanolyan értelemben léteznék keresztény erkölcs, mint szókratészi etika vagy humanista morál. Jézus, akinek nem a törvény, hanem Isten élő akarata irányítja prédikációját és tetteit, minden bizonnyal nem elégszik meg „másodkézből való tanítványokkal” (*S. Kierkegaard*). „Ti ne hívassátok magatokat rabbinak, mert egy a ti mesteretek, ti pedig mindnyájan testvérek vagytok. Atyának se szólítsatok senkit a földön, mert egy a ti Atyátok, a menygyei. Tanítónak se hívassátok magatokat, mert egy a ti tanítótok, a Krisztus” (*Mt* 23,8-11). A törvény — Isten szabadságának és szeretetének megnyilvánulása — az emberi szabadság és szeretet kihívása. Jézus etikája nem teljesítmény-, cél-, törvény- vagy szituáció-etika, hanem Isten összegyűlt népének az etikája. Követelményei az Atya föltétlen uralmát kiáltják ki, s nem emberi morált hirdetnek — állapítja meg *R. Pesch*.

Jézus azért jött, hogy tudassa az örömhírt: közel van Atyja országa. Etikai alapkövetelménye a jó hír elfogadása, amíg nem késő. Itt a ragyogó alkalom, csakugyan halálós vétek elszalasztanunk. Nagyon nyomatékosan javasolja, hogy ne halogassuk a döntést. *J. Jeremias* szerint ez a „sürgető felhívás” a tartalma a tíz szűzről szóló példabeszédnek. Nagy ünnepre készülnek; az Úr, mindenható Istenünk átveszi az uralmat. Örvendezzünk, újjongjunk és dicsőítsük őt, mert itt van a menyegző napja. Boldogok, akik hivatalosak a lakomára (vö.: *Jel* 19,6-10). Ha jön a vőlegény, tüstént menjünk elébe; a nagy vigadalomban senki sem kéri számon, hogy van-e olaj lámpásunkban. Csatlakozhatunk az ünneplőkhöz, de le is mondhatjuk részvételünket. Gyorsan el kell azonban határoznunk magunkat. A késlekedők úgy járnak, mint a balga szüzek: míg oda voltak olajat

vásárolni, megjött a völegény, és bezárultak az ajtók. Ugyanez a témája a királyi menyegző példázatának. A *Máté* evangéliumban olvasható példabeszédet valószínűleg átdolgozták, s a fiatal egyház missziós küldetésére alkalmazták. Eredeti, jézusi formájában nem a „keresztutakról” behívott vendégeken van a hangsúly, hanem azokon az ostobákon, akik nem fogadták el a meghívást e pompás ünnepélyre. Ezt a hasonlatot is csak akkor értjük jól, ha nem eresztjük el a fülünk mellett a „minden kész” mondatból kicsengő örömet. „Nézzétek, itt a kellő idő! Itt az üdvösség napja” (2Kor 6,2). Ha „az ország fia” (Mt 8,12) visszaküldik a meghívót: ha semmibe veszik a főpapok, a teológusok és a jámbor körök, akkor a törvényen kívüliek foglalják el a helyüket. Amazok előtt pedig bezárulnak az ajtók. „Uram, Uram nyiss ki!” — hangzik, de a válasz: „elkésztetek”. Jézus nyomatékosan sietteti a döntést. Jól megalapozott vélemény szerint egyenesen az volt paraboláinak a célja, hogy kicsikarja általuk az állásfoglalást. A hamis sáfár (Lk 16,1-8) történetén minduntalan megütköznek a jámbor keresztények: ilyen gazemberről vegyenek példát? Jézus megtörtént esetről beszél, melyet hallgatói nem ismernek. Természetesen azt várják, hogy elmarasztalja a csalót. Ezzel szemben teljesen váratlanul megdicséri. Botránkoztok? Tanuljátok belőle. Ugyanolyan nyomorult helyzetben vagytok, mint ő; nyakára tették a kést, összeomlás fenyegeti egzisztenciáját. Csak az a különbség, hogy ti hasonlíthatatlanul súlyosabb veszedelemben forogtok. A sáfár „okos” volt, fölismerete kritikus helyzetét. Nem engedett szabad folyást az eseményeknek, az utolsó percben cselekedett, mielőtt rászakadt a szerencsétlenség. Bár gátlástalanul — de most nem erről van szó —, ám merészen, eltökélten és okosan intézkedett s megalapozta jövődni életét. Az idő sürget. Legyetek okosak. A jövőtök forog kockán. A kellekedők elvesznek. Azzal érvel Jézus, hogy „senki sem alkalmas Isten országára, aki az ekét megfogta, és azután mégis hátratekint”. A könnyű palesztinai ekét egy kézzel, többnyire a ballal vezeti a szántóvető; vigyázni kell, hogy függőlegesen tartsa, s kellő súllyal nehezedjék rá, de óvatosan, hogy a rossz talajon kőbe ne ütközzék. A másik kezével a csökönyös ökröket noszogatja, ezenfölül pedig ügyel arra is, hogy egyenesen szelje a barázdát. Ha hátratekint, ferde lesz a sor. Annak, aki csatlakozni kíván Jézushoz, határozottan szakítania kell a múlttal, s tekintetét előre kell szegeznie. Ha ingadozik életének barázdája megtörik, s kívül reked Isten országán. Jézus megdöbbentő mondása — olyan felkavaró, hogy senki sem kélti eredetiségét —: „aki hozzám jön és nem gyűlöli atyját és anyját, feleségét és gyermekeit, testvéreit és nővéreit, sőt önmagát is, nem lehet az én tanítványom” (Lk 14,26), más módon igyekszik észre téríteni hallgatóit. Arra hivatkozik, hogy mindennél fontosabb dologról van szó: még a család sem akadályozhatja meg az embert abban, hogy Isten országának a pártjára álljon.

Az etika következménye az elhatározásnak. A mennyei Atya országának eszkatológiai üzenetében gyökerezik, mint az irgalmas szamaritanus példázata is, amely pedig kétségtelenül erkölcsi tanítást tartalmaz. „Mivel megismertük Isten segítőkészségét bűneink eszkatológiai megbocsátása formájában, olyan módon kell gondoskodnunk a szűkölködőkről, ahogyan az adott esetben rászorulnak” — írja N. Perrin. A zsidók esküdt ellenségei a szamariaiak, de mivel Isten rájuk is kiterjeszti irgalmas szeretetét, viszonzásképpen ők sem tagadják meg segítségüket a bajba jutott zsidóktól. Bűneink elengedéséből tanulunk megbocsájtani, s miközben nem toroljuk meg sérelmeinket, átjárja lelkünket a bizonyosság, hogy Isten nem rója föl többé vétkeinket. A szeretet érzékennyé tesz a nélkülözők megpróbáltatásaira: milyen mértékben megtapasztaljuk Isten felénk áradó szeretetét, olyan mértékben közeledünk embertársainkhoz, észrevesszük gondjaikat, és fölünk telhetően mindent megteszünk értük. Ez a krisztusi etika gyökere és legszebb virága.

A megtérés

A keresztény magatartás jellemző megnyilvánulása a konverzió. Olyan ez, mintha új személyiséget oltanának belénk. Ugyanazok maradtunk és mégis mások lettünk: új adományok, új képességek jelennek meg bennünk. A megtérés nem érhető el azon az úton-módon, ahogyan elsajátítjuk az úszás, a kötés vagy az írás mesterségét. Abban a pillanatban, amikor az ember elkezd nem önmagáért, hanem Isten országáért élni, amikor habozás nélkül egyetért azzal, hogy a

Valódi-Valóság esztelen szeretet, egyben rálép arra az útra, amely az élet gyökeres átalakulásához visz. Jézus kihívásának beleegyező elfogadása a személyiség mélyén megvalósuló választás, *option fondamentale*, amely átalakítja életfelfogásunkat, átszervezi eddigi világlátásunkat. Ezen a döntésen alapul, ebből az új magatartásból fakad a keresztények erkölcsös viselkedése. Nem automatikusan, nem erőfeszítések nélkül, mert eltökéltségünk sohasem visszavonható, de mégis kikerülhetetlenül követi a megtérést. Ha nem zárkozunk el Isten szeretete előtt, akkor ez — mint minden igazi szeretet — eltör személyiségünk mélyéről, s szerteszét sugárzik. A világoosság a sötétségben világít, de a sötétség nem fogja föl.

A múltban éppen az ellenkező oldalról közelítették meg a keresztény erkölcsöt. Bármekkoraak voltak is a teológiai ellentétek, bármilyen heves elméleti viták folytak, abban csaknem minden párt egyetértett, hogy az etika a belépőjegy Isten országába. A reformáció idején például az újítók és a tridentinai zsinat atyái egyképpen megegyeztek abban, hogy az ember a saját erejéből nem teheti meg a legeslegelső lépést Isten országa felé. Ténylegesen azonban a reformátorok és a katolikusok egyaránt úgy éltek, mintha a kereszténység gondosan kitervelt szabálytan, etikett és szokás lenne. Az Újszövetségben nyoma sincs ennek a főfogásnak, amely a vallást elsősorban szabályok és jogi tilalmak rendszerévé teszi. Ellenkezőleg, Jézus határozottan kijelenti, hogy egyetlen lényeges kívánsága van: csak arra tart igényt, hogy higgyünk Isten országában. Ez a beleegyezős gyökeresen etikus tett. Ha csakugyan létrejön, akkor a keresztény viselkedés mintegy természetzerűen következik belőle; ha nem is nehézség és szenvedés nélkül. Jézus ellenállt minden kísérletnek, amely szabályokba kívánta foglalni az Ország fiainak magatartását. Az irgalmas szamaritánus példázata válasz azoknak, akik többé-kevésbé elvont jogi formulákkal akarják meghatározni a felebarát fogalmát. Velük szemben Jézus a valóságos helyzetre tereli a figyelmet, s az adott esetben szükséges, kézzelfogható segítséget sürgeti. Ugyanez az életközelség nyilvánul meg csodáiban is. Amint az utóbbi 30 év szentírás-magyarázói egyöntetűen állítják, az evangéliumi csodatörténetek lényegi hitelessége nem vonható kétségbe, egészükben hozzátartoznak a hagyomány legrégebbi rétegéhez. Az eredeti formatörténeti módszer mai hívei — a második nemzedék — hajlandóak hitelesnek elfogadni a beszámolókból olyan elemeket, amelyeket mestereik (*M. Dibelius, R. Bultmann*) mint történetileg megbízhatatlant elutasítottak. Ma már természetesen nem tudjuk hibátlanul megállapítani az evangéliumokban előforduló betegségek körtüneteit; kétezer év és a gyökeresen más világlátás szakadéka azt sem teszi lehetővé, hogy a gyógyulás lefolyásáról és a gyógyítás tényezőiről pontos képet nyerjünk. Nem nézhetjük az evangéliumi csodák elbeszéléseit „fundamentalista” módon: nem tekinthetjük ezeket közvetlen riportnak vagy tudományosan megvizsgált dokumentációnak, sem történelmi, orvosi vagy pszichológiai jegyzőkönyvnek. Nem lehetetlen, hogy az eredeti elbeszélések némelyikét később az irodalmi igényeknek megfelelően kiszínezték, hellenista és judaista motívumokkal átstilizálták. A csodaelbeszélések *egészét* azonban meg-alapozottnak kell vennünk: vitathatatlanul történtek csodák. Amint *M. Dibelius* írja, a csodák nem voltak tervszerűek és megszervezettek. A világ átalakítása Isten ügye és feladata. Jézus feltűnő tettei arra utalnak, hogy Isten elkezdte művét. A hit válasz az érzékelhető jelekre, elkötelezettség Isten országa mellett, ami már nyilvánvaló ezekben a konkrét esetekben. Még nem alakult át a világ, de Isten országának hatalma sugárzik Jézusból. Ezért mondotta: Isten országa már köztetek van.

Az életközelség nem számúzi a kereszténységből az elméletet, nem távolítja el az elvi kijelentéseket és a filozófiai rendszereket. Még Isten országáért sem mondhatunk le a gondolkodásról, kivált nem a reflexióról arra a központi szimbólumra, amely egységbe foglalja életünket. Az értelmezési rendszer nem követi, hanem megelőzi az elemző gondolkodást. Hogy milyen következményei lesznek Isten országa elfogadásának, azután tudjuk meg, miután elköteleztük magunkat mellette. A kereszténység egész története azoknak a története, akik azt állítják, hogy döntöttek Jézus sürgető felszólításáról. Az igazság az, hogy semmibe vették a felhívást. Arra hivatkoznak, hogy az összes hitigazságot elfogadják, egy vesszőt sem hagynak ki belőlük, de folyton azon tűnődnek, hogy rá-bízzhatják-e magukat arra az alapigazságra, hogy Isten minden elképzelést fölmúlóan szeret bennünket. Jézus rendkívül leegyszerűsíti a problémát, csak azt akarja, hogy határozzunk, mi pedig roppant bonyolult válaszokat adunk Neki.

Úgy teszünk, mintha döntöttünk volna, s megpróbáljuk a lehetetlent: úgy kötelezzük el magunkat, hogy obligón kívül maradjunk; örülünk is, meg nem is, részt veszünk a menyegzőn, meg nem is, üstökön is ragadjuk a szerencsét, meg nem is. A balga szüzekhez hasonlóan az ajtóban ülünk, s kijelentjük, hogy nyomban megjelenünk, csak éppen nem állunk föl, hogy átlépjük a küszöböt. Ha úgy szemléljük a kereszténység történetét, mint hosszú krónikáját azoknak az ügyeskedéseknek, ahogyan az emberek megpróbálták kitérni Jézus meghívása elől, akkor azonnal megoldódik a legtöbb talány. Persze annál nagyobb erővel tör fel a kérdés: miért? Miért halogatjuk az egyértelmű választ?

A. Greeley saját tapasztalatára hivatkozva világítja meg a kereszténység történetének rejtélyét. Elmondja, hogy néhány ember, akit közelről ismer, miként fedezi föl, hogyan ismeri meg — csaknem véletlenül —, hogy másképpen is élhet, mint azelőtt; örvendő hittel és reménnyel szegődnek Jézus hívéül. Hamarosan megértik, hogy elkötelezettségük egész további életükre kihát, hogy nagyon sok lemondást követel, hogy nem dédelgethetik tovább ostoba félelmeiket, sérelmeiket és védekező mechanizmusaikat, hogy életük feltehetően gúny és nevetség tárgya lesz, egyszerűen nagyon sok kockázattal jár. Szemlátomást nem fogják föl, hogy az öröm és a szeretet megéri azt, amit fizetniük kell érte. Így ahelyett, hogy megkockáztatták volna, ismét védekezésre rendezkednek be. Egyesek elnémulnak, mások támadóan lépnek föl, mesterkélten és bomlasztóan viselkednek. Hamarosan úgy döntenek, hogy ezután nem vallási, hanem baráti közöség lesznek. Aki megemlíttette Istent, Jézust, a kereszténységet, nyomban maró gúny tárgyává vált. „Megállapodtunk, hogy olyannak kell elfogadnunk egymást, amilyenek vagyunk; nem támasztunk egymással szemben semmiféle igényt, a megteréség sem.” Baráti társaság lettünk; a barátság pedig a másik „teljes elfogadása”. Azokat, akik megkísérelték, hogy lelkükre beszéljenek, kivetették maguk közül. Bár hamarosan megszűnt a csoport eredeti vitalitása és nem volt többé határozott célja, a bizalom és a szeretet — már amennyire még megvolt — arra szolgált, hogy meggyőzze a megmaradt csoporttagokat arról, hogy nem döntöttek helytelenül, s hogy soha sem volt szó másról; teljesen elégedettek lehetnek. A társadalom-lélektanból jól ismert történetben nem az a megdöbbentő, hogy elutasították Isten országát, ami voltaképpen összehozta őket, hanem az egyenesség hiánya: nem voltak hajlandók beismerni, hogy az üzenettel együtt Jézust magát is visszautasították — mondja Greeley. Nem kell megerőltetnünk a fantáziánkat ahhoz, hogy elképzeljük Jézust, amint így szól hozzájuk: „Senki sem kényszerít. Miért nem mondasz legalább nemet, ha egyszer nem akarsz igent mondani? Miért teszel inkább úgy, mintha nem lenne szükség a határozott válaszra, vagy miért színleled, hogy már igent mondtál, ha úgy élsz, mint aki nemet mondott? Ezt a mondását természetesen nem jegyezték föl az evangéliumban, csak azt a másikat, ami sokkal velősebben fogalmazza meg ugyanezt a gondolatot: „Aki nincs velem, ellenem van; aki nem gyűjt velem, szétszór” (Mt 12,30).

Az említett csoport miben sem különbözött azoktól, akik kétezer évvel ezelőtt hallgatták Jézus prédikációját Palesztinában, és a legtöbben éppen ilyenek azok közül is, akik ma Jézus híveinek nevezik magukat. Nem kenyerünk az odaadás. Ha Jézus eltűrné, hogy bizonyos szokásokra korlátozzuk üzenetét, akkor nem lenne semmi baj. Ha csak arról lenne szó, hogy engedelmeskedjünk az egyházjog előírásainak, vagy csak a személyes érintkezésen alapuló csoportunkban nyílunk meg, ha elég lenne tiszteletben tartanunk saját közösségünk valamennyi szabályát, ha egy tapodtat sem kellene eltérnünk a megszabott iránytól, bármilyen erkölcsi döntés elé kerülünk is, akkor nagyon szívesen követjük Jézust. Hogy miért? Mert ezekben az esetekben még mindig a magunk ura vagyunk: a szeretet köre ésszerűen körülhatárolt, a lelkesedés okosan csillapított, s gondosan elő van készítve az Ország jövetelének a menetrendje. Jézus többet vár tőlünk. Egzisztenciális döntést, a hiteles élet választását, s erre nem vagyunk hajlandóak, mert akkor többé nem lennénk a magunk urai, nem tudnánk megfékezni lelkesedésünket és szeretetünk lobogását. Akár az említett kis közösség, akár a kereszténység történetét nézzük, a képlet ugyanaz: egyszer gyerekesen ravasz, mászor rendkívül kifinomult védekező berendezések lépnek működésbe. Az előbbi esetben naiv közvetlenséggel utasítjuk vissza a felkínált szeretetet, az utóbbiban ezenfelül meg is magyarázzuk, hogy miért *kell* így tennünk. A világrét sem valljuk be, hogy az igazi probléma az eltökéltség hiánya! Inkább a személyek közötti nehézségeket emlegetjük. Nincs olyan emberi kapcsolat, amelyet ne

terhelnének meg a különböző voltunkból adódó feszültségek, s nem igényelne lelki erőfeszítést. A hiba az, ha féltékenyen őrzi és buzgón ápolja valaki ezeket a kiküszöbölhetetlen nehézségeket, mert amíg személyes problémákra összpontosíthat, addig nem kell felelnie Jézus mindig jelenlévő, de így ügyesen eltakart felhívására.

Keresztény egzisztencializmus?

Harminc-negyven évvel ezelőtt keveset foglalkoztak a vallási elkötelezettség és az emberi beteljesülés összefüggésével. A pszichológiai fogalmak hozzájárulhatnak a vallási problémák mélyebb megértéséhez, de elengedhetetlen, hogy világosan gondolkodjunk a hit és a személyiség kapcsolatáról. Föltételezhető, hogy a hiteles élet legmélyebb gyökerében azonos az elkötelezettséggel, mivelhogy Isten országának elfogadása és az élet vállalása — annak teljességével és összes következményével — jóformán ugyanaz a tett, amint azt K. Rahner olyannyira hangsúlyozza. Aki eleget tesz a meghívásnak a menyegzőre, az szívét-lelkét megnyitja a világnak és embertársainak; örvendezve lép egyénisége teljes kibontásának az útjára. Hogy mi ennek a magyarázata? Az örömhír megerősíti legmélyebb sejtését, hogy lelkének éhsége a föltétlenülre és véglegesre, az életre és öröme megalapozott, az Élet és az Öröm keltette benne. Isten országának örömhíre azt állítja, hogy az emberi személy „ösbizalma” a létben — a kifejezést A. Röper alkotta — a Valódi-Valóságra adott válasz. Másként: hit, megilletődés attól, ami föltétlenül érint. Ez a hit szükséges a valódi emberséghez. Az ember csak azáltal valósíthatja meg igazi mivoltát, hogy „elengedi” magát, hogy „odaadja” valaminek teljes valóját. Akármilyen is az, aminek hűséget fogad: szerelem, barátság, szolgálat, kutatás, párt vagy életmű. A föltétlen ezer arcot ölthet, fontos azonban, hogy az ember olyan valóságnak szentelje életét, melyet itt és most nagyra tart, értékesnek és jónak tart, nagyobbra és jobbra önmagánál, mert csak ebben az esetben töltekezik; válik többé és gazdagabbá. A hit ezt fejezi ki: valami nagyobbért élek, aminek odaadó híve vagyok; érdemes elengedni magam, hiszen ez biztosítja a hiteles életet; fenntartás nélkül tehetem, mint-hogy a valóság véget nem érő jóságát és szeretetét viszonzom.

Az ilyen vagy ehhez hasonló magatartás nélkül lehetetlen a hiteles emberi létezés, hiú álom az emberi beteljesülés. A vallási növekedés nem különíthető el a személyes fejlődéstől. Ez utóbbihoz csak biztosságot ad hozzá a keresztény örömhír; mélyebb bizalmat és nagyobb türelmet önt a lélekbe, hogy az emberi törekvés nem hiábavaló. Minden emberi erőfeszítésben, amely megkísérel felülemelkedni szűk körű létének korlátain, benne van — legalább burkoltan, legalább az erőfeszítés idején — a tudat, hogy a valóság jóindulatú. Amit a kereszténység fűz hozzá, az a szilárd meggyőződés és a tántoríthatatlan bizalom, hogy a küzdelem megérdemli a fáradságot, s a beteljesülést nem hiúsíthatja meg semmiféle hatalom — hacsak nem az ember maga. A hiteles emberlét keresztény és nem keresztény keresése abban különbözik, hogy az egyik kifejezett, a másik hallgatóságos formában fogadja el az örömhírt. Jézus pontosan azért jött, hogy szavakba foglalja és határozottan kifejtse azt, ami annakelőtte megfogalmazatlanul és homályosan élt az emberekben. Ebből az következik, hogy aki felfogta és megértette Jézus üzenetét, nem elégedhet meg ilyenféle válasszal: „arra törekszem, hogy minél teljesebb ember legyek belőlem”. Tőle nem elég ennyi; azoktól, akikhez eljutott hívo szava, határozott, egyértelmű, megabiztos és nyílt feleletet vár Jézus. Aki tudja ezt, de csak amolyan kényelmesen burkolt ígenre határozza el magát, kibogozhatatlan lelki szövevénybe bonyolódik. Igazában így gondolkozik: „nem fogadom el fenntartás nélkül, hogy a Valódi-Valóság csodálatos szeretet, mégis megkísérlem, hogy teljesebb emberré váljak, noha nem tökélem el magam, s lehet, hogy idővel abbahagyom”. E magatartás voltaképpen azt fejezi ki, hogy az élet egy félkegyelmű örült meséje. Tulajdonképpen azt mondja: „úgy akarok élni, hogy ha nem kapok érte semmi jutalmat, az mérhetetlen igazságtalanság lenne velem szemben”. Csakhogy Jézus nem erre szólítja föl követőit, s mindenképpen többet kíván tőlük, mint az ateista egzisztencialistától, aki „tagadja az isteneket, és felemeli a sziklákat”, s így beszél: „A magaslatok felé törő küzdelem egymaga elég ahhoz, hogy megtöltse az emberi szívét. Boldognak kell képzelnünk Sziszüphoszt” (A. Camus), vagy attól a „modern” kereszténytől, aki ezt mondja: „Egyre teljesebben és hitelesebben

akarok ember lenni, anélkül, hogy elfogadnám vagy elutasítanám Jézus meghívását”. Ez a meghívás rendkívül konkrét, és ugyanolyan valóságos ígéretet tartalmaz. Jézus azt kívánja, hogy fogadjuk el örömhírét a Valódi-Valóság legbenső természetéről, s nyíljunk meg előtte: engedjük szívünkbe és sugározzuk szerteszét az Örömet és Szeretetet.

Csaknem nyomban felmerül a kínzó kérdés, hogy a keresztények között miért oly kevés az életet és örömet birtokló, szeretetet árasztó ember? Egyszerű a felelet, csupán definíció kérdése. Ha azok a keresztények, akik tudatosan és határozottan mondanak igent Jézusnak, akkor nagyon kevesen vannak, s azelőtt sem voltak többen. Az evangéliumban megkövetelt megtérés nem bizonyos cselekedetek véghezvitele s mások elkerülése, hanem az egyéniség teljes átrendeződése, a nem-hívó átalakulása hívővé. Jézus nem tűri a mellébeszélést. „Aki nincs velem, ellenem van. Aki nem gyűjt velem, szétszór!” Vagy nem tekintjük épészűnek Jézust, vagy elfogadjuk örömhírét és aszerint élünk. A legtöbb esetben azonban azt szeretnénk, hogy a kecske is jóllakjék és a kaposzta is megmaradjon, hogy még éppen mondhassuk: „végtére is nem vagyunk ellened. Nem tudunk eléggé veled lenni ahhoz, hogy együtt örüljünk a menyegzőn, hogy egészen beteljünk ezen a nagyszerű ünnepen, valószínűleg nem is ragyog az arcunk úgy, hogy másoknak is vonzóvá tegyük, de mindenesetre itt vagyunk.” Más szavakkal: „rendben van, felmegyünk a hegytetőre és világosságot gyűjtünk, de reméljük, senki sem nézi meg alaposan”. Amint K. Rahner megrajzolja a jövő egyházának arcvonásait, abból kiderül, hogy eddigi strukturái gyakran semmibe veszik Jézust. Például a *triumfalizmus*, amely inkább az egyház, mint Isten hatalmában és dicsőségében bízik. Ezzel egy tövön hajt a keresztény *lokálpatriotizmus*, amely túlságosan szívesen hiszi el, hogy az Atya nem hajlandó működni az egyházon kívül, s a Lélek csak a katolikusoknak tartogatja inspirációt. Nehezményezhető az egyházi szervezet túlon túl emberi vonásait is takargató *őszintétlenség*. Az üzenet hitele nem az irányítóktól függ, hanem a közösségtől, mely megkísérli, hogy életet tegyen Jézus felhívásának. Az evangélium meghazudtolásának egyik legveszedelmesebb formája az *autokratizmus*: mértéktelen ragaszkodás a tekintélyi elvhez, amely az emberekre kívánja kényszeríteni az érényes életet. Jézus félreérthetetlenül leszögezte, hogy *választanunk* kell, s ennek teljesen szabadon kell végbemennie. Senkit sem erőltet arra, hogy kövesse, következésképpen csak demokratikus strukturájú egyház illik Hozzá. „A katolikus egyházban nyilvánvalóan van olyan hivatal, amely nem az egyház tagjainak az akaratából nyeri tekintélyt” — írja K. Rahner. Nyomban hozzáfűzi azonban, hogy „a tulajdonképpeni egyházi hierarchia nem tévesztendő össze az egyház társadalmi strukturáinak a hierarchiájával”. Jézus egyháza a „nyitott kapuk” egyháza; az *sztereotipizálás és a bűnbakkeresés* — ami mindig másokat tesz felelőssé azért, ami rossz a világban — az örömhír mérhetetlen meghamisítása: „Mit nézed a szalkát felebarátod szemében, a magad szemében pedig nem veszed észre a gerendát?” (Mt 7,3). Meggyőzően fejtette ki Th. W. Adorno, hogy a zárt, tekintélyi gondolkodás sajátja a bűnbakkeresés, saját hibáinak a kivetítése másokra.

Ha az egyház mint közösség jó néhányszor elmulasztja, hogy döntsön Jézus mellett, ugyanebbe a hibába esnek az egyének is. A *pietizmus* az elkötelezettséget összetéveszti bizonyos érényes cselekedetekkel, vagy erkölcsi stílussal. A *vakbuzgóság* téveszméje szerint azzal bizonyíthatjuk leginkább elkötelezett voltunkat, ha azt másokból is kikényszerítjük. A legveszedelmesebb a *racionalizmus*. A kiváló osztrák regényíró, R. Musil szavát idézve, a racionalistának csak „valóság-érzéke” van, de nincs „lehetőség-érzéke”; eleve elutasítja a Valódi-Valóság megjelenésének a lehetőségét Jézus személyében. Azt mondtuk a konverzióról, hogy új adományok, új képességek létrejötte bennünk. Akinek van éréke a lehetőségek iránt, az nem azt mondja: ez meg ez történt, ez meg ez fog történni, ennek meg ennek *kell* történnie, hanem kitalálja, hogy mi volna lehetséges, mi lenne szerencsés. Ha pedig azt feleli neki: ez meg ez van, akkor ezt válaszolja: lehet, hogy ez van, de másként is lehetne. Ezt az éréket úgy határozhatjuk meg, mint emberi képességet, mely a lehetségest ugyanúgy el tudja gondolni, mint a valóságost, s azt, ami van, képes nem lényegesebbnek venni, mint azt, ami nincs. A megtérés elsődleges föltétele a lehetőség-érzéke: Jézus Atyja nem a meglévők természetfölötti igazolása, hanem a változásnak, sorsunk jóra fordulásának a biztosítóka. Hogy mit jelent ez, azt jól megvilágítja Don Quijote első kalandja egy útszéli fogadóban. A kapuban két fiatal lány áll, amolyan „jófélék”, és

Sevillába igyekeznek. A nemes lovag elveihez hűségesen hölgyeket megillető tisztelettel viseltetik irántuk. Erre azok is belemennek a játékba, s előkelő hölgyek módjára viszonzozzák udvariasságát. Ha nem táblázzuk rá az emberekre rossz tulajdonságaikat, ha nem rögzítjük beléjük negatív lehetőségeiket, hanem számolunk jó adottságaikkal és igényt támasztunk pozitív adományaikra, akkor fogékonnyá válnak Isten lehetőségeire.

De nem jelenti-e ez a keresztény hit válságát? Talán igen, de akkor a hit mindig válságban volt. Alkalmasint annyira a különbség, hogy akik azelőtt hívőnek vallották magukat, most kénytelenek belátni, hogy felelet helyett másra tereltek a szót. Meg voltunk győződve, hogy elfogadtuk a meghívást, a megváltozott körülményeink rádöbbenetek, hogy kitértünk előle. Miután a társadalmi szerepek és támaszok összeomlottak, nekünk magunknak kell eldöntenünk: csakugyan örömmünnepet ülnék-e, s hogy részt akarunk-e venni rajta? Egyre tétovázunk a kapuban. Ének hallik és örömujjongás, mintha kiáradna a szeretet légköre, de mi a biztosítéka annak, hogy nem fortély és szemfényvesztés? Azonkívül problémáink közül mennyit háríthatunk át az ünnepszervezőkre, és mi a véleményük az inflációról és az olajválságról? Erre nem válaszolnak. Ehelyett azt mondják, hogy ha bemegyünk a menyegzőre, akkor a végén minden rendbe jön, az emberek szeretni fogják egymást, többé nem lesz háború, sőt a vajúdo természet is megszabadul a hiábavalóságtól. Ez mind szép és jó, feleljük nekik, csak valami icike-picike jelet kaphatnánk, főképpen pedig, hogyan gondolkodnak a világ élelmezési helyzetéről, a környezetvédelemről, és a többi (valóban!) fontos kérdéssről? Erre ők azt mondják: „keressétek előbb az örömmünnepet, s azután lássatok neki a többinek”. Ennek ellenére ingadozunk. Nagy néha azt gondoljuk, hogy végre odataláltunk, aztán kitudódik a banketről, hogy gyöngé utánzata az eredetinek. Mi nyugtat meg afelől, hogy nem ugyanilyen szédelés ez is, amire most hívnak? Az imént is pórul jártunk, miért kockáztassunk újfent? Mindent egybevéve, mit remélhetünk a menyegző vendégeitől? S attól, aki meghívott? Miközben tanakodunk a kapuban, kijön egy férfi, a szemünkbe néz és így szól: „Jól tennéd, ha bejőnnél, amíg nem késő. Atyám nem hagyja örökké tárva az ajtót”. Jól ismerjük. Hosszú időn át hirdette üzenetét, olyan türelmesen várt, hogy nem is vesszük túlságosan komolyan. Csakugyan, kevesen vették őt valamennyire is komolyan! Legfeljebb a Don Quijote-félek, meg néhány szent.

Irodalom: A. Lolsy: Les évangiles synoptiques, Ceffonds 1907–1908. I–II. — A. Schweitzer: Geschichte der Leben-Jesu-Forschung, Hamburg 1972. I–II. — A. Holl: Jesu in schlechter Gesellschaft, Stuttgart 1971. — H. Braun: Jesus. Der Mann aus Nazareth und seine Zeit, Stuttgart 1961. — S. Ben-Chorin: Bruder Jesus. Der Nazarener in jüdischer Sicht, München 1967. — Ch. Pégyu: Neta conjuncta, Wien 1956. — R. Pesch: Orientierung 35 (1971) 77–81. o. — J. Jeremias: Die Gleichnisse Jesu, München 1969. — N. Perrin: Rediscovering the Teaching of Jesus, New York 1967. — M. Dibelius: Jesus, Berlin 1966. — A. Greeley: The Jesus Myth, Garden City 1973. — A. Röper: Die anonymen Christen, Mainz 1963. — K. Rahner: The Shape of the Church to Come, London 1974. — Th. W. Adorno: Studien zum autoritären Charakter, Frankfurt 1973. — R. Musil: Der Mann ohne Eigenschaften, Hamburg 1952.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy a jövőben lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől.

A TEOLÓGUS AZ EGYHÁZBAN

GÁL FERENC ÚJ KÖNYVÉRŐL*

Ma már közhelynek számít az a megállapítás, hogy megváltozott körülöttünk a világ és az evangéliumot ebben a megváltozott világban kell hirdetni. Az előző korok gondolkodásmódjában, helyzeteiben megfogalmazott teológiai megállapításokat tovább kell fejleszteni. Éspedig úgy, hogy a kereszténység ne csupán szép elmélet legyen, hanem hitből fakadó, autentikus keresztény életet eredményezzen. A továbbfejlesztés a múltban is már többször megtörtént, valahányszor egy új történelmi korszak addig még nem szereplő új kérdéseket állított fel. Most ennek az alakulásnak tanúi és egyben munkásai vagyunk.

Amennyire magától értetődő és megszokott ez a megállapítás, annyira nehéz a feladat megoldása. Ezért beszélünk ma oly sokszor útkeresésről, és tapasztaljuk a katolikus egyházon belül is az útkeresés nehézségeit, az ebből adódó véleménykülönbségeket.

Lényegében arról van szó, hogy nemcsak a szakemberek gondolkodásában, hanem a közfelfogásban is megváltozott a világmépünk, az emberképünk és a társadalmi képünk. A megváltozott életszemlélet sajátos, új kérdéseket állított elénk. Az új kérdések nemcsak a mindennapi életet és annak irányítóit foglalkoztatják, hanem nehéz feladatot jelentenek a teológiának is. Krisztus megváltása és tanítása minden kor emberének szól. Nem lehet egy történelmi kor felfogásába úgy beleszorítani, hogy más, megváltozott kor számára ne maradjon mondanivalója, de ugyanakkor a tanítás örökérvényű jellegének is ki kell domborodnia. Az egyházon belül a teológus feladata annak a keresése, hogy a jelenkor számára megfogalmazza Krisztus tanítását, közel hozza a mai kor emberéhez, és ezzel munkálja az üdvösséget minden ember számára.

A teológus konkrét megállapítása mindig egy gondolatmenet következménye, konklúziója. Ha a logika kifejezésével élünk, a következmény mindig két „előzet” kapcsolatából ered. A teológus megállapításában is megvan a két előzet. Az egyik előzet az, ami Istentől ered, vagyis a kinyilatkoztatás; a másik a konkrét, emberi szituáció. Alapvető kérdés, hogy a két előzetet hogyan kell egymáshoz kapcsolni ahhoz, hogy helyes konklúziót nyerjünk. A kapcsolatot kétféleképpen kereshetjük. Vagy a konkrét szituációt helyezük előtérbe, éspedig olyan értelemben, hogy abból akarjuk kiolvasni a teológiai mondanivalót. Ebben az esetben Isten szavának csak kiegészítő szerep jut, eltűnik annak minőségi többlete; ennek eredménye a teológia szekularizálódása. Vagy pedig a kiinduló pont Isten szavának, a kinyilatkoztatásnak a világos megfogalmazása és ennek fényében értelmezzük a konkrét történelmi helyzetet, az egyéni emberi szituációt. Az egyház története mutatja, hogy az utóbbi módszer tudja csak megőrizni az evangélium eredetiségét és termékenyíti meg a keresztény életet; míg az előző módszer lehet első pillanatban tetszetős, de hamar elszíntelenedik benne Isten szavának üdvösséget munkáló mondanivalója.

*Gál Ferenc: A teológus az egyházban (Szent István Társulat, 1974)

Gál Ferenc most megjelent új könyve, *A teológus az Egyházban*, azokat a kérdéseket gyűjti össze, amelyeket sajátosan a mai kor állít elénk és amelyekre válaszolnia kell a katolikus teológiának is. Amint a könyv címe is kifejezi, arról szól, hogy mivel foglalkoznak ma a teológusok és hogyan keresik a megoldást. „A teológus nem zárkozhat el a jelenkor kérdései elől, hanem meg kell tanulnia a teológiai nézést kiterjeszteni azokra a problémákra, amelyeket a mai tudomány és a mai élet felvet.”

Feldolgozásában a módszer mindig az, hogy a kérdéseket az önmagát Krisztusban kinyilatkoztató és az embereket a megváltás kegyelme révén üdvösségre hívó Isten szempontjából válaszolja meg. „Minden kor hívő embere azt keresi, hogy az ő számára mit jelent Isten közeledése és hogyan kell rá válaszolnia. A kérdést minden korban aszerint teszik fel, ahogyan az ember önmagát és a világot értelmezi.” Ezért a könyv minden kérdéscsoportnál felemeli az olvasót Istenhez, főleg Isten embérszeretetéhez, és nem teszi meg Isten szavát emberi véleménynyé.

Ez a módszer biztosítja a teológus számára a hűséget Isten szavához és az Egyházhöz. Sokszor az tűnik a legegyszerűbbnek, hogy egyes kérdéseket csak önmagukban vizsgáljunk, problémákat állítsunk fel, véleményeket soroljunk fel. Az igazi teológus ezzel sohasem elégedhet meg, mert a hit erősítése helyett csak bizonytalanságot hozna létre. „Amikor a teológus a hitet akarja közvetíteni és elmélyíteni, nem veszhet el a vélemények és a nevek tömkelegében, hanem arra törekszik, hogy a szilárd tanítást a hallgatók igényének megfelelően kifejtse.”

A szerző korunk kérdéseit három csoportba sorolja. Az első rész (*Tételek mérlegelése*) korunk világszemléletét befolyásoló tényezőket elemzi, amelyek az Egyház életén belül is éreztetik hatásukat. Ilyenek: Isten szava örök, mégis korszerűen kell értelmeznünk; az Egyház egy, mégis pluralizmus jelenik meg benne; a kibernetika újszerű mechanizmusa mellett a személyiség értékeinek a megtalálása; természettudományos ismerésmód mellett Isten útjainak felismerése; a jelenben való élet és a jövő reményének a kapcsolata. Mind feszültséget hordoz önmagában, de a teljességben gondolkodó hívő ember keresi ezek összekapcsolását anélkül, hogy akár a realitást, akár az Isten szavát megcsonkítaná.

A második rész (*A keresztény élet szemlélete*) a gyakorlati keresztény életstílust elemzi a jelenlegi világban. Aszkézis, bensőség, bizalom a gondviselésben, szexualitás, munka, az egyház közösségéhez való tartozás sokszor nehéznek tűnik, mégis megvan mindegyiknek a pozitív szerepe a keresztény életben, csak meg kell találnunk igazi tartalmukat életkörülményeink közt.

A harmadik, talán a legszebb rész (*A Szentírás kiaknázása*) segít a Szentírás tanításának mélyebb megértésében. A Szentírás elsődleges célja, hogy Isten üdvözítő tervét és velünk kapcsolatos szándékát közölje, elsősorban Krisztus személyének és életének a megközelítése révén. A Szentírás olvasásában ezt a lényeges szempontot kell keresnünk. Nem szabad, hogy ezt a lényeges mondánivalót periferikus szempontok elhomályosítsák. Ez a fejezet szemelvényeket kiemelve rámutat arra, hogyan kell teológus szemmel olvasni és érteni a Szentírást.

Mindazok, akik érzik önmagukban a jelenkor feszültségeit és ezek közt keresik az Istenhez vezető utat, haszonnal és gyümölcsözően olvassák a mély tartalmat egyszerű, érthető stílusban tárgyaló könyvet.

A „Hűséggel a Hazához” mozgalom és a pécsi egyházmegye papsága

Az elmúlt évtizedek folyamán többször is elhangzott a szemrehányás, mely szerint a magyar katolikus klérus nem követett el minden tőle telhetőt a hazánkban egyre inkább terjeszkedő, majd később brutális formában megjelenő fasiszta szellem megfékezésére érdekében. Olyan szélsőséges vélemények is akadtak, melyek egyes papok esetleges antikommunista beállítottsága és a fasiszta „világnézet” között egyenlőségi jelet tettek.

Ezzel szemben ki kell jelentenünk, hogy a kép távolról sem ilyen kedvezőtlen. Már *Lévai Jenő* is idézi *Szürke Könyvében* azokat a dokumentumokat, amelyek bizonyítják, hogy a magyar püspöki kar több ízben is tiltakozott a Sztójay-kormánynál a zsidók elhurcolása ellen. A püspökök protestálása azonban — vehetné ellen valaki — nem volt átfogó jellegű, nem jellemezte az egész magyar katolikus klérus, például az alsópapság magatartását. Hogy mennyire fedi ez a megállapítás a valóságot, azt csak egy egész országra kiterjedő alapos kutatómunka dönthetné el. De az eddig rendelkezésünkre álló hiányos adatok alapján is elmondhatjuk: az alsópapság sem nézte ölbetett kézzel a fasiszma tomlását. Voltak egyháziak, egyszerű falusi káplánok, plébánosok — és sokkal többen, mint ahogy ez a mai köztudatban él —, akik tisztában voltak azzal, hogy „az imádság egyedül nem elég”; akik a kényelmesebb hallgatás helyett az üldöztetés vállalásával tettek tanúságot a felebaráti szeretet parancsa mellett. Marxista történészek, valamint baranyai és tolnai falukutatók — katolikus szerzőket megelőzve — már eddig is érintették a pécsi egyházmegye papságának a Volksbund-ellenes mozgalmakban való részvételét. Ezek közül a legalaposabb és a legpozitívabb értékelést nyújtó munka kétségtelenül *Fehér Istvánnak*, a Pécsi Tanárképző Főiskola marxizmus-leninizmus tanszéke tanárának *Politikai küzdelmek Tolna megyében a II. világháború végén* című kandidátusi disszertációja. Jelen tanulmányunk — mely korántsem a teljesség igényével készült, hanem inkább egy hazai antifasiszta mozgalom és a katolikus papság közötti érintkezési pontokra kívánja föl hívni a figyelmet — több vonatkozásban is *Fehér István* adataira támaszkodik.

*

A harmincas évek közepe táján, nem sokkal a nemzetiszocialista hatalomátvétel után különös utasok jelennek meg egyre sűrűbben a dunántúli országrészen. Egyforma ruhában, egyforma felszerelésben, kettesével, hármassával érkeznek kerékpáron — Stuttgartból. Legtöbben 16—17 éves fiúk és lányok, akik úgy mozognak ezen a vidéken, mintha otthon lennének. Zsebükben a térkép, melyen a Balaton és a Duna, valamint a Dráva közti térség „ideiglenesen” *Deutscher Volksbodennek* van feltüntetve. A jövevényeket *Wanderburschok*knak nevezik, s megérkezésük után a baranyai és tolnai pincékben, bezárt szobákban megkezdődik a „néptestvérek” felvilágosítása. A pécsi egyházmegye területén a központjuk Bonyhád. Céljuk — és vendéglátóiké is — a Volksbodent bekapcsolni a Birodalomba.

Mindezt természetesen lehetetlenség keresztülvinniük a magyar — és részben szerb-horvát — lakossággal való súrlódás nélkül. A felszított német nemzeti öntudat — svábságról már szó sem esik — a nyolcvanmillió Német Birodalomhoz való tartozás szédítő érzése a legtöbb esetben még az egyszerű, becsületes német ajkú magyar állampolgár lelki világát is megbolygatja. És amit propagandával esetleg nem érnek el a wanderbursch-ok, azt sikerül keresztülvinniük erkölcsi nyomással. 1937-ben egy bonyhádi fiatalember megmagyarosította a nevét. Néhány nap múlva neve — a korábbi — vaslag fekete keretben jelent meg egy berlini lapban, amely a németiség halottjaként gyászolta. A pécsi egyház-

megye területén ebben az időszakban a lakosságnak mintegy a fele német anyanyelvű, és voltak szintiszta német falvak is. Ezeken a vidékeken a közhivatalokban, nyilvános helyeken jóformán csak a német nyelvet használták, s ugyan-csak ferde szemmel méregették a magyarul megszólaló „idegent”. 1938. november 26-án létrejött a már 1924-ben megalakult *Ungarländischer Deutscher Volksbildungsvereine* jogutódjaként a *Volksbund der Deutschen in Ungarn* (Magyarországi Németek Szövetsége), amely most már hivatalos formában is lehetőséget nyújt a nemzetiségek egymás elleni uszítására. A legtöbbet szenvednek a vegyes nemzetiségű falvak lakói, ahol az első összeütközések éppen a vallás és az oktatásügy területén keletkeznek. Milyen nyelven folyják a szentbeszéd, a rózsafüzér, melyik nyelvet használják az iskolában? Mindezek a kérdések az uszító propaganda hatására most már politikai élességgel jelentkeznek. Ha viszont a falu papja, tanítója inkább a magyarsághoz húz, ahogy ez a legtöbb esetben történt, a Volksbund-vezetők további gyűlöletet szítva németek, magyarok és szerb-horvátok között, könyörtelen rágalomhadjáratot indítanak ellenük, azt hangoztatván, hogy Magyarországon a német kisebbséget durván elnyomják.

A szövetség létszámának felduzzasztása érdekében a vezetők különféle trükköket eszelnek ki. Német naptárokat árusítanak, s azok átvételének elismerését üres papírra íratják alá. Később az aláírás fölé odagépelik a belépesi nyilatkozatot. A névsorba meghalt személyek nevét vezetik. A toborzást anyagilag is érdekeltté teszik. Egy-egy új tag beszervezéséért húsz pengő jutalmat adnak. A szegényebbeknek földet ígérnek a majd elkobzandó zsidó birtokokból. A német ajkú falvakban sokasodnak a horogkeresztes zászlók, a házak falára kifestik a német győzelembe vetett hit szimbólumaként a Viktoria-jelvényt, alatta a jelmonddal: *Der deutsche Sieg!* 1942. április 20-án, Hitler születésnapján a Baranya megyei *Palotabozsok* óriási ünnepség keretében *Stolzeneau*-ra változtatja a nevét. Pécssett a Volksbund vezetői nyilvános vitákban a Dunántúlról mint kétségkívül a Nagynémet Birodalomhoz tartozó területről beszélnek. Hitler jön! — hangoztatták a Volksbund-vezetők, s mivel a magyar hatóságok csaknem szótlánul szemet hunytak a mind merészebb náci propaganda fölött, sokan ironikus hangon hozzáfűzték: — És Szent István megye...

Ilyen körülmények között elképzelhető azoknak a német anyanyelvű magyar állampolgároknak a kálváriája, akik nem voltak hajlandók belépni a Volksbundba, mert tudták, de legalábbis sejtették, hogy a Volksbund a magyarországi német kisebbséget csak a veszébe ránthatja. Más kérdés, hogy ez a felismerés politikai éleslátásból, vagy a magyarsághoz fűződő — esetleg szubjektív — kapcsolatokból táplálkozott. A Volksbund bosszúja és terrorja mindjobban ezek ellen a „renegát néptestvérek” ellen fordult, akik — miután a magyar hatóságoktól nem várhattak védelmet — szinte teljesen ki voltak szolgáltatva a Volksbund önkényének. A járdáról az árokba lökték, leköpdösték őket. A kocsmába be sem léphettek életük veszélyeztetése nélkül. *Dittrich Rezsó* babarci gazda házának falára minden éjszaka vörös festékekkel ráfestették a sarlót, kalapácsot és az ötágú csillagot. Voltak falvak, ahol felgyújtották azoknak a házat, akik távolmaradtak a Volksbundtól. Sokaknak a kútját fertőzték, természet dézsmálták meg. Azzal ijesztgették őket, hogy a háború után Hitler bosszúja vár rájuk. Egy baranyai Volksbund-vezető kijelentette, hogy amelyik katonaköteles férfi nem lép be az SS-be, azt sárga csillaggal fogják megjelölni. A Volksbund-vezérek előtt elképzelhetetlennek tűnt, hogy a magyarországi német kisebbségen belül akadhat egy másik kisebbség is, amely elutasítja a számára felkínált — elsősorban gazdasági — előnyöket. *Bezedek és Ivándárda* községekben riasztópisztolyokkal lövöldöztek azokra a németekre, akik nem voltak hajlandók aláírni a belépesi nyilatkozatot, s így az SS-be sem jelentkeztek. Ezekről az üldözöttekről jegyzi meg *Virág Ferenc* pécsi püspök 1946. január 6-án kelt körlevelében: „...meg kell állapítanom, hogy a magyar anyanyelvű lakosságnak sejtelve sem volt arról, mit kellett a magyarhú nemetségnek az utóbbi években elszenvednie azért, mert inkább ragaszkodott a magyarságához, mint a hazaáruló német eszmékhez”.

A hazai németiség nagyobb része kétségtelenül egy gátlástalan, rendkívül ravas módon kiagyalt propaganda áldozatává lett. Egy nagykozári volksbundista, akit 1945-ben népbíróság elé állítottak, így nyilatkozott: „Nem mi, tanulatlan földműves emberek vagyunk a bűnösök, hanem azok a német pénzen Berlinben kénevelt, tanult emberek, akik lelkiismeretlenül megzavarták a mi nyugodt életünket, és belevittek olyan szervezkedésbe, amely semmiképpen sem állt ér-

dekünkben. Ezek a szervezők itthagytak bennünket áldozatnak az ő bűneikért.” (Idézet Fehér Istvántól). — Hogy mennyire igaza volt ennek az egyszerű sváb földművesnek — abban legalábbis feltétlenül, hogy a Volksbund semmiképpen sem szolgálta érdekeiket —, bizonyítja az a találó (1942-re már rég feledésbe merült) megállapítás, amely *Gratz Gusztávnak* az Ungarländischer Deutscher Bildungverein 1926 évi közgyűlésén tartott beszámolójában hangzott el, s melyet később a nyomtatott szövegben kiemelten szedtek: *Wenn das Deutschtum in Ungarn dem magyarischem Staate niemals untreu würde, so hiesse das, dass es sich selbst untreu geworden ist.** Annak az üldözött kisebbségnek azonban, amely ezt a szomorú jóslatot beteljesülni látta, feltétlenül szüksége volt olyan szervezetre, amelyben kinyilváníthatta hazájához való hűségét, elhatárolhatta magát a Volksbundtól, és — nem utolsósorban — védelmet kereshetett az egyre sűrűsödő támadások, erőszakoskodások, valamint az SS-be való besorozás ellen.

*

1942 januárjában éppen Bonyhádán, a Volksbund fellegvárában, egy hosszú, éjszakába nyúló vita után az Erdős Szálló különtermében megszületik a *Hűséggel a Hazához* elnevezésű Volksbund-ellenes mozgalom gondolata. Alapítói és szellemi irányítói: *dr. Perczel Béla* nyugalmazott főispán, *Bauer* (később: *Pór*) *József* apátplébános, *Thomka Gusztáv* evangélikus hittanár, *Gömbös Miklós* és *Kunszt Henrik* gimnáziumi tanárok, *dr. Léhman István* orvos, valamint *Krasznai István* főszolgabíró. Egy későbbi — 1943. március 15-én keltezett — felhívásában a hét értelmiségi maga mutat rá, hogy a mozgalom elsősorban nem tőlük, hanem „alulról indult el, a hazai német nép egy részének lelkéből pattant ki, minden külső beavatkozás nélkül... Azok a népelemek termelték ki, amelyek az agitátorok erőszakos és magyaryűlöletet szító propagandája ellenére is hűek maradtak a haza és a nemzet fogalmához, s a magyarsággal való régi testvéri viszony fenntartásához. Minden községben maradtak kisebb-nagyobb népszigetek, amelyek vallalták a kiközösítést, az üldözést, az anyagi kártevést, és mégsem lehetett beterenlni őket az agitátorok táborába... Mi csak akkor adtunk formát a mozgalomnak, amikor nyíltan is kiléptek a porondra azzal, hogy a magyar nemzeti színekkel díszített termeikben úgynevezett 'rongyosbálokat' tartottak, ahova minket is meghívtak, s ahol a nyilvánosság előtt is vallomást tettek a magyar hazához és a nemzethez való hűségükről.”

Ami a *Hűséggel a Hazához* — későbbiekben csak: Hűségmozgalom — ideológiai alapjait illeti, ezzel kapcsolatban érdemes Fehér István említett tanulmányának idevonatkozó megállapításait idézni: „A hűségmozgalmisták magyar nemzeti gondolata a német nemzeti gondolat, a nemzetiszocializmus elvetésének ideológiája volt. Nyilvánvaló, mint a magyar nacionalizmusnak is megvoltak a maga alapvető korlátai a második világháború alatt, a hűségmozgalmisták magyar nemzeti gondolatának is volt haladó és reakciós oldala. Az 1942—1945 közötti időszakban azonban a kor alapvető ellentmondását szem előtt tartva a haladó oldal dominált. A hazai német kisebbség egy része akkor határozta el magát szervezetenként és ideológiailag a 'Hűséggel a Hazához' mozgalomban, amikor a hitleri Németország még diadalmában tobzódott, habár első vereségeit már elszenvedte a keleti fronton. Amikor Hitler magyarországi ötödik hadoszlopa, a Volksbund mutogatta és terjesztette Európa új térképét, amelyen Magyarország számára nem jutott hely, a hűségmozgalmisták Magyarországra tettek hűségnyilatkozatot a Volksbund és a náciizmus terveivel szemben. Akkor, amikor hazánkban előnyös volt németnek lenni, pontosabban előnyös volt német fasisztának lenni, a hűségmozgalmisták szakítottak a hitleri Németországgal. A hazai németiség előtt két alternatíva volt: 1.) belépni a Volksbundba, hűen kiszolgálni a nemzetiszocializmust, és élvezni a Volksbund adta lehetőségeket, előnyöket; 2.) a német nemzetiszocialista gondolattal szemben az önálló, független Magyarorszáért kiállni, szembehelyezkedni a Volksbunddal, vállalni az üldöztetést, megaláztatást, esetenként a halált, hű maradni Magyarországhoz, s a fasiszmus ellenében a demokráciát védelmezni. Ez utóbbi választás 1942 januárjában bátor kiállítás volt” (i. m. 222-223. old.).

*Ha a magyarországi németiség valamikor is hűtlenné válnék a magyar államhoz, ez azt jelentené, hogy hűtlen lett saját magához is.

Ezt a bátor, annak idején cseppet sem veszélytelen kiállást, az üldözöttekkel való sorsközösséget vállalta a pécsi egyházmegye papságának túlnyomó többsége, kivéve magát a különféle zaklatásoknak, meghurcoltatásnak, sőt a börtönnek. Mert amilyen mértékben erősödött a Hűségmozgalom — mind több faluban alakultak csoportok, főként a helybeli plébános és tanító irányításával —, olyan mértékben nőtt a Volksbund dühe nemcsak a Hűségmozgalommal, de a katolikus, illetve a protestáns papsággal szemben is. Ártottak nekik mindenütt, ahol csak lehetett. Sok helyen a plébániák ablakait beverték. A bonyhádvarasdi plébános kertjében egy éjszaka a szőlőlugas összes gyökerét elvagdosták. Amikor *Schmidt György* bólyi káplán *Sarlós*-ra magyarosított, a Volksbund hazai sajtóorgánumai gyalázkodó hangon azt írták róla, hogy „megtagadta vérért és elárulta fajtáját”. A papok legfőbb feladata a mozgalom szellemének terjesztése volt. A falvakban maguk köré gyűjtötték azokat a kismemizett, eddig mindenki által lenézett német anyanyelvű lakosokat, akik kénytelenek voltak a Volksbund zaklatásait szóltalanul eltűrni. „Mindenekelőtt a fiatalokkal kezdtük, akik a többiekétől kitagadva, szombat-vasárnaponként a falunak szinte egyetlen szórakozóhelyébe se nyithattak be testi épségük veszélyeztetése nélkül — emlékezik vissza *Hamar János* mecsekjánosi esperes. — Magára maradt, gazdátlan ifjúság volt ez, s inkább a szegényebbek közül való. Ezért is hívták őket „rongyosoknak”. Annak idején tényleg csak a tanítóra meg a papra számíthattak, mert más alig állt szóba velük. Nekem sem köszöntek többé a falubeli bundisták, amikor megtudták, kikkel tartok.” A Hűségmozgalom vezetői a Volksbundtól távolmaradók részére táncmultságokat rendeztek, politikai előadásokat tartottak, melyeken mind többször elhangzott az a nézet, hogy a háború győztesei nem a fasiszta Németország, hanem a szövetségesek lesznek. Később röpiratokat és Volksbund-ellenes gúnyverseket is terjesztettek az egyházmegye területén. Bár a Hűségmozgalom gondolata nem aprózódott el szervezési bürokráciával, magyar nemzeti színű jelvényük és tagsági könyvük mégis volt. A tagokról gondos listát vezettek, amely később, a felszabadulást követő felelősségre vonáskor nagy szolgálatot tett a bíróságok munkájának.

A Hűségmozgalom létrejötte gondolkodóba ejtette a hazai német lakosságnak azt a részét, amely már tagja volt ugyan a Volksbundnak, de korántsem meggyőződésből, hanem esetleg a kényszerítő körülmények hatására. Olyanok is szép számmal akadtak, akik önként léptek ugyan be a hitlerista szervezetbe, de később — különösen amikor a háború kimenetele már nem volt kétséges — kinyílt a szemük, s minden lehetőséget elkövettek, hogy megszabaduljanak „néptársaitól”. Ezt azonban a Volksbund minden eszközzel megnehezítette. Először is nem elégedett meg az egyszerű szóbeli kijelentkezéssel. A szervezetből való kilépési szándékot írásban, német nyelven megfogalmazva kellett benyújtani. A kérvénynek — két tanú aláírásával — tartalmaznia kellett a kilépő alapos indokait is. Ettől kezdve mind nagyobb mértékben megnövekedett a helyi egyházi vezetők szerepe a Hűségmozgalomban. Tekintettel arra, hogy az említett írásbeli folyamodvány elkészítése nem volt mindenki számára könnyen megoldható feladat, azért azt legtöbbször a plébánián írták meg. Papjaink nemcsak szívesen vállalkoztak erre, de egyenesen buzdították híveiket a kilépésre, és sok, korábban megtévesztett német anyanyelvű magyar állampolgárt segítettek megválni a Volksbundtól. A kérvény szövegéből, melyet magyar fordításban közlünk, világosan kitetszik a katolikus papság közreműködése:

Magyarországi Németek Szövetsége Helyi Vezetőségének

Alulírott ezennel kinyilvánítom, hogy a mai nappal kilépek a Magyarországi Németek Szövetségből, és kérem, hogy nevemet haladéktalanul töröljék a tagok névsorából.

Elhatározásomra a következő okok készítették:

1. Mint katolikus vallású, nem fogadhatom el a Volksbund egyházellenes tevékenységét, s éppen ezért nem tudom összeegyeztetni lelkiismeretemmel, hogy ilyen szervezetben továbbra is közreműködjek.

2. Mint magyar hazám hű polgára, nem haladhatok tovább azon az úton, amely bajt és széthúzást okoz, s a hazai németiségnek csak a kárára van.

3. Mindjobban meggyőződtem arról, hogy a Volksbund vezetői által tett korábbi ígéretük és tervek egyetlen esetben sem valósultak meg.

Jelen nyilatkozatot két tanú előtt írtam alá, s tisztelettel kérem a fent nevezett vezetőséget, hogy nevemnek a Volksbund tagságának névsorából való törléséről engem írásban értesítsen, aminek céljából egy darab hűszílléres bélyeget mellékelek.

Tisztelettel: Aláírás

Tekintettel arra, hogy a kilépési nyilatkozatok közül több is készült hasonló szöveggel, feltételezhető, hogy a Hűségmozgalom egyházi vezetői központilag is segítséget nyújtottak a lelkeseknek a folyamodvány megszerkesztésében. A héttagú bonyhádi vezetőség egyik legtevékenyebb, legáldozatosabb alakja kétségkívül a szintén német származású Pór József apátplébános volt. 1933-ban került Bonyhádra, ahol lelkipásztori tevékenysége mellett komoly népnevelő munkát is végzett. Megalakította az olvasókört, népszerű, tudományos előadásokat szervezett. A harmincas évek vége felé azonban tevékenysége mindinkább az éppen Bonyhádon kibontakozó Volksbund ellen irányult. Fáradhatatlanul írta cikkeit, ironikus hangú verseit magyar és német nyelven egyaránt, melyek jobbra az Apatinban megjelenő *Die Donau*-ban láttak napvilágot. Kíirhatatlan optimizmusával, elpusztíthatatlan humorával valósággal a lelke volt a Hűségmozgalomnak. Egyedül az ő életműve és a Hűségmozgalomban való részvétele külön tanulmányt érdemelne. Ha valakinek, akkor neki, a német anyanyelvű, de a magyarországi svábság sorsáért aggodó papnak meglehetett az erkölcsi alapja arra, hogy a megtévesztettek hűtlenségét kipellengérezze, s olykor nevetségessé tegye. Ízelítőül egy versszak „Szeavusz Átoľf” című gúnyverséből:

*Mit halloddam? Felállja a fejemen a haj!
Hoty asz ekész Némedoászák nincsen töppé vaj,
Mek hoty aki megpuccolja a hadáron át,
Náci fizetésül gap ety szájhamonigát.
Ha a Szepl bolitiszál, ekész oászák pánja,
En vatyok a Hitla Átoľf lekputáppig svápjá.*

Az egymás ellen folytatott hadakozás sajnos nem állt meg ezen a kedélyes szinten. A Hűségmozgalom egyre növekvő befolyásával szemben a Volksbund a legkíméletlenebb eszközökkel lépett föl. Agresszivitása előtt gyakran még a magyar hatóságok is meghátráltak. Még elképzelni is furcsa, hogy a mai Magyarország területén — az eset Goricán történt — a belügyminiszter nem engedélyezte a magyar nyelvű oktatást annak ellenére, hogy ezt az odavaló hűségmozgalmisták kérvényezték. A helyi Volksbund-vezető ráadásul még a goricai tanítót is följelentette a pécsi hatóságoknál, amiért beleavatkozott a „német belügyekbe”. Az ilyen és hasonló incidensek mindjobban elmergesítették a viszonyt a volksbundisták és a hűségmozgalmisták között. Mind gyakrabban zavarták meg egymás rendezvényeit, kicsapatva a biztosítékokat, eltorlaszolva a bejáratokat. A háború utolsó két évében ezekben a községekben a falu egyik fele állandóan haragban állt a falu másik felével. Esténként alig mertek ki-menni az utcára. Dr. Mühl Henrik bonyhádi orvos a legrafináltabb eszközöket állította propagandahadjáratába. 1942 tavaszán egy éjszaka titokban ráfestette háza falára ezt a mondatot: *Du deutsches Schwein*. Ezután a feliratot lefényképezte, s a másolatot elküldte magának Hitlernek a következő kísérettel: Íme, így üldözik Magyarországon a birodalom híveit. A Volksbund igen gyakran megzavarta az istentiszteleteket. A magyar himnusz éneklése közben például rendszerint tüntető zajossággal elhagyták a templomot. Mucs község plébánosát azért jelentették föl a Gestapónál — sőt a megyéspüspöknél is —, mert állítólag a németek vereségéért és a kommunisták győzelméért imádkozott. Virág püspök 1942. május 29-én a miniszterelnökhöz intézett levelében többek között a következőket panasolja: „A kormányzásom alatt álló pécsi egyházmegye területén több plébániáról ismételtelen súlyos panaszok érkeztek hozzám a Volksbund meg nem engedhető magatartásáról, és nap nap után emelnek nálam panaszt papjaim

amiatt, hogy lelkipásztori kötelességeiket az említett egyesület helyi szervezetei miatt nem teljesíthetik. Hiába fordulnak panasszal a közigazgatási hatóságokhoz, bírósághoz, az elkövetett cselekmények megtorlatlanul maradnak, és nagyon természetes, hogy a volksbundisták vérszemet kapnak. Horogkeresztes zászlók alatt felvonulva lefoglalják a katolikus olvasóköri vagyónát. Tanítókat, plébánosokat brutális módon sértegetnek, bántalmaznak. Mise alatt horogkeresztes zászlókkal hadonásznak, hangoskodnak, verekedéseket provokálnak. Ennek megszüntetése iránt államhatalmi úton minél előbb hathatósan intézkedni méltóztatnék” (Idézet Fehér Istvántól).

1944. március 19-én, a német megszállás kezdetével mind nehezebbé vált a Hűségmozgalom tevékenysége is. A Volksbund a mozgalom azonnali betiltását követelte. A hűségmozgalmisták egyre súlyosabb üldöztetéseknek voltak kitéve. 1944. augusztus 19-én éjszaka *Heinrich Ferenc* bikali plébános kihajszolták lakásából, s menekülése közben utánalövéldöztek. Az volt ellene a vád, hogy egy elegett SS — katonáért mondott gyászmisén a szentbeszédben — a volksbundisták kivánsága ellenére — nem hősi halottként emlékezett meg az elhunytól. Ugyanez év októberében *Reidling János* káplánt, a villányi Hűségmozgalom vezetőjét az iskola előtt *Teppert József* Volksbund-vezető Béla nevű fia „büdös csuhásnak” nevezte. Amikor a pap figyelmeztette, az ifjú *Teppert* hozzáugrott, s úgy arculütötte, hogy a papnak a szemüvege is lerepült. A csendőrök *Teppert*et bekísérték, de ő azzal védekezett, hogy „az orosz fronton védte Európát”. Kijelentésében nem is volt sok túlzás, mivel Villányban nemsokára hallani lehetett a közelgő szovjet csapatok ágyúlövéseit.

Akik nem léptek be az SS-be, azoknak bujkálniuk kellett. A Gestapó már „népi németeket” is üldözött. *Leitner János* vókányi bírót Mauthausenbe deportálták. Az év őszén kezdtek letartóztatni a Hűségmozgalom vezetőit, akiket a Sztójay kormány ettől kezdve valósággal kiszolgáltatott a megszálló hatóságoknak. *Pór Józsefet*, a Hűségmozgalomban való vezető szerepe s a bonyhádi gettóba zárt zsidók érdekében kifejtett emberbaráti tevékenysége miatt a Gestapó letartóztatta és Sopronkőhidára hurcolta. Hasonló sors várt *Léhman Istvánra*, valamint *Perczel Bélára* is, aki az internálás alatt belehalt szenvedéseibe. Amikor *Wéber József* mórágyni lakos hűségmozgalmistát arra akarták kényszeríteni, hogy írja alá a Volksbundba való belépési nyilatkozatot, bátran kijelentette: „Ha életem fogytáig itt tartanak is az urak, mégsem árulom el hazámat” (Idézet Fehér Istvántól). A Hűségmozgalom aktív tagjai ellen megindult a hajtóvadászat. Már szinte csak a fegyvereké lett a szó: Hőgyész község határában az SS-katonák kegyetlenül meggyilkolják *Mayer József* és *Entz Adám* kisdorogi hűségmozgalmistákat.

A Hűségmozgalom azonban — miután nem volt hierarchikus felépítésű — az utolsó percre teljesítette hivatását. Az SS-be kényszerített tagjai belülről bomlasztották a német hadsereget, a bujdosásra kényszerültek közül pedig többen csatlakoztak a Dráva mentén kibontakozó partizánmozgalomhoz.

A Hűségmozgalom 1944-ben kapcsolatba kerül a háborús termelés szabotázsára céljából alakult *Békepárt központi bizottságával*, s közvetve pedig az ugyanaz évben a pécsi bányászoknál létrehozott *Antifasiszta Svábok Szövetségével* is. Szorosabb együttműködésre azonban a fokozódó terror miatt nem kerülhetett sor.

Bár nem a pécsi egyházmegye területén működött, de hangvételével a Hűségmozgalmat támogatva a már említett *Die Donau* című német nyelvű hetilap is, amely kifejezetten a magyarországi katolikus németek sajtóorgánuma volt. Ez a lap — *dr. Berencz Adám* katolikus lelkésszel az élén — állandóan vitában állt a Volksbund irányítása alatt álló *Deutscher Volksbote*-vel és a *Deutsche Zeitung*-gal. „1943-ban Magyarországon a baloldali sajtón kívül kevés olyan legális írás jelent meg, amely ilyen bátran szembeállt a német fasizmussal. A hűségmozgalmisták részben innen vették a bátorságot, hogy ellenálljanak az SS-sorozásokon” — állapítja meg a lapról tanulmányában Fehér István.

A *Hűséggel a Hazához* mozgalom háromesztendő fennállása és tevékenysége bizonyítja, hogy a magyarországi német ajkú kisebbség nem szolgálta ki teljes egészében a német nemzetiszocialista törekvéseket, sőt egy részüknek még a magyar lakosságnál is többet kellett elviselnie a hazájához való hűségért. A mozgalom nemcsak a pécsi egyházmegye területén, hanem az ország más német-

lakta vidékein is működött. Mindez még feltérképezésre vár, mint ahogy még adósai vagyunk a magyarországi katolikus papság antifasiszta tevékenységének monográfiájával is. Hazánkban a náci és nyilas korszak alatt mintegy ötvenöt pap került fogházba és börtönbe, mert hitet tett az üldözöttek, jogfosztottak, szenvedők mellett. Mi, katolikusok tartozunk nekik annyival, hogy bátor, hősiességek — sokszor elszigetelt és magányos — tanúságtételükre tisztelettel és kegyelettel emlékezzünk. És ha a legújabb kor magyar egyháztörténésze úgy veti föl majd a kérdést — márpedig csak így vetheti föl —: miként szolgálta a magyar katolikus papság a megpróbáltatások idején annak a népnek érdekeit, amelyhez evangéliumi küldetése szól, akkor az ötvenöt pap példája, a Hűséggel a Hazához mozgalom és annak Pécs egyházmegyei papi tagjai fontos fejezetet jelentenek majd munkájában.

<p>Név: <i>Hammer János</i></p> <p>Foglalkozás: <i>k. k. belbony</i></p> <p>Születési év és hely: <i>1912 Bonyhád város</i></p> <p>Lakhely: <i>Máriakéménd</i></p> <p>Magatartása: a magyar nemzeti gondolat híve.</p> <p>Pécs, 1942. szept. hó 12.</p>	<p>Ezen igazolvány tulajdonosa „Hűséggel a Hazához” feliratú jelvényt jogosan viseli.</p> <p><i>János János</i> <i>Kovács András</i> <i>Mohayfi István</i></p>
---	--

Hammer János máriakéméndi káplánnak a „Hűséggel a Hazához” mozgalom pécsi központja által kiállított igazolványa.

Irodalom: Fehér István: Politikai küzdelmek Tolna megyében a II. világháború végén (Szekszárd, 1968) — Franz Fetzter: Er predigte Frieden und Freundschaft, Josef Pór 1883—1964. (Deutscher Kalender, Bp. 1966) — Kovács András: Villány község élete a múltban és a jelenben (Pécs, 1970) — Gustav Gratz: Deutschungarische Probleme (Bp., 1938) — Málics Margit: Die Geschichte des ungarländischen Deutschtums von der Räterepublik bis zur Befreiung 1919—1945 (a Pécsi Tanárképző Főiskolára beadott szakdolgozat).

DIETRICH BONHOEFFER EMLÉKEZETE

Berlinben a Német Demokratikus Köztársaság fővárosának tanácsa néhány héttel ezelőtt utcát nevezett el a XX. század egyik legnagyobb protestáns etikusáról és teológusáról, Dietrich Bonhoefferről.

Hatása a múlt évekkel még egyre nő. Lassanként könyvtárnyi méreteket ölt a munkásságával világszerte foglalkozó irodalom, s feltűnő, hogy különösen az utolsó tíz évben hány fiatal katolikus hittudós írt róla kitűnő tanulmányokat. A Moszkvai Lomonoszov Egyetem dialektikus és történelmi materializmus tanszékének professzora, *D. M. Ugrinovics* a teológia határozott etizálójának nevezi.

A fiatal Bonhoeffer a legelső között vonta le a szekularizálódó világban, a nagykorúvá lett ember korszakában az Istentől az evangélium szolgálatára elhívottak új feladataira mutató konzekvenciákat. „Miközben az egyház az Isten e világ felett való valóságát hirdeti és hívón él — írta —, csak Jézus Krisztus egyháza lehet, mely mindenestől másckért él, s lemond arról, hogy önmagát érvényesítse... Ismét meg kell küzdenie a nagy bibliai fogalmak megértéséért...” Szenvedélyesen képviselte azt a meggyőződését, hogy az egyház beszéde a végső dolgokról, a hitről, a megváltásról és az örökkévalóságról szükségszerűen „kegyetlen, irreális és illúzió”, ha nem veszi komolyan a „végső előtti dolgokat”, a jogot, az igazságot, a szabadságot és a társadalmi igazságosságot.

Életműve monumentális torzó marad. Ezért is alakult ki olyan sok félreértés körülötte. Teológiai meggyőződése tette még Hitler hatalomra jutása előtt a német fasizmussal szembeni ellenállás egyik leghatározottabb, a végsőket is válaló, kimagasló alakjává.

Bonhoeffer sokgyermekes, páratlanul gazdag kultúrájú családból származott. Szoros rokoni szálak fűzték Magyarországhoz is. Szülőházában magas szintű zenei élet folyt, Dietrich maga művészi fokon zongorázott. Legidősebb bátyja, Karl Friedrich a világhírű magyar zongoraművésznek, karmesternek és zeneszerzőnek, a Budapesti Zeneakadémia főigazgatójának, Dohnányi Ernőnek Margit (Grete) leányát vette feleségül, második nővére Dohnányi idősebb fiának, Jánosnak lett a felesége. Dohnányi Jánost a Führer személyes parancsára Dietrich Bonhoefferrel egy napon végezték ki Saxenhausenben, másik bátyját, Klaust, valamint Ursula nevű nővérének férjét, Rüdiger Schleichert pontosan két héttel később, közvetlenül Hitler öngyilkossága előtt ölték meg a Berlin-Moabit-i börtönben. Ugyanezen a napon hal meg egy magyarországi hadikórházban a legfiatalabb Dohnányi fiú: Mátyás is.

A Gestapo fogságában is rengeteget dolgozott. Olvasott, írt, rabszásait az evangélium szavával, nekik írt verseivel, imádságaival vigasztalta, bátorította. Két nappal halála előtt, Quasimodogeniti vasárnapján még áhítat tartására kértek. Társai többsége római katolikus volt, a szomszédos priccs lakója egy szovjet pilótatiszt, Molotov veje, ateistának vallotta magát. Mivel ő senkit sem akart azzal megbántani, hogy olyan istentiszteleten vegyen részt, amely esetleg meggyőződésében sérthetné, eleinte húzódozott, s végül is csak az ő kérésére tartotta meg utolsó lelkézi szolgálatát.

Harmínkilenc éves volt, amikor egy hónappal a hitleri Németország kapitulációja előtt, 1945. április 9-én a reggeli szürkületben a flossenbürgi lágerben életét is áldozta a fasizmus, az embertelenség és nem utolsósorban a háború ellen vívott harcában. A kirendelt orvos, aki nem ismerte, a következőket jegyezte fel erről:

„A nevezett nap reggelén, úgy 5 és 6 óra között elővezették celláikból a foglyokat, köztük Canaris tengernagyot, Oster tábornokot... és Sack birodalmi törvényszéki tanácsost, s felolvasták előttük a hadhíroság ítéletét. A barakk egyik szobájának félig nyitott ajtaján át láttam Bonhoeffer lelkészt, mielőtt rabruháját levetette volna, amint a legbensőségesebb imában elmerülve térdelt Istene előtt. E rendkívül rokonszenves férfi imádságának teljes odaadása és meghallgattatásának bizonyossága a legmélyebben megrendített. Még a vesztőhelyen is mondott egy rövid imádságot, aztán bátran, fegyelmezett nyugalommal ment fel a bitófához vezető lépcsőn... Csaknem ötvenesztendőes orvosi működésem alatt alig láttam embert ennyire Isten akarátában megnyugodva meghalni.”

Utolsó baráti beszélgetését ezekkel a szavakkal fejezte be: „Ez a vég — számomra az Élet kezdete”.

Halála harmincadik évfordulóján a Gestapo börtönében írt két verssel emlékezünk reá, fordításomban. Az egyikben ő maga felel arra, hogy ki volt. A második utolsó Szilveszter-estéjének imádsága:

K i v a g y o k ?

*Ki vagyok? Sokszor azt mondják,
úgy lépek ki cellám küszöbén,
oldottan, s derűs erővel,
mint várúr palotája kapuján.*

*Ki vagyok? Sokszor azt mondják,
úgy szólok börtönöm őreivel,
szabadon, tiszta kedvvel,
mintha én parancsolhatnék nekik.*

*Ki vagyok? Még azt is mondják,
úgy állom a balsors napjait,
nyugodt mosollyal, büszkén,
mint az, ki győzelemhez szokott.*

*Az vagyok-e valóban, aminek mások mondanak?
Vagy csupán az, akinek magam ismerem?
Nyugtalan, vágytól gyötört, beteg madár kalitban,
légszomjjal küzdő, mintha torkom fojtogatnák,
színt, virágokat, madárdalt éhező,
jó szóra, emberközéltre szomjas,
önkénytől, sárbatiprástól haraggal remegő,
nagy történések várásától zaklatott,
végtelen messze tűnt barátimért ájultan szorongó,
úmára, gondolatra, tette béna,
erőtelen és végbúcsúra kész?*

*Ki vagyok? Ez, vagy amaz?
Ma ez, s holnap más?
Vagy mind a kettő együtt? Képmutató az emberek előtt,
s önmagam szemében megvetendő, szánalmas nyavalygó?
Vagy az, mi megmaradt még bennem, miként egy vert sereg,
fut rendezetlenül a már kivívott diadal elől?*

*Ki vagyok? Magányom kérdése gúnyolódik velem.
Legyek akárki, Te ismersz, a Tiéd vagyok, Istenem!*

K ö r ö t t e m j ó e r ő k !

*Köröttem jó erők hűsége, csendje
oltalmaz s nyújt csodás vigasztalást,
veletek élek, ha a napok rendje
új esztendőbe int majd indulást.*

*A múlt még egyre gyötri szíveinket
s mit gonosz napok terhe ránk rakott.
Uram, Te adjad riadt lelkeinknek
az üdvöt, melyre kezéd alkotott.*

*S ha a keserű pohárt szánod nekünk,
sok szenvedéssel csordultig tele,
hálával vesszük s nem remeg a szívünk,
jó s kedves kezéd közelít vele.*

*S ha mégis úgy adod, hogy szép világod
gyémánt napján áradjon örömünk,*

*el nem feledjük, merre vitt parancsod,
csak a Tiéd lesz akkor életünk.*

*Add, hogy a gyertyák meleg, csendes fénye
a Te tüzed legyen ez éjszakán,
adj vissza, ha lehet, egymásnak végre.
Tudjuk, hogy csillagod ragyog reám.*

*S ha mély csönd hallgat éjszakánkban,
add hallanunk, hogy dicsőségedet
mint zengi e rejtőző nagy világban
szabad lélekkel minden gyermeked.*

*Köröttem jó erők áldott békéje,
Így várjuk azt, mit hozhat holnapom.
Velünk az Isten reggel s minden este,
bizony velünk, ma és minden napon.*

(A Berlin-Moabit-i börtönben,
1944 Szilveszterén)

A VIGILIA GALÉRIÁJA

KORNISS DEZSŐ

Korniss Dezső festőművész — „a magyar festészet nagy kezdeményezőinek egyike” (Körner Éva) — hatvanhat esztendővel ezelőtt, 1908-ban született az északerdélyi Besztercén. Gyermek- és ifjúkorát Pesten és Pestszenterzsebeten tölti, édesapja bolti szolga, a család nagy szegénységben él.

Korniss korán kezd rajzolni és festeni; tizennégy éves korában beiratkozik Podolini Volkmann Artúrnak, a két világháború közötti időszak egyik legjelentősebb magyar művész-pedagógusának szabadiskolájába. A gimnáziumot — a család nehéz anyagi körülményei miatt — abba kell hagynia; fizikai munkát végez, majd tisztviselő-gyakornok lesz. Szabad idejét a kiállítási termekben tölti; a magyar festők közül főleg Rippl-Rónai, Vaszary, Kernstok, Márfy, Czóbel, Egry József és Kmetty munkái érdeklik. Félretett filléreiből egy Cézanne-albumot vásárolt és egy könyvet, amely Van Gogh leveleit tartalmazza.

1925 és 1929 között a budapesti Képzőművészeti Főiskolán folytatja stúdiuumait; Csók Istvánnak és Vaszary Jánosnak volt a tanítványa. Mindkét tanárára sok szeretettel emlékezik vissza: „Kitűnő mesterek voltak, növénydeikeiket szabadon engedték festeni; az volt a törekvésük, hogy önálló művészeket neveljenek.”

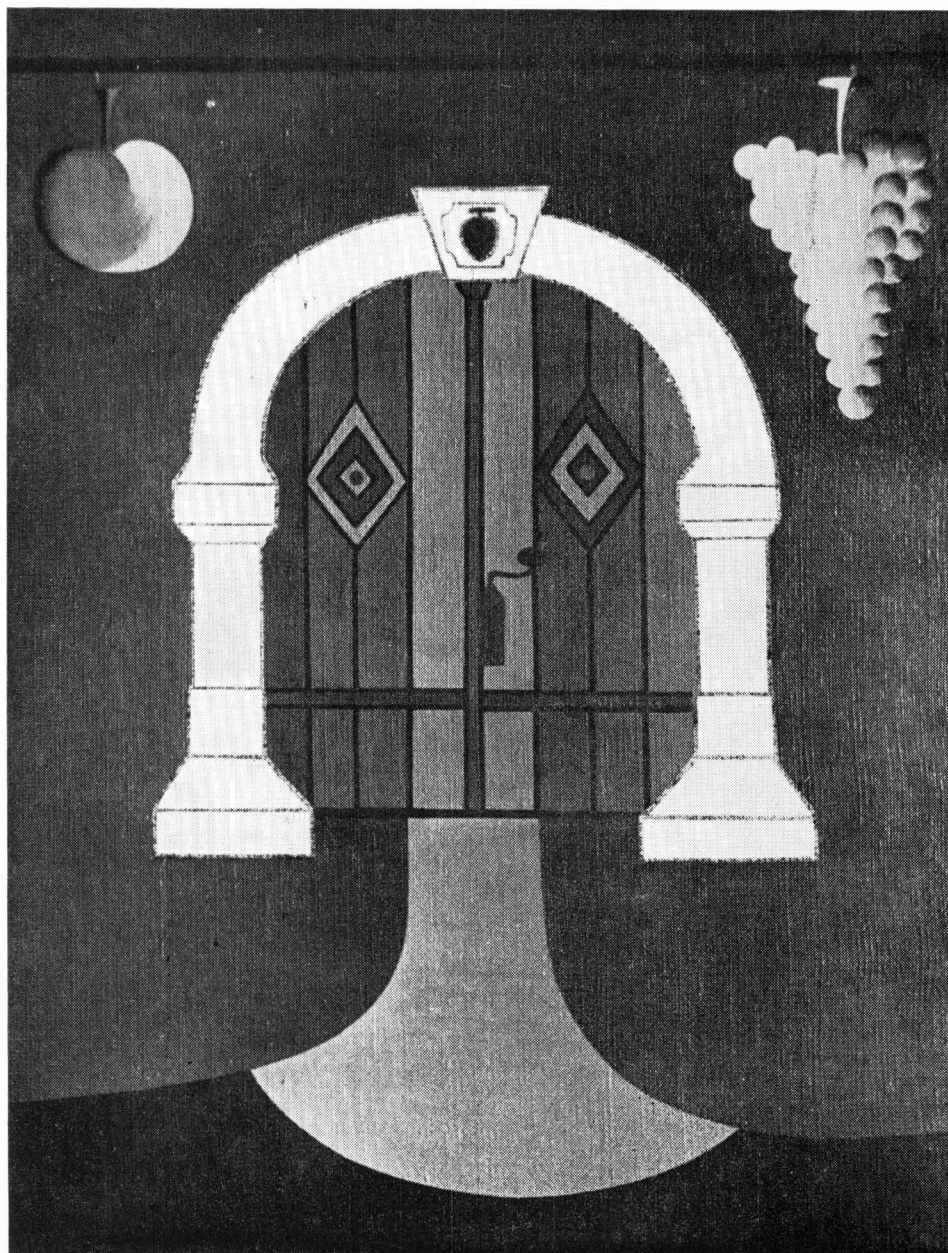
1930 tavaszán Korniss és öt társa (Vajda Lajos, Kécskes György, Trauner Sándor, Schubert Ernő és Hegedűs Béla) kiállítást rendez a Tamás-galériában. Képeikre Kassák Lajos nyomában figyel, és — *Munka* című folyóiratában — a kis csoport mellé áll. Schubert, Korniss, Kenes és társaik munkáiban „mély emberi líra” és „teremtő erő” mutatkozik meg; „amit adnak, azt önmagukból merítik, nem úsznak utána könnyű papír-ladikként egyetlen

előttük járt izmusnak sem... A hat új ember érkezését örömmel regisztráljuk a *Munkában*” — írja róluk Kassák.

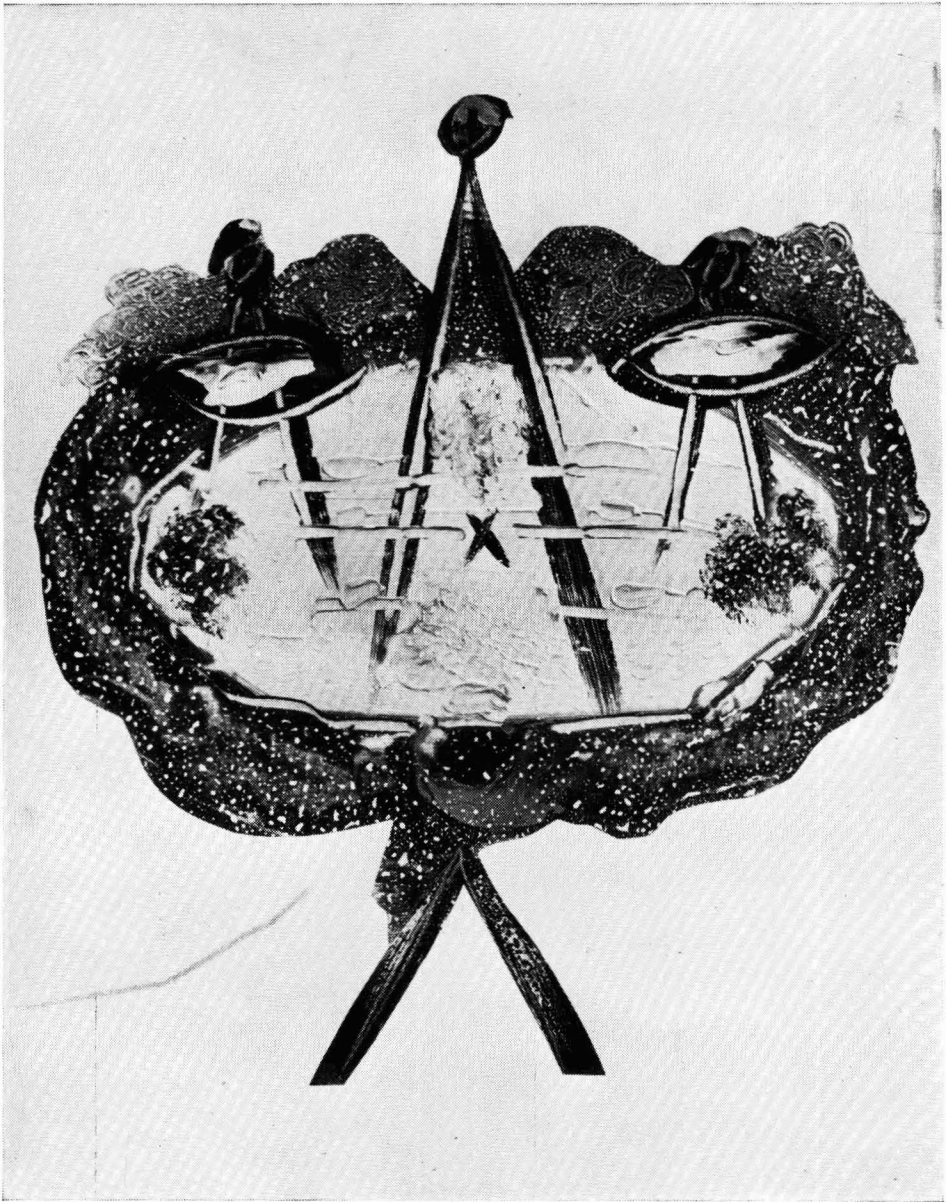
1930-31-ben Korniss Párizsban, Belgiumban és Hollandiában tölt egy esztendőt. A hazatérését követő években egy sor kisméretű képet, főként férfi és női fejeket, hangszeres csendéleteket, enteriőrököt fest („Szakállas önarckép”, „Lámpa és hegedű”, „Emlék”, „Női fej” stb.); e műveknek „szín- és formavilága egyéni volt és fitogtatás nélkül magyar” (Vas István: Nehéz szerelem). Ezek az apró formátumú, puritán, szűkszavú olaj- és pasztfestmények a bennük megnyilatkozó hivatástudat, alkotói koncentráció, érzelmi mélység tekintetében joggal állíthatók Nagy Balogh János vagy Giorgio Morandi munkái mellé.

A művész a 30-as évek közepén barátja és pályatársa: Vajda János társaságában népművészeti motívumokat gyűjt Szentendrén és Szigetmonostoron; a két fiatal festő a magyar népművészetre támaszkodva akarja megújítani művészetünket. Koncepciójuk mentes volt minden nacionalizmustól, provinciálistól és romantikus naivitástól: a népi-nemzeti szellemű képzőművészet megteremtése iránti vágy összefonódott bennük a nyugat- és kelet-európai avantgarde képző- és filmművészet (Picasso, Klee, Max Ernst, Kandinszkij, Mondrian, Eisenstein stb.) eredményeinek tanulmányozásával, befogadásával. (Vajda és Korniss programja és művészi gyakorlata a későbbiekben nagy hatást gyakorolt a szentendrei festők egy értékes csoportjára, elsősorban Bálint Endrere, Szántó Piroskára, Vajda Júliára, Deim Pálra és Kósza Sípos Lászlóra.)

A második világháború Korniss munkásságát hosszú időre megszakította; katonai szolgálatra hívták be, majd hadifogságba került. Hazakerülve addigi *fauve*-isztikus stílusa megváltozik; új műveit — amelyek az *Európai Iskola* elnevezésű művésztszűrés tárlatain kerültek bemutatásra 1946 és 1948 között — szigorú, logikus szerkezet, élénk, tiszta színek, dús invenció, játékos fantázia, a konstruktivizmus és a szurrealizmus ötvözése jellemzi... A művész 1945 utáni korszakának chef d'oeuvre-jei a „Miska-kancsó”, a „Szentendrei motívum”, a „Fuvolózó férfi”, a „Figura kulccsal”, a „Kapu”, a „Kővágóórsi

Korniss Dezső munkája

Korniss Dezső: Fej

emlék", az „Éjszaka”, a „Tél”, a „Mezei Vénusz”, a „Kántálók” és a „Tücsöklakodalom”. Derűt, életörömöt sugalló, ragyogó koloritú, nagy műgonddal, kivételes mesterségbeli tudással megfestett képei között olykor feltűnik egy-egy komor, drámai hangulatú kompozíció, így a „Szerb temető”, a „Gyász” és a „Feszület Corpusszal”. 1946 végén készül el a művész „Illuminációk” című grafikai ciklusa; e monotípiákat Rimbaud „Illuminations” (Színes metszetek) című kötete inspirálta.

Az 1957-es év gyökeres fordulatot jelent Korniss munkásságában; a konstruktív és a szürrealista szemléletet egyesítő periódus véget ér, s a mester a távol-keleti művészetből táplálkozó kalligrafizmus és a gesztus-festészet híve lesz, — Kornissnál azonban a spontaneitás, az automatikus alakítás, az improvizációs módszer nem válik egyeduralkodóvá: munkáiban „az akció-festés véletlenjét esztétikai tudatosság korigálja” (Németh Lajos).

Az 1949 és 1956 közötti években Korniss munkái nem kaptak nyilvánosságot, az 1957-es — művészeti életünkben új szakaszt nyitó — Tavasz Tárlat óta azonban a mester ismét részt vesz a fontosabb kiállításokon. 1965-ben Székesfehérvárott nyílt gyűjteményes kiállítása, s tekintélyes anyaggal szerepelt a székesfehérvári múzeum „Szentendrei festészet” (1969) és „Európai Iskola” (1973) című tárlatain is. Murális megbízatásokban is részesült (üvegablak a keceli iskolában, az Auróra Hotel mozaikja Balatonalmádiban, kerámia-kompozíció a budapesti Royal Szállóban) s közreműködött animációs filmek („Monológ”, „Egy festő naplója”) létrejöttében is.

Korniss Dezső művészetének a megújulásra, a felfrissülésre, a továbbfejlődésre való képesség, az európai művészettel való együttlélegzés, a művészi eszközök-megoldások igényessége és változatossága, az ecsetkezelés, a festői megmunkálás fegyelmezett, artisztikus és ökonomikus volta a fő vonásai. Képzőművészeink újabb nemzedéke megkülönböztetett tisztelettel fordul a mester személye és munkássága felé, jól tudva, hogy a Korniss-életmű, amelynek „magaslati levegője van: immár művészettörténet” (Solymár István).

DÉVÉNYI IVÁN

DOKUMENTUM

EGY BETILTOTT KÖRLEVÉL, 1944

A magyar nemzet a német megszállás utolsó hónapjait élte. A háború végtelennek tűnő évei alatt elcsigázott lakosságnak meg kellett érnie nemcsak a légi támadások szörnyű pusztítását, hanem polgártársaink tömeges elhurcolását is. Ez az utóbbi a legkeservesebb emlék még azok számára is, akik csupán megdermedt tanúi voltak a történeteknek. De midőn ezt a sötét képet felidézünk, emlékeznünk kell azokra is, akik tőlük telhetően segíteni igyekeztek az üldözötteken. Egyszerű emberekre, akik nem elégedtek meg a szánalom és együttérzés sóhajtásaival, hanem menedékkal, vagy akár csak egy darab kenyérrrel, vagy egy pohár vízzel voltak szolgálatukra. És emlékeznünk kell társadalmunknak azokra a vezetőire is, akik bátran kiálltak és szavukat hallatták az üldözöttek érdekében. És ezek közül is ezúttal a katolikus egyház püspökeinek helytállására kívánunk rámutatni. Ők már az üldözés kezdetétől fogva nemcsak a saját egyházmegyéjükben voltak az üldözötteknek fáradhatatlan, még a durva visszautasítástól sem visszariadó pártfogói, hanem az ország kormányát is figyelmeztették, óvták — egyelőre még a nyilvánosság mellőzésével — a felebaráti szeretet és az emberi személy alapvető jogait egyaránt lábbal tipró intézkedésektől. Midőn pedig látták, hogy ilyen úton nem tudják elérni a sérelmes intézkedések visszavonását és jóvátételét, 1944. június 29-én az alábbi közös körlevelet bocsátották ki és elrendelték, hogy ezt a körlevelet a megérkezését követő vasárnapon a templomi szöszékről a híveknek felolvassák.

„Krisztusban Kedves Híveink! — Az apostolutódotk, az egyház mindenkori látható feje és a többi püspökök, Isten akarata szerint hirdetői és őrei az Isten íratlan, vagyis természeti, és írott, vagyis kinyilatkoztatott erkölcsi törvényeinek, kivált a tízparancsolatnak. Ehhez képest egyházunknak közel kétezer éves történelme során sokszor felemelték főpásztori szavukat, mikor ezeket a törvényeket bárki is sértette; és származásra, nemzetiségre, vallásra vagy társadalmi elhelyezkedésre való tekintet nélkül védelmükbe vették azokat, akikre az isteni törvényeknek megsértéséből jogerős bírói ítélettel megállapított egyéni büntett nélkül kár származott; mert senkit, akinek a büntett elkövetésében része nem volt, a fajához, illetve nemzetiségéhez tartozó, vagy vallását követő embertársainak bünteteteiért jogosan büntetni nem szabad.

Hogyha pedig bárkinek veleszületett jogait, amelyenek: jog az élethez, az emberi méltósághoz, a személyes szabadsághoz, a vallás szabad gyakorlásához, a munkaszabadsághoz, a megélhetéshez, a magántulajdonhoz stb., vagy törvényes úton szerzett jogait akár egyes emberek, akár egyes emberi közületek, akár magának az államnak képviselői igazságtalanul csorbítják, vagy éppen elveszik: a magyar püspökök kötelességszerűen felemelik tiltakozó főpásztori szavukat és rámutatnak, hogy az említett jogokat nem az egyes emberek, nem is egyes emberi közületek, sőt nem is az állam képviselői adták, hanem maga az Isten, hogy tehát ezeket — a törvényes és jogerős bírói ítélet kivéve — igazságosan senki és semmiféle földi hatalom nem csorbíthatja és el nem veheti, csak az Isten, vagy az, akinek Isten erre törvényhozó, kormányzó, bírói és végrehajtói hatalmat adott, mert nincs hatalom, csak Istentől. Amde ezt az Istentől nyert hatalmat csak igazságosan, vagyis az Isten erkölcsi törvényeivel összhangban szabad gyakorolni, mert igazságtalanságra és saját törvényeinek megszegésére Isten senkinek hatalmat nem adott, nem is adhatott.

Már most, Kedves Híveink, ezekben a sorsdöntő időkben az ártatlanok védelmében mi, a magyar püspöki kar tagjai, kötelességünket teljesítjük, amikor az Isten nevében felemeljük tiltakozó főpásztori szavunkat a hadviselésnek és a bombázásoknak a keresztény erkölcsantól elítélt módja ellen.

De rámutatunk arra is, hogy mikor ebben a borzalmas világháborúban leginkább rászorulnánk az Isten segítségére, mikor magunknak is gondosan kerülnünk kellene minden szót és cselekedetet, amellyel magunkra és nemzetünkre vonhatjuk az Isten haragját, akkor kimondhatatlan szomorúsággal látjuk, hogy a keresztény Magyarországon is egymás után olyan intézkedések tétettek, amelyek Isten törvényeivel ellenkeznek. Előttetek, Kedves Híveink, nem kell részletesen felsorolnunk azokat a rendelkezéseket, amelyeket végrehajtásuk módjával együtt magatok is jól ismertek és amelyek magyar polgártársaink egy részének, köztük még azoknak is, akik velünk együtt ugyanazt a szent hitet vallják, pusztán származásuk miatt csorbítják, vagy el is veszik velük született jogait. És mindezt anélkül, hogy egyéni bűnösségüket megállapítanák és ennek alapján bírói ítéletet hoznának. Mindezt csak akkor értenétek meg igazán, ha veletek is ugyanilyen jogfosztások történének!

Tőlünk, mint híveinknek Istentől rendelt főpásztoraitól, eddig is távol állott, most is távol áll és ezután is távol fog állni minden pártpolitika, minden csoportérdek és minden egyéni érdek. Azonban, mivel erkölcsi és főpásztori kötelességünket mulasztanánk el, ha gondosan nem örködnénk, hogy az igazságosság csorbát ne szenvedjen, magyar polgártársainkon és katolikus híveinken pedig pusztán származásuk miatt sérelem ne essék: azért hónapok óta szóbeli és írásbeli tárgyalások útján iparkodunk általában az igazságosságot, különösen pedig a közelmúltban kiadott sérelmes rendelkezésektől sújtott polgártársainkat és híveinket védelmünkbe venni, magunknak a sérelmes rendeleteknek pedig módosítását, illetve hatálytalanítását kértük.

Azonban, bár itt-ott némi enyhítést sikerült is elérnünk, amit köszönettel fogadtunk, mégis mély fájdalommal és súlyos aggodalommal tölt el bennünket, hogy tárgyalásaink során éppen azt nem sikerült elérnünk, amit pedig legjobban szerettünk volna, hogy végleg megszűnjenek az igazságtalan jogcsorbítások és jogfosztások, kivált az elhurcolások. Minthogy azonban mi a kormányzat tagjainak kereszténységében, magyarságában és emberiségében bízva az eddigi eredménytelenségek ellenére sem adtunk fel minden reményt: előttetek eddig nem nyilatkoztunk, hanem a lehető lépések megtétele mellett magunkat türtőztetve várakoztunk.

Most azonban, mikor nagy megdöbbenéssel látjuk, hogy eddigi tárgyalásaink minden erőfeszítésünk ellenére éppen a legfontosabb dolgokban szinte eredményteleneknek bizonyultak, azért minden felelősséget ünnepélyesen elhárítunk magunktól. És mikor az isteni törvények védelmében tielőttetek, Kedves Híveink, közösen felemeljük tiltakozó szavunkat: ebben a formában is kérjük az illetékes hatóságokat, hogy Isten és a történelem előtti felelősségük tudatában a sérelmes rendeleteket minél sürgősebben orvosolják. Ezek a rendeletek ugyanis a nemzet létéért folyó küzdelem idején nemcsak jogbizonytalanságot okoznak, hanem megbontják a nemzet egységét is és ellenünk fordítják a keresztény világ közvéleményét, főképpen pedig ellenünk fordítják az Istent!"

A kormány — tudomást szerezve a körlevélről, — megtiltotta annak postai továbbítását, de a küldemények ennek ellenére is eljutottak az ország minden szögébe, a tilalom csupán némi késedelmet okozott a küldemények egy részénél. Ezért szükségesnek látta a kormány, hogy a püspöki karral tárgyalást kezdjen. Ennek eredményeként a püspöki kar előállott ugyan a körlevél felolvasásától, de ennek fejében a kormány több enyhítő intézkedést tett. Ezek közül a legjelentősebb volt: „A budapesti zsi-

dóknak az országból való elszállítása a további intézkedésig szünetel". Ez a — szövege szerint csupán halasztást engedő — intézkedés tette lehetővé, hogy a budapesti zsidóság megérhette a város felszabadulását. A körlevél pedig nyilvános felolvasás nélkül is országszerte ismertté vált. Ismertté vált már csak azért is, mert a püspöki kar kívánságára a budapesti rádió július 8-án este és július 9-én reggel a következő üzenetet sugározta: „Serédi Jusztinián bíbornok, Magyarország hercegprimása kéri közölni a hazai összes katolikus plébánia-hivatalokkal, hogy az elmúlt hó 29-én kelt „Apostol-utódok” című közös püspökkari körlevél a főtisztelendő papság tájékoztatására szolgál, s a hívek előtt felolvasását el kell hagyni. Viszont a szövegben a következő közleményt kell felolvasni: Serédi Jusztinián bíbornok, Magyarország hercegprimása a maga és a nagyméltóságú püspöki kar nevében közli a katolikus hívekkel, hogy a zsidókra, különösen a megkeresztelkedettekre vonatkozó rendelkezések tárgyában ismételten fordult a m. kir. kormányhoz s ily irányú tárgyalásait tovább is folytatja.”

BÓR ANDRÁS VERSEI

K e s e r g ő

Engedj futni rab világa
Nem születtem árvaságra
Belefájdult már a sorsom
Nyugalmamat mind elosztom

Varangy-árnyék húz a földre
Odavonna mindörökre
Megölhetne hogyha várnék
Tapogatva mint a szándék

Bemocskolná könnyű vérem
Mielőtt a jót elérem
Nem fonódna rám a holnap
S megátkoznának a holtak

Eressz el hát rab világa
Nem születtem árvaságra

B a l a t o n

Lobog a nád
Zörög a szél
Olajba-lágyult bőrömön
Végigszalad a nap
Vitorlarúd
Alatta nyár henyél
Fekszem hanyatt
Gondjaim alszanak

M a g á n y

Örök a gond
súlyos az ének
Koporsó-estéim nagyok.
Csalom magam
nyomnak az évek
Egyedül épp hogy megvagyok.

N y á r v é g

Vadrózsa hajt; néma virág-dal.
Emlékeim közt barangolok.
Továbbmentél az ifjúsággal.
Holnapra talán megroppanok.

M e m e n t ó

Borzoló szél
Hullámlovak
Zuhanó nap tövén
Meggihent zarándok
Hol vagytok már
Forgószél-szavak
Komolytalan barátok

TOLDALAGI PÁL VERSEI

Fel is keltem

Már eltemettem magamat,
az írógépem télen
nyújtózkodott az asztalon,
már semmit sem reméltem,

csupán a nagy megdermedést
vettem komolyan számba,
a sírgödör, behantolás
az útját megtalálta

fáradt szívemben. Hirtelen
valami történt. Ettől
az is felegyenesedik,
aki egészen megtört;

hallottam: „Kelj fel”, s a parancs
szavára fel is keltem,
hogy „feltámadásom” után
zordul elénekeljem

a nyomorultak énekét,
ami enyém is volt már,
megszólítottam magamat:
hát te miért is voltál? —

de nem felelt rá senki sem,
várom tehát a rákot,
az agyvérzést, a szívhalált.
Utána sose láttok.

Így leszek meztelen

Egy katona és egy apáca
jelent meg nekem a minap;
azt jelentették mind a ketten:
létem alagútjainak

sötétjében a szélsőségek
békét kötnek, és cinkosok
módjára ők mozgásba hoznak;
a szolgálatra gondolok,

amely sajátjuk; tette készség,
küzdelem, önfeláldozás
észrevétlen szívembe jutnak,
s felugrok, ahogy ez szokás

ilyenkor; tenni, venni, adni
akarok és meg is teszem,
burkom szétreped s így leszek még
fiatalosan meztelen.

Jaj nekem

Kifosztottak, ütöttek, vertek,
eltűntek az illatos kertek,
helyükbe jött a szív magánya,
az el nem tűnő zúzmara,
s a másik érzés, hogy az ember
mindig magába hullana;
ezért mondom, nyöszörgöm egyre,
halott anyámat nem feledve,
hogy jaj nekem, hogy jaj nekem,
hogy amitől még ma is félek,
a halál lesz talán az élet
után a legfőbb kegyelem.

Gyónásaim töredéke

Hogyan tévelygünk ebben a világban!
Nem kívánom, amit tegnap kívántam,
alvás előtt imádkozó kezekkel
jekszem, reggel undorral ébredek fel,
összekuszálódnak a dolgok nappal,
szembetalálom magamat falakkal,
amelyeknél meg kell állanom. Vége.
Ez gyónásaim egyik töredéke.

VÉGKIFEJLET

Gondolatok Pilinszky János új versesköteteiről *

Pilinszkyről ma már nem írhatunk úgy, hogy a modern költészet egyes kulcsfogalmait ne feszegetnénk — s a modern magyar költészetéről sem szólhatunk anélkül, hogy ne idéznénk fel Pilinszky alakját. Költészete és személye is jelenséggé lett irodalmunkban — a legendaszerű tisztelet, amely ma körülveszi, különböző forrásokból táplálkozik. Részben a fiatal Pilinszky lírájának megrendítő élményéből — s itt a hangsúly azon van, hogy ez a líra megrendítő hatást tesz olvasóira; hiszen aki megismerte (elfogadta, átélte, magáévá tette) a *Harmadnapon* kötet verseit, olyan érzelmi kapcsolatba került a költővel, melyet aligha lehet megszakítani. Pilinszky alakját emellett körülveszi a félreállított, majd rehabilitált költő nimbusza — s ebben a vonatkozásban többé-kevésbé jelképpé is vált, s vele elfogadást nyert mondanivalója, költészetének értelme, tartalma. Több is, kevesebb is ez a költő filozófiájánál, melyet későbben még érinteni fogunk, de amelyről mélyrehatóbb elemzés nélkül is megállapítható, hogy más, mint mindennapjaink elfogadott világnézete. Végül, valószínűleg hozzájárul a Pilinszky-kultuszhoz új verseinek titokzatossága is — mert az, ami bennük homályos, érthetetlen, a titokzatosság vonzó borzongását kelti.

Ugyanez a titokzatosság azonban taszít is. Míg a fiatal Pilinszky költészete — bár olykor feloldatlan-feloldhatatlan — ellentéteket tartalmazó gondolati költészet; mindenki számára megközelíthető; újabb versei sokkalta szűkebb körhöz szólnak. Kevesebbszer hatnak a közvetlen, azonnali érintés élményével, szépségüket többnyire csak a mélyükre hatoló vizsgálódás után tárják fel. Ha csak ezekből a versekből ismernénk meg a költőt, sokkal nehezebb lenne világára ráhangolódunk. Paradoxon, hogy ezek a rövid versek, „szálkák”, sokkal inkább csak együttesen hatnak, mint a korábbi zárt versek. Azok egyediségükben is mindig a teljes költői világgépet fejezték ki — ezek többsége önmagában megfejthetetlen. Valószínű, hogy újabb verseit főleg régi olvasói élvezik; azok, akik szimbólumait az egész életmű kontextusában tudják értelmezni, s így az egyes versekben tulajdonképpen Pilinszky egész költői világgépére rezonálnak.

Ez a rezonancia semmiképpen sem megértést, belátást jelent; (Pilinszky egyre inkább az értelem számára feloldhatatlant fogalmazza verssé) — a formára való ráhangolódást sem jelentheti, mert Pilinszky versformái mindjobban — bár talán látszólagosan — az esetlegesség hatását keltik. A költészetére való rezonálás leginkább világlátásának — nem világnézetének! — elfogadása. E költői világgép lényege: a felelősségnek, a lelkiismeret meg-megújuló gyötrelmeinek átélése, az egyértelműség és az egymást kizáró ellentétek logikájának elvetése s egy különös vállalás: az ellentétek egyidejűségében az ember morális elkötelezettségének és elvesztésének elfogadása. Keserű, teljességgel reménytelen, és a teljes magányt — ugyanekkor a remény abszurditását, a kegyelmet is feltételező világgép ez. A két pólust azonban semmiféle szokványos eszközzel: a folytonosság, időbeliség, az okság eszközeivel nem kapcsolja össze a költő, s ez az, amivel költészetét kivonja a közös emberi világ — az emberi közösség szférájából.

Ezért tartozik Pilinszky költészetének lényegéhez homályossága. Ez a homályosság azonban nem bánt érthetlenségével vagy idegenségével: legalábbis verseinek többségében evidensnek hat. S ez az evidencia-élmény csak átsugárzása annak az emberi evidencia-érzésnek, amit a *Szálkák* megjelenésekor kritikusai és olvasói nagy része úgy fogalmazott meg, hogy Pilinszky „hazatalált”. Nehéz ezt az érzést vagy élményt biztonságérzetnek nevezni — hiszen a létezéssel együttjáró szorongás nem csökkent, sőt lényegesen fokozódott ezekben a versekben; megnyugvásról sem szólhatunk, mert az a szubjektív élményvilág, ami áttetszik költészetén — ha a költő személyes problémáinak, életének ismerete nélkül valami is megérthető e versek szubjektív vonatkozás-rendszeréből — inkább keserűségről szól. Leginkább *elfogadásnak* nevezhetnénk: az anyag elfogadásának, bele-

*Szálkák (Szépirodalmi Kiadó, 1972); Végkifejlet (Szépirodalmi Kiadó, 1971).

simulálnak — anélkül, hogy a pillanatnyiségbe mindig betörne a pillanat értelmének, filozófiájának kérdése, s e filozófiában a gyötrelmes elfogadhatatlan ketősség. Pilinszky költészetének egyik antinómiája a gondolkozás, értékelés kényszerének, s a gondolat-nélküli, gondolat-előtti világkép visszavágásának ketőssége. Ez a feszülő ellentét párhuzamosan éleledni és feloldódni is látszik a *Szálkák* és a *Végkifejlet* kötet verseiben.

Ezekben a kötelekben az érzelmileg oly zárkózott Pilinszky egyetlen érzelmének áradását érezzük: a gyermekkor utáni nosztalgiáét. Számos képében ragyog fel a gyermek, a kisfiú, a monstranciát felmutató ártatlanság; s számos helyen utal rá rejtettebben, egy-egy olyan képpel, mely nem közvetlenül ugyan, de költészete egészéből következtetve az otthon, a hazatalálás érzetét kelti. Közvetlenül, áttétel nélkül is megfogalmazza:

*A gyerekkor alkímiája
beteljesül, sikerül végre.
Az érintetlen kapukat,
az álom zsiliprendszerét kinyitják.
Mindenből csönd lesz és közelség.*

(Nyitás)

Ennek az otsoros költeménynek elemzése talán Pilinszky költészetének válságára is rávilágít. A *Trapéz és korlát*, a *Harmadnapon* kötetek és a mostani versek közötti távolság ugyanis mérhetetlenül nagynek látszik, mintha e költészet két vonulata között a modern művészet válságának szakadéka mélyülne. Pilinszky költészetének egyik legizgalmasabb kérdése az, hogy vajon összefüggő, folyamatos életműnek tekinthető-e, vagy a költő egyszer — alighanem a KZ-ciklusban — eljutott a hagyományos eszközökkel megfogalmazható, látható és láttatható világkép kifejezésének utolsó fázisához, s az, ami ezután újrakezdődött, már egy más ember másfajta művésze. A más embert itt nem a költő személyére, hanem a másféle, történelmileg átalakult emberiségre értjük, az Adorno szerint „Auschwitz utáni”, a megdermedésig elmagányosodó, reményét vesztett emberiség egy képviselőjére.

Úgy látszik, hogy Pilinszky életművének két szakasza különmemű költészet. Csaknem bizonyos azonban az is, hogy ez a látszólagosan össze-nem-függő két fázis egymáshoz közelálló forrásokból fakad — s a késői versek gyermekkorig visszanyúló rejtett nosztalgiája fiatalkori költészetének jelképeihez is kapcsolódik.

Ebben az összefüggésben kíséreljük meg a fent idézett verset megvizsgálni.

A gyerekkor alkímiája — egyszeriben a sötétség és misztikum hangulatával érint meg. A gyerekkor elhatárolatlanságát, varázslatos föld-közelségét, a mindenné alakulás képességét idézi. Az érintetlen kapukon, az ősi mágikus jelképen életet és halált elválasztó határon lépünk át — aztán szinte zuhog, árad a sor: az álom zsiliprendszerét kinyitják. A verset ez a sor szárnyaltatja, lényegében ez a sor a vers; az előzőek ezt készítik elő, az utolsó ezt zárja el, vagy oldja fel; tulajdonképpen ezt magyarázza — annak ellenére, hogy tartalmában újat mond; hiszen az érintetlen kapukon, az álom zsiliprendszerén nem feltétlenül a csöndnek és a közelségnek kell beáramolnia. Mégis — az alaphangnál, a gyerekkor alkímiájának sötét, fémes hangulatánál már tudjuk, hogy a csöndről van szó: a megfogalmazhatatlan, ünnepléses, sötét áramlásról. A beáramló folyó a mágikus, költői világlátás ősi hagyományai szerint is gyakran társul az éjszaka képzetével — az álom zsiliprendszerén ugyanaz a csillagringató sötétség áramlik be, mely hullámain a fiatal Pilinszky költészetét úsztatta a világba. „Te győző le engem éjszaka / sötéten úszó és laza / hullámaidra lépek” — a *Trapéz és korlát*, Pilinszky első kötetének első verse kezdődik így — s korai versei első ciklusában feltűnően sokszor bukkann fel éjszakának és víznek összefonódó, kettősségében is egyhangulatú képe. Az őselem, a születés előtti differenciálatlanság az áramlásban célt, irányt, határokat kap — búvópatakként eltűnik e költészet hosszú szakaszaiban, majd a *Szálkák* egyik legszebb versében éles tudatossággal és drámai feszültséggel fogalmazódik meg:

*A félelem s az álom
volt apám és anyám.
A folyosó meg a
kitáruló vidék.*

(A többi kegyelem)

Az álom zsiliprendszerén át ezt a kitáruló vidéket, az anyai közelség meleg vidékét árasztja el a megnevezhetetlen csönd és közelség — s talán nem jogtalan a kérdés, hogy a vers első négy során oly érzékletesen, meggyőzően előmlő csönd és közelség miért szorul megerősítésre az utolsó sorban — miért kell kimondani azt, ami az egész vers hangulatában úgymint bennfoglaltatik. Az ötödik sorban Pilinszky a vers képi nyelvét másféle, fogalmilag absztraháló nyelvre cseréli — s nagyon áttételesen, talán ez korszakváltásának pillanata: átlépés a képből a fogalomba, hetyesebben a fogalmi, gondolati indítékú, elvontabb, allegorikus jelképiségbe. A folyamatot még egy módon jellemezhetjük: az ösztönösből Pilinszky egy tudatosabb, eltervezett, mesterkélt szimbolikába vált át.

Első korszakának jelképei — ha nem is egyértelműek — hangulati tartalmuk szerint egyfelé, meghatározott irányba mozgósítják az olvasó asszociációit. A költő mondanivalója sohasem tűnik megfejthetetlen titoknak; a szimbólumok valahonnan — a költészet ősi hagyomány-tárából, a valóságból, melyből sűrítéssel keletkeztek — ismerősek. A *Harmadnapon* kötet képei, a háború és a KZ-lágerek apokaliptikus víziói lírai feszültségűek, az én és a világ „egymásraégése” mellett, tágabb értelemben leíró versek. A kép: „megáll a kockacsendben”, erejét az összevonásból meríti: az „appel”-ra várakozók dermedt csöndjét, élet-halál feszültségét, s a költő élet-halál feszültségét fogja össze egy szóban — éppen ezért reálisnak, hitelesnek, ábrázolásnak is felfogható. A *Végkifejlet* kötet *Fölríadva* című versében újra a „kockával” találkozunk, nyilvánvalóan az előző képre, az előző kép tartalmára utalásként — a leszorítottság, összehérségség, az élek és sarkok jelképeként —, de itt mennyivel szubjektívebb, s milyen metafizikain szubjektív a kép: a bizonytalan öröklétbe vetül:

*Meszesgödör a ház az éjszakában,
préselt levél a kert, s a bútorok
egymásbaéró villanyakadályok.*

*De most, hogy fölríadtunk, hirtelen
kockagödörré alakul a ház,
drótsövénnyé a bútorok,
s a lámpafényben a poklokig látunk.*

Milyen messzire jutottunk itt már a valóság ábrázolásától! A KZ-láger „kockacsöndje” a film iszonyú érzékletességével kivetített valóság. Ebben a versben vitathatatlanul szimbólum: „kockagödörré alakul a ház” a felriadástól, a meglátástól: a felriadás lámpafénye, a bennünk gyúló éles fény az, aminek kietlen ridegségében feltámad a kiolthatatlan, örökre megváltozhatatlan — megváltozhatatlan — örökös jelenné lett múlt. Csakhogy: e ház előtte is „meszesgödör” volt, „préselt levél” e kert, s a bútorok: „egymásbaéró villanyakadályok”. Ki álmodta ezt /a felriadás előtt/? Az első sor valósága a benső világ realitása szubjektívabb a *Trapéz és korlát*, vagy a *Harmadnapon* líraiságánál; itt a világ érvényességi köre billent meg az objektívhez képest. Felejthetetlenül és most már mindörökre „meszesgödör a ház”, az éjszakai sötétségben világító élettelen fehérség, a tömegsírok meszesgödöre — de csak az ember, az „én” világában. Nem az ember él itt a házban és nem is a ház az emberben, a képzetben — hiszen a vers osztása, kettősége az első három sor házának, kertjének független valóságát akarja hangsúlyozni; ha álomban is, de az álom objektívnek tűnő valóságában. Ember és világ tragikusan összefonódott, az ember halálos bűne megrendítette a világot, s a kivetített, mindenre szétsugárzó büntudatban megszűnik a világ egysége, a biztonság, az egyértelmű kapcsolatoknak, az idő folyásának rendje. „Csak a búcsú pillanatában / áll helyre az aranyegyensúly”, a tudattalannak, a tapasztalás előttinek, vagy a végső perc extázisának pillanatnyiségében időtlen stabilitása:

*A tapasztalat, mint Kronosz
fölfalja fiait.
A valódi tudás
tapasztalatlan, mit se tud,
nem ismer, nem ismerhet semmit.*

*Így érez, így érezhet egyedül
örök békét, nyugalmat, amikor
a hőhér szalonmázik, s ő maga
gyanútlanul megérkezik, belép,*

*majd megfeszül, hátrahanyattlik,
s vérezni kezd egy nem létező térben,
amihez csak a mennyország hasonló.*

(Tapsztatlat)

A *Tapasztalat* a *Végkifejlet* kötet egyik legszebb darabja — de a megszo-
kott, régifajta költészettől oly messze szakadt, hogy sok olvasójában bizonyosan
felmerül a kérdés: mitől is vers? Elsősorban attól, hogy röviden, tömören és
érzékletesen mond el valamit, ami másképpen, prózában, csak hosszas magyaráz-
gatással lenne kifejezhető. Gondolkozásra — vagy helyesebben — elmélyedésre
késztet —, mert mit is tesz az, hogy „A valódi tudás tapasztalatlan”? Asszociá-
ciónk — és nem logikánk! — azonnal kész a válasszal: az igazi tudás ártatlan
— a világgal való találkozás, a tapasztalás megfertőzi, a megismerés elhomályo-
sítja, az idő és a tér keresztjére feszíti. Az igazi tudás az a pillanat, amikor
a tisztaság — Isten, vagy Krisztus — belép a világba; a megismeréssel nem al-
kalmazkodik a világhoz, mely eredendően részekre törött, nem lesz maga is
részé, a tudat nem a világgal, hanem gondolatlan és büntelen teljességgel,
részek helyett az egység fényével teli. A tér a világ képződménye, az emberi
tudat maga-építette börtöne: a valódi tudás számára nem létező, úgy ahogyan
ilyen értelemben a mennyországban sem létezik; Isten és a világ kettősségében
a világ nem a kegyelem helye, hanem vesztőhely, a bűn és a világ a belátható
világban nem találkozik — csak az abszurdításban, a tudat számára felfoghatat-
lanban.

A *Tapasztalat* mindezen gondolatokkal megérint, hiszen gondolati vers, filo-
zófia — de a második rész hátborzongató érzetet is kelt, a költő kísérteties
képet vetít elénk: a tudattalan elítéltet, aki halálát nem sejtően lép a hóhér
elé. A kiszolgáltatott bizalom, védtelenség, a gyermek szörnyű magányának szív-
szorító rémülete érint meg ebben a képben — s vele szemben az iszonyatos kö-
zöny, a szalonnázó hóhér alakja — Pilinszky gyakorta visszatérő szimbóluma.
Lényegében három részből áll ez a vers: az első öt sor csaknem prózában el-
mondott gondolat, kijelentés. Költőiségének forrása a csodálkozás, melyet látszó-
lagos logikátlansága kelt; komplexitása, mely nyugtalanná tesz, töprengésre kész-
tet. A második versszak első és utolsó két sora absztrakt fogalmaival a krisz-
tusi áldozat transzcendens magasságába emel — fényes, hideg, az emberi lét
számára szinte felfoghatatlan magasságba; a középső három sor pedig, elkerül-
hetetlenül történelmi emlékeket ébresztve, a földi pokol iszonyatába taszít.

A szalonnázó hóhér képe azonban az első pillanatban inkább megüt, taszít
mintsem értelmének megfejtésére csábít. Kérdés, hogy a legelső megközelítésre
áttöri-e az olvasó idegenkedését — s ez a kérdés azért fontos, mert Pilinszky
egész újabb szimbolikájára vonatkozik.

Ez az új szimbolika ugyanis — mind objektíve, mind szubjektíve — eltér
a hagyományos költészet jelképeitől. Eltér formailag — a vers szövetében elfog-
lalt szerepét és helyzetét illetően —, eltér képi világát tekintve, s végül eltér
alkotáslélektani vonatkozásaiban. Lássuk hát sorba e három szempontot:

A hagyományos vers általában hosszabb, mint a *Szálkák* vagy a *Végkifejlet*
versei. Nem azt jelenti ez természetesen, hogy a régi, a formaalkotásra nagyobb
gondot fordító költészetben nem lennének rövid, néhány soros remekművek is
— azt sem, hogy minden rövid vers modern vers. De a régebbi „hagyományos”
versnek nyelvi, zenei, hangulati elemei mellett a képi meglevenítés csak egyik
eszköze; a poétikai eszközök együttesen hatnak és ezzel fokozzák is egymás ha-
tását. Szétbonthatatlan esztétikai hatás érvényesül: a zene, a hangulat, a képek
kontextusa segíti az egyes képek meglevenedését, a jelképek befogadását —
nem mindig megértésüket, de mindig a jelképekre való rezonanciát. Pilinszky
újabb verseinek nem egyik, hanem jóformán egyetlen alkotóeleme a kép, s a
kép sohasem hangulatteremtő vagy illusztratív eszköz, hanem mindig szimbólum.
Ezekben a versekben a képeket a szymbolikus tartalom és nem a látható világ
törvényei kötik össze. Emlékezzünk csak a *Főliriadva* című vers idézett első két
sorára: „Meszesgödör a ház az éjszakában / préselt levél a kert”: a kép teljesen
evidens, ha a szorongó ember pillantását követjük — de a levélnyire összepré-
selt kert csakis így állítható a ház valóságos fehér tömege mellé. A külső világ
törvényei megbomlottak, a jelképek nem a látott, hanem a szorongásban látott
világ képeiről adnak hírt; mindenekelőtt pedig az „én” és a világ kapcsolata
omlott össze. Ez a felbomlott egyensúly az addig konvencionális értelmű, tehát
mindenki számára többé-kevésbé hasonló jelentésű szimbólumok helyett olyan
jelképeket alakít ki, amelyeknek jelentése nemcsak többértelműségük, hanem vo-
natkoztatási rendszerük ismeretlensége és instabilitása miatt is nehéz. Már az
első megközelítésben megdöbbenőek ezek a szimbólumok, folytonosan úgy érez-
zük, hogy elzárkózott, sokszor teljesen ismeretlennek tűnő belső világ kefejezői.

„Lakatlan kő, hever a hátam / emlékek nélkül, nélkülüm / az évmilliók ha-
lott hamujában / Hideg szél fújdogál” — írta Pilinszky még a *Harmadnapon*
kötetben, ezzel a verssel egész későbbi költészetét előrevetítve. Allegóriának is
olvasható ez a vers: az „én” és a világ már megkülönböztethetetlenül hever
a semmiben: minden megkülönböztetés értelmét veszti. Ugyanennek a témának
visszatérése a *Végkifejlet* kötetben a *Sírkövemre*:

*Rajzolj, rajzolj szegény fiú.
Rajzolj, rajzolj szegény leány.
Te szegény, szegény nemtelen lény
töröld le Isten hátáról, töröld le
szegyenletes emlékemet.*

A halott „nemtelensége” itt már a fennmaradó világra sugarzik; a világ, a
teljes világ átítatódik a halállal. Nem csak az „én” — a világ hal meg, s ezt
a szétsugárzó halál-vízit Pilinszky apokalipszise az ember művének látta; a
kegyelem ellenpólusa az ember ölni-tudása. A költőben, aki egyszer rádöbrent
az emberi történelem iszonyatára, rémület és büntudat rettenetes, megszakíthatat-
lan egységgé ötvöződött. Pilinszky költészetének központi kérdése az ember bű-
nösségének abszurdítása, az Isten által megteremtett, s a kegyelem lehetőségével
megszentelt világban. A bűn túlnő rajtunk; a személyes bűnösség (mely József
Attilánál még a személyesből táguult általánossá, de a befelé-átélés, a mélység
irányában: „Én úgy hallgattam mindig, mint mesét / a bűnről szóló tanítást” —
„Én nem tudtam, hogy ennyi szörnyűség / barlangja szívem”) Pilinszky-nél első-
sorban mint potencionális bűnösség, a kor bűnössége, a történelemé, az emberi-
ségé jelenkezik. A két költészetet a fasizmus választja el egymástól: a személy-
telen, elgépiesedett gyilkosság, az *embertelen* gyilkosság rémképzete. A bűn és a
kiszolgáltatottság, ebben az értelemben, éppen olyan irracionális, mint a kegye-
lem; az ember egyaránt lehet mindkettőnek edénye. S nemcsak az ember: az
egész teremtett világ: valamennyi látható képe ezért lehet kettős értelmű szim-
bolummá: s ezért, a benne foglalt kettősség miatt érzékelhető mindig szimbó-
lumként. A valóság így vetíti önmagát szüntelenül a transzcendensre, s így ért-
hető meg Pilinszky konkrét, képekből építkező költészetének misztikumát.

De így érthető meg az a belső dráma is, mely e költészetet létrehozta. A bűn
— mint állandó lehetőség — s a rajtunk kívül álló, az emberi lény számára fel-
foghatatlan kegyelem a lélekben sem találkozik: bármelyik véglet teljes átélése
kizárja a másikat, s az ember tehetetlenül vergődik a bűn előtti örült szenvedély,
s a bűn utáni kitaszítotttság, az örökre visszafordíthatatlan megbánás poklának
pólusai között. Nem elvont, nem a másik ember távolságából megidézelt mo-
dell, nem Dosztojevskij irodalmi hatása a Dosztojevskij-i örült, ördöngös, szen-
vedélyes világ Pilinszky költészetében. Ha a nagy orosz regényíróról, az emberi
lélek elretentő mélységeinek ismerőjéről elmondhatjuk, hogy a legtöbbet —
talán a legtöbbet, amit csak az emberről tudhatunk — önmagában látta meg, az-
zal, hogy félelmetes bátorsággal és félelmetes tudatossággal szállt le onnaga szen-
vedélyének mélyére — talán hasonlót állíthatunk késői követőjeiről is. A bűn
szörnyű kísértéseit és a bűnhődés mártíriumát Pilinszky is átéli — ő is vágyako-
zik „a kárhozat mindennél simább bársonya után”, ő is végsőkig alázza magát
Isten színe előtt a halálban: „Ki üdvözülten porladok a földben / Isten előtt
kevésnek bizonyultam”, de az elviselhetetlenségig feszülő kettősséget ő már nem
transzponálhatja a másik ember, a veleérzés, veleszenvedés világába — a sze-
mélyesség, melynek feloldhatatlan zártságába csaknem beleveszett a költő, sze-
mélytelenségé, a líra mítosszá alakul. A bűn kimondhatatlan.

A *Trapéz és korlát*, a *Harmadnapon* versei a valóságos világ kristályos zár-
ványai voltak; a *Szálkák* és a *Végkifejlet* versei egy lassan kristályosodó mítosz
részei. Pilinszky mindjobban távolodik a maga-festette tájkép útjain, mind zár-
tabb, egyénibb, titokzatosabb szimbólumokban fejezi ki magát — s ahogyan ez
a mítikus világ körvonalazódik, megszilárdul, a jelkép mind jobban allegóriává
alakul. A végsőkig elzárkózott benső világ hirtelen megnyílik, az egyensúly meg-
bomlik, a végletek összecsapnak: az allegória a banálishoz közeledik. A megmere-
vedő mítosszal a képi kifejezés is merevebbé, céltatossá válik, a kép asszociációs
szférája a szöveg vonatkozásaira szűkül — különösen áll ez a *Végkifejlet* szín-
műveinek allegória-rendszerére. Megváltoznak a világ képei, melyekből Pilinsz-
ky jelképeinek és allegóriáinak nyersanyagát meríti: a *Harmadnapon* kötet kiet-
len nyári forrósága helyére a tél, a hó rejtelmes képei — „megfagyott tenger,

Isten hallgatása” — kerülnek, a téli vesztőhely havának titokzatos illata. Ez a megfejthetetlen — mert lényegében kétértelmű — kép áll Pilinszky szimbolikájának egyik pólusán — a másikon pedig a kert, az elhagyott és visszavágyott otthon, „a régi udvar, otthonunk / borostyán csöndje, susogása”.

Nincs még egy költő a mai magyar irodalomban — s nincs talán a régieken sem — aki egy-egy jelzővel, a megfigyelés csodálatos finomságával a néhány szóval jelzett képből hangulátnak és körülírhatatlan, áradó érzelmeknek ilyen gazdagságát tudná kibontani:

*A kocsisok beüzennék: jövünk.
És a vendégek: érkezünk.
És a lámpások átszelik
röpködve a teret, az udvart,
fénybe vonva az éjszakát,
a diófák törzsét, a szőlők
alsószoknyáját s a kőasztal
esőbe-szélbe mártott peremét.*

(Két arckép: Brontë)

Maga Pilinszky is csak most ért el eddig az áhítatos mélységig. Ismét kiindulópontunknál vagyunk: a gyermekkor nosztalgiájánál. A világba találás visszsimulást jelent a gyermekkor ártatlan, rácsok és határok nélküli világába; valamennyiünk visszavágyása rezonál rá. Az esztétikai élmény forrása a présből szabaduló lélegzetvétel boldogsága, a feszültség hirtelen csökkenése, nem az otthonlevésnek, hanem a hazatalálásnak, a tétkozló fiúnak öröme. A szenvedés agóniájában a kegyelem szabadsága.

Egyidőben — ha beszélhetünk egyáltalán időről ebben a pillanatnyi és örök-kétartó drámában — érzékeljük az agóniát és a kegyelmet, a présbe fogott némaság tehetetlenségét és a szó örömet, tört formát és az alkotás szabad szárnyalását. A végletek szemben álló feszülése egyelőre még együttesen hat — de vajon a költészet törekény íve meddig bírja ezt a széthúzó feszülést?

A kereszt drámájában minden pillanat az utolsó, de mindegyik a legelső is lehet.

Korniss Dezső: Bölcső

Ajánlásként —

Manapság egyre több színész ír is. Már megszokott dolog, hogy a maszkot időnként tollal cseréli föl, pedig ezzel sokkalta nehezebb feladatra vállalkozik. A színpadon egy másik, idegen ember gúnyjába öltözhet, álarcok rejthetik, ismerős-ismeretlen szövegek mögé bújhat, elsáncolhatja saját gondolatait a tolakodó kíváncsiság elől. A színpadon kénytelen elhítni azt is, ami nem az övé: egyszer állít valamit, máskor meg ugyanazt tagadja. Ügyésze és védője lehet az igazságnak is, a hazugságnak is. Nagyon kell ügyelnie, hogy véletlenül a hóhérra ne lehessen. Az írásnál mindezt nem teheti meg. Ott le kell vetnie a jelmezt. Nem bízhatja magát másra, aki majd mentetgeti, magyarázza őt, nem takarózhat kölcsönvett mondatokkal: őszintén és nyíltan kell vallania, mert bár a papír türelmes, de áruló hajlandóságú. Nyomban leleplezi a színlelést, az ámitást, a kétérteelműséget. Az egyenes beszéd a legjobb ajánlás íráshoz is, olvasáshoz is. A színész csak akkor forgathatja tollát tisztességgel, híjával minden hamisságnak, fontoskodásnak és kulisszatitoknak, ha feledve-feledtetve a színházat — önmagából formálja meg önmagát.

De miért is ír a színész? Nyilván azért, amiért az író: közölni akar. Nem elég neki, hogy az író közvetítse, hogy másokat tolmácsoljon önmaga helyett, saját személyében kíván élénk lépni és szólni hozzánk. Oka van, hogy a rivaldát — ha átmenetileg is — az írással pótolja ki, noha a színpadnak már régóta mestere. Tollat fog, mert úgy érzi, azok a deszkák már nem jelentik számára a világot, mert ő a világnak mindinkább a pusztább, üresebb felét tükrözi, a mélységéig nem jut mindig el, a magasságokhoz nem futja erejéből. Nem tudja elmondani, ami kikíváncozik belőle, a szónál még nem, csak az artikulációnál tart. Dadog, megbicsaklik a nyelve, de fogalmazni tanul. Nincs író, nincs mű, nincs szerep, amely kisegíthetné. Amellyel meggyőzően kifejezhetné, hogy nem felesleges, hogy alkotó társ — író és rendező egyenrangú társa —, sohase kellék, tárgy a tárgyak közt, bábú, amit ha beidomítanak, kellemesen elszórakoztat. A színész nem akarja elveszteni magát, a színész a saját arcát, a saját hangját szeretné visszakapni. Az írás küzdőtere, ahol önmagáért vív csatát önmagával. Az írás gyóntatószéke, ahol „belső díszletei” közt keresi a saját figuráját. Ezért az írás mint erendő igény, mint parancsolt kötelesség támad benne, mint szükség a szükségben.

Egeti az arcát a sokféle maszk, melyek közül egy észrevétlenül a saját bőrévé kezd válni; valamelyik szerepét kezdi élni s fulladozik attól a másik hangtól, amelyik a sajátját elnyomja. Szabadulni akar a rátapadt, már-már levakarhatatlan sminktől és festéktől, amely pusztítja jellegzetesen egyéni vonásait, szabadulni akar attól a bizonyos figurától, amelyik a leglelkébe költözik és az uralmat követeli felette. Amikor rádöbben arra, hogy amit estéről estére elismétel, hovatovább a saját szavainak hiszi, a szerző gondolatait saját agyveleje termékének, az életét kitalált sorsnak — az önmagához vezető utat próbálja megkeresni. Az azonosságot azzal az eredeti emberi arccal, ami kizárólag őt mutatja, s amely számára mindenkiénél értelmesebb és valóságosabb.

Mit hagy maga mögött, amikor átpártol a tollhoz? Varázslatot. Előidézője és megvalósítója az átváltozás csodájának, bűvész és megbűvölt egyben. Thália „szentségét”, mely megjelölte őt a művészet megerősítő olajával s fölkenve papjának. S mit vár az írástól? A megtérést önmagához. Megnyugvást abban, aki benne él és működik fogyhatatlanul. Hogy a papírról visszanezzen az arca és elhiggyék neki, hogy az oly sok jól sikerült, megsokszorozott tekintet mögül most végre előbukkan az igazi, az az egyetlen, amely senkiére sem hasonlít. A színész megmérettetését várja. Hogy van-e hitele partnerek és rendezők nélkül, van-e súlya nemcsak a premiereken, hanem az életben is, nemcsak egy megtervezett szituációban fontos a közreműködése, hanem a lét tisztázásában. Érdemes-e az emberi és nem csupán a művészi halhatatlanságra. Amikor ír, tudatában van annak, hogy közvetve csak az olvasótól érkezhetsz válasz. De azt is tudja, hogy az

olvasó válasza nem döntő válasz. A közvetlenül kapott, a belső feltisztulásából, felismeréseiből származó a halaszthatatlan és megmentő üzenet.

A színész, aki hangjával a szavak színeit festi meg, ízeit kínálja föl, szinte születésük percét idézve vissza, felröppenésük pillanatát az írói gondolatban, a szavakért felelősnek érzi magát. A szavak nem azért mondatnak ki, hogy elhangozzanak: a színész dolga is, hogy értelmük tisztában és hívogatónan fényesedjék. A színész dolga is, hogy ne kopjanak a szép, embernek kezes szavak, megőrizték makulátlanságukat és jelentőségüket. Le kell írni, ki kell mondani: szeretet, hála, jóság, hogy ne veszítsenek egy jöttányit sem erejükből, tartalmukból, örökös vonzásukból. Hogy mindenki ugyanazt értse rajta; szeretet, hála, jóság; hogy mindenki gyakorolja is, tegye is a szeretetet, a jót és képes legyen a háláját is a legtapintatosabban, minden hivalkodás nélkül kifejezni. A szavakat is meg kell tisztítani a rájuk rakódott sallangoktól, félreértésektől, a szavakat újra meg kell tanulni tisztelni és értékelni. A szavak megváltása önmagunk megváltottságának folytatása és következménye. S mint minden megváltás, a szavaké is megszabadító, de nem vezet győzelemhez: a jóság védtelen, a szeretet kiszolgáltatott és a hála nemtelen értelmezésű marad. Továbbra is szenvedések árán jutunk el a szavak megváltásához; a stációk elkerülhetetlenek, bár bizonyos, hogy ha az igéket ihletetten hirdetik és igazságként élik őket, egyetemes érvénnyel támadnak föl, mindenki elméjében megvilágosodnak.

Mezei Mária egész életében kacérkodott az írással, de mégis nagyon nehezen szánta rá magát, hogy írjon. Félt a szavaktól, a mondatok rendjétől, a fogalmak fegyelmétől, kicsinek érezte magát a feladathoz. Végül is nem maradt más választása. A betegsége, természete, a másokért és sokszor önmaga ellen vívott csatája, amely legtöbbször egyenlőtlen küzdelem volt, megfosztották művészi eszközeinek teljességétől. A hangja megkarcosodott, elvesztette csodálatos orgona-bűgását, gesztusai megfáradtak, mimikája, mellyel nemcsak a szavakat kísérte, hanem egy jelentést bontott elemeire, megtört és felszántotta a szenvedés. Emberi kálváriája vezette el az íráshoz, az írás kényszere szülte meg benne a gondolatot, a gondolat emelte vissza hajdanvolt önmagához, embersége fogantatásához.

Az olvasó azonban csalódik: Mezei Mária úgy ír a színházról, hogy tulajdonképpen hallgat róla, mint az elfogult műértő, aki feleslegesnek tartja, hogy a kincscivel dicsekedjen. S amikor kifejezetten a színházról vall, szinte mellékezen említi, akkor is azt szeretné megértetni, hogy nemcsak most, ennek előtte is, mindig és mindenkor a színházról beszél, még ha ki sem ejti a nevét. A színházról, amely valamiképpen rekonstruált teremtés, amelynek hivatása, hogy az emberrel jó hírt közöljön, reményről és örökkévalóról tudósítson, estéről estére felvonultassa „hadait” a fejek és szívek tompasága ellen.

A színész tehát — ahogy Mezei Mária is jelzi írása címében — véget vet bujdosásának. Emberarca, egyénisége keresésének: az ember először elbujdosik önmaga elől, nem veszi tudomásul a bensejében ellentmondó s javító erőket. Álarcot visel, amikben nagyobbak és szebbnek látszik, jóllehet csak máz és póz mindaz, amit csinál. Eljön azonban az idő, amikor az álarcok fojtogatni kezdik, és letépi magáról őket. S miközben birkózik velük, támad benne az igény, hogy megmutassa a maga belső arcát, meglelje önmagát. Bujdosása addig tart, amíg fel nem tárhatja azt az arcot, ami sok kín és gyötrellem árán kialakult, ami minden emberben közös is. Az ember arcát önmagában és a másik emberben. Bujdosása abban a pillanatban megszűnik, amikor önmagának megfogalmazása azonos azzal, amit hisz és tud önmagáról. Mezei Mária erre tesz kísérletet.

Írásának itt következő — és esetenként folytatólagosan megjelentetett — részletei egy hányatott sors letisztult és tanulságos dokumentumai. Még ha az olvasónak vitatkoznia s néhol ellentmondani volna is kedve, és ha nemegyszer jogosan vetődne föl kérdése ezzel vagy azzal a megállapítással vagy ténnyel kapcsolatban — az írás lefegyverző őszintesége, takaratlan önvizsgálata elhallgattatja szokat. Ezzel a tisztelettel és elismeréssel nyújtjuk át olvasóinknak.

H. B.

BUJDOSÓ LÁNY

LEVÉL AZ ÁRTATLAN EMBERHEZ

1961. Sarvaly

Pásztor! A furcsa csendű sarvalyi erdők közepén lapuló mesház kis szobájában kezdtem írni Neked ezt a levelet. Furcsa ez a csend valóban. A hajnalok és az esték olyanok, mint minden más nyári erdőben: szinte tökéletesen némák. Csak a fák levelei között surran néha a szél s napfelkelte előtt szólnak egyet-egyed a madarak. A nyugalom és csend selyemtakarója borul a tájra. Hirtelen hatalmas robbanás hasítja szét s a felbőgő vontatók motorja a selyem-csend darabjait cafatokká tépi. Reggel van: megjelent az ember s dolgozni kezd. A házikó mögötti hegyet robbantja, hordja el már másfél száz éve. Együtt láttuk a kőbányát; a hatalmas bazaltfal tövében a sok emberhangját, ahogy hihetetlen erővel és gyorsasággal fejtik, tépik, törik a bazalttömböket; okos csillébe rakják, hogy azok muzsikáló drótokon vigyék az útépitőknek ide az erdőbe s az ország minden tájára, ahol új utat készít az ember. Utat falutól városig — embertől emberig.

Szép és igaz ez a zajos csend, amiben élek; szebb, igazabb, s hozzám valóbb, mint amit itt megtalálni hittem. Valamiféle remeteségre készültem ezen a nyáron, hogy megoldjam a nagy feladatot, amit húsz évvel ezelőtt tűztem ki magam elé s ami az utóbbi években szinte parancsolt kötelességgé alakult át bennem.

A húsz évvel ezelőtt kitézett feladat egyszerűen önarckép akart lenni: valami szoborféle magamról, amit, gondoltam, helyesebb, ha én faragok ki s nem hízóom az utókorra... De ahogy múltak az évek, egyre jobban megértettem: minden szobor értéktelen és felesleges, ha nem fejez ki valamit az Igazságból: minden műalkotás annyit ér, amennyit használ az emberi fejlődésnek.

Persze ez az ezer árnyalatú, boldogító illatú vörös rózsza itt a vázában, ez is műalkotás, sőt remekműve az életnek, s haszna nagyon is differenciált. Egy emberélet is lehet műalkotás, még akkor is, ha semmi kézzelfogható nem marad utána. Szétszórhatja szépségét és tehetségét a világba, mint az igazi színész; szétszórhatja jószágát és erejét a családban, mint az igazi anyák: termőfái az emberi életnek, de műalkotás az olyan élet is, Pásztor, mint a szomszédos szociális otthon főnövérenek élete: az összeaszalódott vagy férges embergyümölcsöket óvja, ápolja, dédelgeti s szeretetének melegével élesztgeti a kihunyni készülő életlángocskákat. S micsoda szerény és áldozatos alkotók ezek a kőfejtő emberek itt fenn a hegyen! Izzadt hátukon megcsillan a napfény, míg kőszín kezük alatt törik a bazalt s bizonyosan nem tudják, hogy a legszebb célért élnek: *járhatóvá teszik az ember útját a földön.*

Nem, én ma már nem akarok szobrot faragni magamról, Pásztor. Nem vagyok én olyan egyszeri és különleges csodája a világnak, mint húsz év előtti hittem. Inkább az élet bölcs és kemény vésőjével megfaragott bazaltkocka szeretnék lenni, engedelmesen odasimulva többi kőtársamhoz az Úton — az emberiség készülő széles nagy útján —, ami az Igazsághoz vezet.

De a kő is emlékezhethet, Pásztor. Emlékezhethet a hegyre, melyről leszakadt, a véső fájdalomra, míg ormótlán tömbjéből hasznos formát faragtak, s tudhat az örömről, ami eltöltötte, mikor ráébredt, hogy léte értelme: az igazság szolgálata.

Így szeretnék én most emlékezni.

A feladat — nekem, a színésznek — óriási; szinte futni szeretnék előle, mint mindig életem nagy kötelességei elől. Már az óvodában sem mertem első nap a szalmaszálakhoz nyúlni, hogy a felrajzolt ábrát kirakjam belőlük, csak sírtam keservesen: „úgy sem fog sikerülni”. Azután hozzáfogtam és sikerült.

Minden sikerült az életben, amit *tiszta szándékkal* nagyon akartam. Ezért hiszem, hogy ez a kísérlet is sikerül. Kísérlet az írással.

A művész törvénye, hogy kifejezze magát: üzenetet hozzon, mint a fák, a hegyek, a virágok, e tökéletes tükrei az igazságnak. Az én mondanivalóm nem fér bele semmilyen színész számára lehetséges keretbe, még akkor se, ha ez az „üzenet”; életem története — oly hétköznapi és útszéli is, mint lenne egy kő meséje, vagy az útifű virága.

Induljunk hát kézenfogva, kedves megtalált Társam, létünk mai tiszta hegyéről le a mélybe. Keressük meg életem ösvényének eldugott kezdetét, járjuk újra végig s én közben mindent elmondok Neked. Neked, mert álarcaim, testi-elki ráncaim, bűneim sötét függönyei mögött, Te ismerheted fel egyedül igazi arcomat: mert Te vagy az Ártatlan Ember.

Amíg a kezed fogom, bizonyosan eligazodom majd a mondatok és jelzők ismeretlen sűrűjében is. Ő, bár oly egyszerűen, szépen, színesen és tökéletesen tudnék beszélni, mint a pipacs, a búzavirág, a szarkaláb: csodálatos névrokonnaim ebben a gyönyörű világban.

K É S Z Ū L Ő D É S

Jól figyelj, ez már a mély múlt. E sötétben csak Apám félfüllel hallgatott emlékezéseinek cserépdarabkáit mutathatom Neked s a tájat, ezt a lapos tenger-teneket. Halkan lépünk az izsáki és kecskeméti sárga homokon, itt mindenki, akit keresek, régen alszik már... A szép nevű magyar férfiak és asszonyok: a Mezei Péterek, Jánosok, Istvánok, Sárközi Krisztinák, Nagy Erzsébetek, Ungor Lidiák, Csizmadia Péterek és Cséplő Pálok hosszú sora. Ezt a homokot túrták, míg éltek, s ezzel takaróztak be végül — oly természetesen, mint a lehullott levél — földműves-napszámos őseim. Itt alszik a szép Szegedi Anna is, akit az ura lánccal kötött meg az asztal lábához, s mégis elszökött ahhoz, akit szeretett; s ez a homok takarta be 1780 táján Mezei István „oskolamestert” is, az egyetlen, aki kitört a napszámos igából, ki tudja, milyen áldozat, harc és lemondás árán. Nevüket hiába keresnéd besüppedt sírokon. Csontjaik már régen elkeveredtek a homokkal, mely táplálta s idő előtt megölte őket. Az izsáki régi temető helyén ma szőlő virul. Nevüket csak kereszt- és halotti levelek őrzik íróasztalomban. Apám előrelátó gondossága szerezte meg őket, hogy ne kerüljenek bajba, ha igazolnom kell majd „árjaságomat”.

Ezek az én kutyabőreim és nemesleveleim.

Szemük meleg barnáját, bőrük homokszínét, koponyájuk formáját, akaratukat, erejüket, humorukat, erőnyeiket és hibáikat, vágyaikat és álmaikat őrizte Apám, s ma őrzöm én. De az a hajladozó fűzfa ott a kecskeméti régi református temető szélén is, talán Apám húszesztendős Juliska huga sarkigérő fekete hajának rostjait lengeti felénk. Nem hiszek a halálban, Pásztor. Az örök és végtelen Életben hiszek.

A dolgavégzett ember halálát ma már természetesnek tartom, mint a „vágásra érett” fáét, mert hozzátartozik az élet bölcs rendjéhez. Csak az oktalan, éretlen, idő előtti halál ellen lázadok. Ezért gyűlölöm a gonoszszágot, a háborút és a betegséget.

Ezen a lapos-poros alföldi tájon századokon át a magyar pestis: a tüdőbaj kaszált a szép ember-rendeket. Micsoda diadala a manák, hogy a halálzási statisztikán ez a népellenesség szinte az utolsó helyre került.

De ötven évvel ezelőtt húszesztendős Juliska néném még „tüdő-lég-dag”-ban pusztult el a halotti levél szerint, pedig „csak egyszer mosta meg hideg időben hosszú szép haját” — ahogy szépnevű és széparcú, fekete hajú, fejkendős nagyanyám, Zolyomi Julianna mesélte, aki úgy hozzátartozott gyerekkorom teleihez, mint a hó. Minden esztendőben megjelent szegedi otthonunkban, letette nagy

fekete hárászkenőjét, almával, dióval rakott fedeles garabóját, leült a kályha mellé a kisszékre és foltozni kezdett. Egyszer kihúztam alóla a kisszéket és Ő hanyatt-esett. Nagyon megüthette magát, de csak nevetett, mert szeretett. Azt hitte, huncutkodtam, pedig gonosz voltam. Az ötesztendő „úrikislány” szégyellte a pajtásai előtt, hogy a nagymamája fejkendőben jár, mint a cselédek.

Nagyanóm élt legtöbbet a családban. Hetvenéves volt, amikor eltemettük, de sosem látott Nagypám: Mezei Péter, még ötven is alig, s a nagybajuszú szép szál bognármester, Apám Sándor nevű bátyja talán negyvenéves sem volt, mikor a tüdővész orvul megölte. Sándor bácsiról egy képet s egy mondatot őriz emlékezetem:

Fekete ünneplőben áll jószagú műhelye közepén, körülötte szép fehér kocsi-kerekék hevernek. Nagy, barna tenyerén az én ötesztendő kezemet nézi s elégedetten bólintva mondja: „röndös lány löszöl, Mariska: szép nagy Mezei kezöd van”. Azóta úgy nézek valóban kissé nagy, férfias kezemre, mint valami kitüntetésre. Ő, Pásztor, hátha ennek az öreg akácnak a barna kérge az Ő kérges, meleg tenyerének sejtjeiből sarjadt.

Igen, ezekben a temetőben akkor a tüdővész volt az úr, de jármába fogva járt az is, aki élt. A „gyenge tüdejű” Imre bácsi, Apám öccse és neveltje is. Özvegy nagyanóm nem vehette hasznát a „dologban” a vézna fiúnak, s Apám után, fájó szívvel Őt is elengedte — a legkisebbet — a gimnáziumba „haszonlatanságot” tanulni. Mindkettőjük tandíját természetesen Apám kereste meg, milyen nehezen, Pásztor! Erről majd még mesélek Neked.

Pedig nagyanómnak akkor már „saját” szülője volt. Mennyit kapálhatott, mennyit moshatott, mennyit nélkülözhetett ez a józsefattilai Mama, míg megszerezte azt a félholdnyi homokot. Igaz, még az én bölcs, régen az eszéből élő Apám is úgy emlegette a „Szőlőt”, mint a tiéd, az Ő hajdani bácskai sokezer holdját. Nagy dolog a föld, Pásztor, mert kevés elég belőle, hogy az örök dolgok rendjét, szépségét, békességét megtanuljuk tőle. Mint én tanulom budakeszi tenyérnyi kertem magamültette fáitól, virágaitól — mint szép öszfiatal Édesanyád a kis erkélyén ápolt muskátliaitól s mint égkékszemű, sokat szenvedett jó Apád a szelíd kukoricák susogásától a budakeszi temetőben.

Már megint temetőben állunk, Pásztor — bocsáss meg —, de öregszem, látod, s emlékezetem útjai mindenfelől előbb-utóbb ide vezetnek.

Imre bácsi csak pár évig járt gimnáziumba. Apám nagy bánatára kiderült, hogy nem szeret tanulni, s kifutónak ment. Aztán beleszeretett Mariska nénibe, a háromgyerekes gyönyörű zsidóasszonyba s fűszeres lett Újpesten. Keskeny, sötét kis boltjában „sót mért, krumplit, kenyeret hozomra — újságpapírosba...”. de lesöpörte a mérleget s a pénzt, ha nem hozták, sohasem kapta meg, mert restellte kérni. Végül a biciklije lett a boltja, Azon szállította házhoz az újpestieknek a Mariska néni által készített prézlit. Szegények voltak és boldogok. Szerették egymást és szerették az embereket. Fél életem ráment, míg a boldogság e nagyszerű — egyszerű titkát megértettem.

Aztán tüdőgyulladást kapott. Én — a híres színésznő — saját kocsimon mentem ki hozzá az újpesti kórházba. Az obligát narancs mellé elvittem Neki akkor megjelent kis könyvemet is, a „Névjegy”-et, melynek borítólapját az én szomorú arcom díszítette. Hiú és önző ajándékomat lázas kezébe vette, sokáig nézte s rámvillanó szeméből mintha Apám akkor már kialudt szigorú szeretetének mindent megértő és megbocsátó fénye sugárzott volna még egyszer reám.

„Most már te vagy az utolsó Mezei. Vigyázz magadra.” Pár nap múlva elment Ő is az Apám után.

Ő, Pásztor, és én abban az időben azt hittem magamról, hogy jó vagyok.

Nem voltam én jó senkihez, még magamhoz sem. Pedig magamra „vigyáztam” már akkor régen. Féltem, kéméltem, orvosokkal vizsgáltattam, szép tájakra utaztattam beteg és boldogtalan magamat. Mi mindent kellett megérnem, míg legalább megértettem, hogy testi-lelki bajaim igazi oka: az önzésem volt.

Látom, itt megállsz. Ez a borostyánokkal borított domb felett magasodó fehér márvány női arc még a szürkületben is ismerős neked. Ügyetlen szobrász faragta fénykép után. Hasonlít rám.

„Ez az Édesanyád” — mondta Zólyomi nagymama, mikor először álltam itt a szomorú-szelíd fák alatt. Nyolcéves lehettem, amikor ki tudja, milyen anyósi, vagy osztályfélétkenyiségtől hajtván elhozott Szegedről és idevezetett. „Dr. Mezei Pálné Igó Mariska asszony élt 26 évet” betűztem a felírást — „s meghalt amikor boldog volt, mert Te megszületté”. Valahogy így fogalmazta meg ártatlan kegyetlenséggel Nagymama a felfoghatatlant, az elviselhetetlent: hogy az a szép, kedves, jószagú, jószívú, puhakezű, puhacsókú asszony otthon — akit cselösen szerettem —, az a „mostohám” s ez a fehér hideg kő, ez, ez az Édesanyám?!

Ó, Pásztor! Egész életem vacogó magánya, csillapíthatatlan szeretetétisége, de féktelen önzése is, ebben a szörnyű pillanatban kellett, hogy fészket rakjon bennem.

Öleld át a vállam, simogass meg és vigyél el innen. Ne—ne engedd, hogy most arra a napra is emlékezzem, amikor az én szép, erős, okos, nagyszerű Apám tűnt el ezek alatt a borostyánok alatt.

Hagyd, hogy sírjak, Pásztor. Akkor úgysem sírtam.

Miért? Miért nem voltam elég jó — amíg élt — ahhoz az egyetlen lényhez, aki igazán szeretett a földön.

Fáradt vagyok, Pásztor, ülünk itt le ezen a tágas, nagy horizontú mezőn. Milyen jó ez a hajnali szél. Hűvös és tiszta, mint Te. Az élők békessége az igazi nyugalom, nem a halottaké. Az élőké, akik hazugság nélkül szeretik egymást.

Nézd, most kel a nap. Ilyen lehet a hajnal a tengeren is. De jó lenne Veled látni az igazi tengert. Én csak áltengert láttam: ha nagyon figyeltem, a túlsó part mindig átderengett, mint Jenőn a hazugság, akivel néztem. S mégis hányszor szöktem el Apám szeretetének óceánjától, ehhez a mesterséges díszítőlelkű férfihez.

Ó, az a délután, amikor a homályos színházi lépcsők pihenőjén megpillantottam Apám magas, karcsú alakját... Kopott kis papírböröndjével olyan alázatos mosollyal várt, mint egy alkalmi árus, aki kenyérré akarja váltani legértékesebb holmiját.

Jegyet kért, hogy talán harmincadszor — ahányszor csak Pestre jött — megnézzen első valódi sikeremben: az akkor már 200-ik előadás felé futó „Egy pohár víz”-ben. Aztán halk hangon kérlelni kezdett, hogy másnap, vasárnap menjek le Vele Kecskemétre. Negyvenéves érettségi találkozója van, be szeretne mutatni ott. A majálison talán fel is léphetnék. És szemérmes szavakkal valamit dadogott Anyámról és az emlékeiről is.

Nagyon ideges lettem. Hiszen engem holnap Jenő családja vár, akik végre meghívtak előkelő balatonparti kastélyukba... Sietve megígértem, hogy reggel érte megyek a szállodába. Kis táskája, mintha kiürült volna, vidáman táncolt a kezében, mikor hajlott háta eltűnt a lépcsőfordulóban. Csodálkozva hallottam még távolodó, idegen, görcsös, fuldokló köhögését. Reggel telefonon valami hirtelen-munka átlátszó ürügyén lemondtam Neki.

Ez májusban történt, júliusban meghalt.

Ha legalább ez *egyszer* fontosabb lett volna saját magamnál, mennyi bűntudattal lennék ma könnyebb s mennyi szép emlékkal gazdagabb.

A temetés után is Jenő várt rám. Idegen volt és közönyös, mint a gyönyörű selyemtapétás bélelt-dobozszerű lakás, amit az Ő tökéletes, bár kissé színpadias ízlése s egy szerelmes férfi hideglegelősen utált pénze éppen akkor rendezett be nekem. Efelé az „otthon” felé utaztunk. Fáztam a kocsiban, pedig forró nyár volt. Messze a lakástól szó nélkül kiszálltam és gyalog mentem tovább. Egyedül nem voltam olyan egyedül, mint amíg mellette ültem.

Gyászfátyolom hosszan lengett utánam.

Áruhában, álszerelmek közt, áléletet éltem: színész nő voltam, s 1938-at írtunk.

Mennyi könnybe, csalódásba, kudarcba és megalázásba, szegénységbe, pusztulásba, sérülésbe és halálba került nekünk hármunknak s a háború iskolájába küldött világnak, amíg legalább megértették velünk: élni, szeretni s a dolgunkat végezni csak igazul érdemes.

*

Apám tudta a Törvényt már gyermekkorában. Ki tanította rá? Talán Horváth Anti bácsi — az öblös hangú és torkú — rosszfogú, jókedvű református falusi pap, aki az okos, mezítlásos parasztfiút kézen fogta az elemiben s a gimnáziumban a tandíjat, az elsőt — és egyben az utolsót — érte lefizette? Egész életén át apjaként szerelte, támogatta, dédelgette: hálás volt Neki. Ki tanította rá? Hiszen az emberek többnyire azt gyűlölik meg először, aki életre szóló jót tesz velük.

Vagy ez a nagy kerek ég — itt felettünk — volt a törvénytáblája, ami alatt nyaranként tanyázott? Talán éppen itt, ezen a mezőn őrizte a nyáját, a kis diák-birkapásztor, nehogy még egyszer másra nehezedjen az ő tanulási vágya.

De Apám nem hitt az Istenben.

Hitte és életével példázta, hogy a maga szövegezte parancsban: „Ne hazudj soha” bennfoglaltatik az egész Tízparancsolat.

Ki kényszerítette, hogy választott foglalkozását úgy végezze, hogy író- költő- színész- matematikus- filozófus, purifikátor, forradalmárlénye, nagyszerű tehetségének e külön-külön folyamát dagasztható forrásai, mind az ügyvédség szerény öblébe ömljenek, s Ő csak védje az Ügyet, minden igaz ügyet s meghaljon korán egy kopott kabátban? Senki nem kényszerítette, senki nem tanította. Igaz ember volt. Sok ellenséggel és kevés barátal. A legjobb közülük, Tápai Szabó László, a jőnevű író „Egy igaz ember élete” címmel a Pesti Naplóban csillagos cikket írt halálakor róla. Egy egyhasábos újságcikk lett a halhatatlansága. Konyvnyelműségem és a háború ezt is elfújta a semmibe; apró hieroglif betűkkel írt, csodálatos lírájú leveleivel, bekötött táblájú regénynek beillő — szakemberek által csodált és irigyelt — perirataival, tanulmányi nívóju beadványaival együtt.

De a szegényember igazságának világuralmáról szőtt álmai — mint minden igaz álom — tovább keringtek az emberi szellem vérkeringésében s ma valóságos alakot kezdenek ölteni.

Nem élt hát hiába.

— „Életem egyetlen eredménye vagy” — simogatott meg egyszer — már a vége felé. S mongol-szeme fényessége, meleg baritonja szomorú zengése, mint drága kötelességet kéri számon lelkiismeretemtől — mind hangosabban — ezt az iszonyú örökséget.

*

Nézd, itt a város szélén ezt a nagy barna kétszárnyú fakaput. Ilyen kapu mögött született és szeretett Apám-Anyám. Ilyen mögött születtem s vagyok ma boldog én.

Milyen igazi csoda, Pásztor, hogy életem nagy ajándéka: nem magam választotta = „Isten küldte” budakeszi vályogváram, régen széthullott valódi otthonaim alapelemeiből magától állt össze. Kapum, innen Kecskemétről, üvegezett faverandám és a kőlépcső a régen lebontott szegedi Ipar utcából s a kiskertet körülölelő hegyek — boldog gyermeknyaraim díszlete — Erdélyből repült el és várt rám, hogy a hosszú vándorúton, ha majd elfáradok — legyen hová hazaérnem.

S tizenegy évvel ezelőtt, mikor utolsó erőmmel becsuktam magam mögött e megtalált otthon kapuját s a magánnyal szándékoztam házasságra lépni, kezdett zörgetni s hét évig türelmesen dörömbölt bebocsátásért életem legnagyobb ajándéka: a Te vizsgálató szereteted.

Milyen lélekszakadtan futhattál, hiszen húsz év késéssel indultál, hogy még idejében utólértél engem.

Apám és Anyám szinte egyszerre született e kecskeméti nagykapú mögött. Hátul az udvarban, a földes padlójú egyetlen szobában, a lenézett napszámos család legidősebb fia s elől a három pici ablakos „előkelő” lakásban, a szegény szabómester legidősebb lánya, már első álmát is egymásról álmodta. Mégis nekik is tíz esztendő küzdelmes harcába került, míg a két lakás közti pár lépésnyi mérhetetlen távolságot le tudták győzni. Apám biztoskenyerű ügyvéd, Anyám kinevezett tanítónő már, mikor végre „szülői beleegyezéssel” eljegyezték egymást.

Hogy mondjam el Neked, milyen volt az Anyám? Hiszen annyit sem tudok róla, mint egy rosszul megírt szerepről. „Olyan vagy mint Anyád — fekete kötésben” mondta néha Apám, de tulajdonképpen sose beszélt róla. Fényképeit, leveleit ládába szögezve a padlón, soha be nem gyógyuló fájdalmú emlékét a szíve legmélyén tartotta bezárva. Évenként csak két hétre nyitotta ki előttem is e szörnű titok-fiókot. Október 16-tól, születésem napjától november 2-ig, Anyám halála napjáig — minden évben, minden napon, levelet írt nekem. A beteljesült boldogságból a kiengesztelhetetlen boldogtalanságba zuhant ember kéthetes kálváriájának remekművű stációi ezek a levelek. A szívszorító téma: a megcsúfolt tökéletes szeretet tragédiája minden évben új és új fájdalmas dallammá bomolva, mint iszonyú szép szimfónia zengett ki belőlük.

Apám tökéletes ember volt: boldogtalansága roppant terhét magában hordozta, nem szórta rá a világra. Nekem is csak ennyit adott át belőle, s élete végéig hallgatott Anyámról. Halála után felnyitottam a padlón leszögeezett ládát. Akkor láttam először szelíd, szomorú arcát. Mosolytalan szeme, mint ártatlan áldozaté nézett vissza rám... „Még életében levágott hajfürtje” — ahogy rendszerető apám a borítékra feljegyezte — pontosan megegyezett az én „démon-vágyam” szülte festett vörös hajam színével. Micsoda groteszk csodája a gyermeki ösztönnek.

A kis falusi tanítónő vadgesztenyeszín haja valódi volt, mint a szándék, amivel kelengyéjét készítgette a három év alatt, míg Apám diplomájára s az esküvőre várt. Vaspántos zöld stafíringos lédáját bakfiskoromban nyitotta fel Apám s én hordtam el hófehér puhavászonból készült, gyönyörűen-bonyolult csipkével díszített ingeit, fodros gallérkájú hálókabátkáit, s hímzésektől ékes ágyneműinek maradéka még ma is az Ó szorgos ujjaira emlékszik szekrényemben. Mennyi tisztá álmot, erős reménységet s fehér vágyat hímezhetett, horgolhatott és köthetett beléjük — hogy veszélyes kóborlásaim, szakadékos tévelygéseim idején — mint láthatatlan erős kötelek tartottak és óvtak, nehogy valahol a mélységbe zuhanjak.

Apám néha meglátogatta. Az egyetlen szoba két távoli sarkában húzták szét ágyaikat s a sötét csöndben csak saját szívük lázas dobogását hallgatták... S mikor tisztá mosolyukkal lassan elaludtak, bizonyosan énrólam álmodtak.

Vajon nem lenne-e boldogabb a világ, ha mindig csak tisztá, teljes szerelemből születnének gyermekek?...

De igen — valószínűleg. A boldogságra való képességünket, mint minden alapvető tulajdonságunkat a gének csodálatos és titokzatos munkája helyezi el idegrendszerünkben, de hogy ez a mag kihajtsón s nagy koronájú, árnyékos és táplálékot adó, boldogságot-termő hasznos fa nőjön fel belőle bennünk — ez már tőlünk is függ. Tőlünk s az egész környező világtól. A kisvilágtól, ami a család, az iskola; s a nagyvilágtól, amiben el kell foglalnod, ha felnősz, a kijelölt élethelyet. A kisvilágot készen kapod. A nagyvilágot neked is segíteni kell megváltoztatni. S ha palántakorodban okosan szerető kezek simogatnak, öntözgetnek, ha csemetekorodban igazi tanítókertészek nyesegetnek, szemezgetnek, akkor már kizárólag tőled függ, hogy megtaláloed-e az élet szántóföldjén a helyedet s jól használod-e fel a rádbízott erőket. Milyen szerencsés is a ma ifjúsága, akiket már áldozattal, emberséggel, tudással és szeretettel megmunkált termőföldbe ültet a lassan alakuló új világ.

Nézd, ez itt a színház. Milyen szép ebben a reggeli fényben; talán szebb is, mint mintája: a pesti Vígszínház. Nekem bizonyosan szebb, hiszen fiatal jogász Apám hordta hozzá a téglát s a tanulástól kissé elfinomodott, feltört kezének vére keveredett a malter közé. Valaha, látod, így építette a szegényember gyereke a jövőjét, sőt — milyen szívszorító szimbólum — öntudatlanul még az enyémet is. Nem élte meg, hogy ezen a magaépítette valódi színpadon megjelenjek, de megélte a legnagyobb csodát: megjelenésemet öt kilósan, feketén és ordítva az életvágytól, itt jobbra a Horváth Döme utcai magas földszintes, esslingeni redőnyös „úri” lakásában. Ez a ház az, látod. Most állok itt először. Ismeretlenül, idegenül, bénult-tétován ténfergek itt Veled ezen a napsütötte, vadszőlős udvaron. Mert a 25 év alatt, ha itt jártam a szomszédos színházban, csak magamra figyeltem, sohasem másra. Mint kéregető kukucskálhatok csak be a bezárt virágos-üveges folyosóra s a bűnbánat könnyein keresztül lesem a csukott ajtókat, vajon melyik mögött lakott a Boldogság? Talán ott, az első utcai szobában állt az a barnára festett ágy, ami szegedi otthonunk sose használt kis szobájában árváskodott, s amibe néha lopva lefeküdtem, csak azért, mert tilos volt. Ezen az ágyon szült meg s halt meg két hét múlva szép, szelíd Anyám. S talán ezen a barátságos, világos, fényes folyosón állt a kis tanítónő záros fiókos íróasztala. En tanultam mellette diákkoromban, s fiókjában kamaszéveim „titkai” lapultak. Ma már tudom, az Ő szelíd-szigorú keze zárta be lelkem fiókjába az igazi tanítást:

Magunkfelejtő szeretettel telve dolgozni, életet adni, boldogságot árasztani, s ha a világban és benned még mindig létező gonoszság, rosszakarat, irigység, hiúság, közöny és tudatlanság elleni harcban elbuksz, állj újra talpra és harcolj tovább! Ha eltörik a kardodat, a karoddal, ha eltörik a karodat — a félkaroddal küzdj magadért és igazságodért!

Ne hősieken meghalni, hősieken élni tanulj!

S ha keresztrefeszítenek, szállj le a keresztről, támadj fel újra és újra, vedd a hátadra a keresztet és úgy harcolj tovább. A holnapnak és az örökkévalóságnak már nem szelíd áldozatokra, hanem erős, harcos, egymást szerető és egymásért élő: tehát boldog hétköznapi hősökre van szüksége. Ők és csakis ők építhetik meg a mennyországot a földön.

A kulcsot Anyám elvitte magával. Mennyit hányódtam, mennyit kínlódtam, míg az élet feltörte árvaságom önzéssé romlott zárját, s ezt a világokat teremtő, félelmesen szép Leckét lassan megtanultam.

1963. május 1. Budakeszi

(Folytatjuk)

LABANCZ GYULA VERSEI

M e l l é k t é m a

az idő elcsempézi a teret
e borszárnys abroszon, most
mikor már egészen a léleké
ízületes lángtenyérből
ajakkal formált kehely

Hölderlin a telefontól

zörgő szobafal
préselt hang-szirom
szemmel föltárcsázott éjjel
végtére is a líra Istenhez kapcsol
miért várnál a megszólításig

B a g a t e l l

az csak természetes
hogy fölragyog
vesekőre lett örömtől
az öntudatos fájdalom

FANCSIKÓ ÉS PINTA

Írta ESTERHÁZY PÉTER

Néhány zavaros szó a Fiú ajkáról a tisztázás igényével, egy Előszó rongyaiban. Fancsikóékat először 1951-ben találtam ki. Egy szék a fal felé fordult. A karfan a fehér festék felrepedezett, mintha megsértődött volna. Álltam a széken, és három szót selypegtem a világnak: fancsikó, kalokagatijja, pinta. A három szó, mint három üveggyölyő elgurult, s a felnőttek, ha volt idejük, mosolyogtak. Pedig én azt hiszem, hogy ezek a történetek már akkor bent voltak a szép üveggyölyökben.

Fancsikóval és Pintával évekig éltünk együtt, mint elválaszthatatlan jóbarátok, okos és lusta, buta és lelkes kis srácok, akik időnként mesélnek, hazudnak, leteremtik a szülőket, ha kell megalázzák őket, ha kell megsimogatják arcukat, mindezt azért, hogy egyensúlyban tudjanak két életet tartani, mert erre a felnőttek a SOK-MINDENFELE-ELFOGLALTSÁG miatt nem képesek.

Fancsikóék a barátaim voltak, noha nem mások ők, mint akkori gondolkodásmódom, vágyaim és erőfeszítéseim két pólusa — mostani tudásom torzításában és tudatlanságom fényében.

(búcsú)

Pinta nagyon értett ehhez. Odaszólt a kikiáltóhoz. (Ilyenkor szándékoltan raccsolt. Két marokkal fojtogattam a nevetésemet.)

—Uham. Adna ha egy golyót.

Fancsikó is élvezte Pinta műsorát, de este, mikor súlyos nyögéssel meghal a nagymama, és a szememben sötét árnyékok születnek és hiába dörzsölöm, este sohasem mulasztotta el megtenni okos grammatikai kifogásait, nyelvhelyességi észrevételeit.

Pinta amint megkapta a golyót, földobta — fejmagasságba —, aztán amikor kicsiny tenyere megint körbefogta, engedte csuklóját rugózni egyet-kettőt? ajkát biggyesztve méregette a súlyját. Pinta nagyon értett ehhez.

— Uham. Ön föltehetően nyeheséggel kívánja bevégezni a napot. Nyeheséggel, nemdebárrr?

Nem értettem, miért nem küldik Pintát a fenébe.

— Nyeheséggel, nemdebárrr?

A kikiáltó a jó vásáros engedelmességével motyogott, és szavai közt ott bukdácsol a fölényesség is. De hamar tisztázódott a dolog.

— Figyeljen csak, kisöheg.

Ekkorra (rendszerint) már sok nép állt a bódé körül. Miattunk gyűltek össze, de nem kizárólag ránk figyelték; figyelmüket, mint marék szotyolát dobták a sátrak fölé, s jöttek is verebek, jöttek hát. Pinta megadta a módját. A golyót továbbra is dobálva hátat fordított a bódénak, s valami furcsa ritmusban (amelyről egyszer Fancsikó mesélt kimerítő részletességgel s elemző pontossággal, azt állítván, hogy Pinta beszédének és a golyó dobásának üteme együtt éppen az úgynevezett szívritmust adja; s ez olyan meghökkenítő, hogy eláll — szinte — az ember szívverése; jól van, mondtam Francsikónak) beszélni kezdett, úgy, mint-ha leckét mondana föl. (Most nem raccsolt.)

— A feladatomban az, hogy a tenyeremben látható, íme, golyót az itt, íme, elhelyeztél öt darab, csökkenő sugarú karikán áthajítván a kitűzött díjak egyikét, íme, vagy másikat, íme, elnyerjem.

Alig, hogy az utolsó szó is fölért a verebek közé, Pinta a tulajra nézett, és azt mondta.

— Hajta!

Ezzel a kinyújtott kezében tartott golyót, ahelyett, hogy elhajította volna, egyszerűen elengedte. Pinta tenyere köré töviskoronát rajzolt az öt terpesztett ujj, s a golyó közvetlenül a kikiáltó lába elé esett. (Egy ízben Fancsikó azt mondta erre: Bráfó. Pinta azt válaszolta: Nicht vor dem Kind, de nem volt bosszús. Igen, mi csak statiszták voltunk.)

— Nyehetem! — üvöltött fel Pinta.

A vásáros elvigyorodott és legyintett, de Pinta hirtelen sarkon fordult, s a nép szeme közé nézett.

— Nyertem.

Mondta halkán. (Ha most kacsintana, meglincselnék, súgta felém Fancsikó.) Pinta nem csinált jelenetet.

— Nos, kisöheg? A nyeheményt.

Az ijedség virágai (sötéti) tették borostássá a vásáros arcát. (Mert a nép nagyon hallgatott, csak a verebek jártatták a pofájukat.)

— Hogy-hogy — hebegett.

A nép tudta, mi az ábra és kicsit mosolygott

— Adja oda, ha nyert. Mit szórakozik!?

— De hisz nem nyert!!

— Nem nyeh-te-em?

Pinta szavai — mint Súlyomszem akárhány golyója — a boltos szeme közé, pontosan az orr vonalának meghosszabításába este.

— Most mondom, hogy nyehetem. Nyehetem, és kéhem a nyeheményt.

Mikor idáig nőtt a jelenet és már igen boldog voltam (mert győzött a jó), és megigazitottam a hajamat, és megigazitottam Fancsikó csokréta-nyakkendőjét is. Pinta rendetlenebb volt — a tornacipője piszkos —; ő dolgozott. Fancsikó azonban midőn meglátta a vásáros kényszeredett vigyorgását, amint fölnyúl a polcra, hogy levegyen egy piros bicskát, egy művirágot, egy napszemüveget vagy egy üveggolyót, akkor elkedvetlenedett, mert az elkövetkezendők számára unalmasan egyértelműek voltak.

Pinta nem tudott választani az üveggolyó meg a napszemüveg között. Nagyon értett ehhez.

— Ejnye. Nem tudok választani. (Raccsolt.)

A bódé körül hullámozott a nép. Hangjuk a madarakkal keveredett. (Elszálltak, föl és le, de nem messzire.) Ekkorra az okos és fáradt Fancsikó már mindig kerített egy parázsló cigaretta véget, s belenyomta a jelenet hófehér bőrébe és így a pillanat léggömbként szétpukkant.

Mi elfutottunk a veréb-diadalív alatt. Leghátul Pinta, aki (miközben csókokat szórt az ő kis publikumának) a maradék rongyos szélű fecnikből fújt kis-lufikat.

(hét hangya)

Kertünkbe ekkor már bemásztak a zöldfülű levelek és a fákra fölmásztak a rügyek és a pilleszárnnyú virágok. Fancsikó egy százszorszép sárgáján egyensúlyozott. Pinta a fűben hasalt, innen fürkészte a lányok combjait.

Fancsikóban meghosszabbodott a virág (ekkor természetesen megszűnt százszorszépnek lenni) és Fancsikó ezeket mondta.

— Bennem hét hangya mászik.

— Az első hangya színe a szél, cirrenése elmosott edények csörgése, potroha a tavasz, szöszmötölése a pókok reggelije, a csápja a törvény és a lábai gyorsak.

— A második hangya az Isten tükre, melyről szétperog a fény, mint a májusi eső az arcon.

— A harmadik hangya: moss fogat, zubogtasd erős sugárban a vizet és fonj koszorút a sárga virágokból.

— A negyedik hangya nincs (nem van), én találtam ki.

— Az ötödik hangya minden pillanatban megöli a hatodikat...

— ...a hatodik hangya szemébe — minden pillanatban — a halál vág mocskos hasítékot. (A megrepedt szem gyönyörű látása.) Az idő egészére kiterjedő iszonyú megbocsájtás: ez a hatodik hangya.

— A hetedik hangya nárciszok arany kényelmében nőtt, méhek züzmögésén hizott, nyelve édes, mint a méz, potroha karcsú kardvirág. Lábai kisderek sikkanásai. A hetedik hangya egy gombostűt ölel körbe-körbe.

Fancsikó legördült (sziklák robajával) Pinta mellé. A százszorszép lett.

(amikor apám utoljára csapta be maga mögött az ajtót)

Fancsikó frakkja gyűrött volt (noha még így is elegáns és föltűnő). Pinta fehér tornatrikója meg a sárgának és szürkének tisztátalan ötvözete. Fáradtan üldögéltek képzetelem szélén, lábukat lóbálva. Aztán Fancsikó elélem állt, s azt mondta, játsszunk papás-mamást. Mondtam neki, nem lehet, mert ő is fiú meg én is. Fancsikó — tőle szokatlan módon — megvonta a vállát, s visszaült lóbázni. Mi van, ha az ember hónaaljában tanyát ver egy fészekalja kiscsibe. Pinta lesütötte

a szemét. Mit csinál, kérdeztem. Tanyát ver. Tanyát? Azt. Kedves Pinta — kezemet szertartásosan mellem elé vontam —, kedves Pinta, ez egy vadbaromság. Miért.

— Csak.

Pinta fürkészőn rámnézett, aztán visszament a képzeletem legszélére. Én fölültem a radiátorra, melengettem a nadrágom. (Azt ablaknak háttal, a fiúkkal szemben.) Jó volt ott fenn ülni, és Fancsikó mégis megszólalt.

— Hallod?

Pinta föl-le mozgatta a fülét. Mit.

— A kések surrogását a felnőtt-szobából.

Késekét? Miféle késekét?

— Karéjba vágják a levegőt. Nagyon éles kések. És nyitott tenyérből dobálják.

Én úgy tettem, mintha nem hallottam volna semmit, de bosszantott a suttogás és a surrogás.

Pinta összecsapta a kezét. Ne mondd kedves Fancsikó, hát valóban?! Fancsikó kedvetlenül simogatta meg az állát, tudta, hogy most mesélnie kell, s elég okos volt ahhoz, hogy ezt unja. Éles kések szabdalják a levegőt a másik szobában. KÉSZ. Egyébként mulattat torzsalikodásuk, de most dobpergésként pattogtak szávaik a homlokomon végig. Elfordultam. Láttam a (szemben lévő) járdát és már láttam rajta a kékszoknyás lányokat.

És ha fogják magukat az összes teknősbékák, de mind az összes fogják magukat és bebújnak a fürdőszobába? Na, akkor mi lesz? Pinta vigyorgott s rugdosta a vádlimat. Ilyen nincs!

— De lehet — szólta Fancsikó barátja védelmére kelve. — A megoldás — biccentett kegyesen felém — az, hogy a házmester bácsi nem engedi be őket. Jól van, jól van mondtam gyorsan, mert a szemben lévő ablakban a függönytől félig takartan egy igazi nő állt. Teljesen igazi. Fancsikó és Pinta hangosan pusmogtak. A szája piros. Piros rúzsos a szája. Fancsikó akciója következtét: udvariasan kopogott a hátamon és rögvést beszélni kezdett.

— Nyilván te is ér-zé-ke-led, hogy a felnőtt-szobában agyonszabdadják, s így lönk-re-te-szik a levegőt. Közbe kell avatkozni. Te vagy a tűzoltó parancsnok, én az altűzoltó, Pinta pedig az autó. Pinta, kérlek, szirénázz. És felszívott a sziréna és vijjogása ott keringett közöttünk.

Az igazi nő kicsit előre hajolt, úgy, hogy homloka szinte elérte az ablaküveget, de a hajtíncs, amely a mozdulattal lebukfencezett a homlokára — már bizonyosan. Nem fordultam (nem is fordulhattam) meg, úgy mondtam.

— Ahogy jeleztem, én egy fiú vagyok, és tik is, csak kisebbek. Egyikünk se tűzoltó. Fancsikó ezt te találtad csak ki. A nő közben cigarettára gyújtott. Hogy fújja! És piros rúzsos a szája.

— Rendben. (Pinta ha nem is volt éles eszű, de időnként szép volt és leleményes.) Rendben. Akkor én vagyok egy gyönyörűséges vers első versszaka, Fancsikó a második (itt kajánul oldalt pislantott), te pedig fölmondasz minket. Most elvette ajkától a cigarettát, s csücsörítve rámfújta a füstöt. Kacérkodik. De bennem emberére talál. Előbb jól megtáncoltatjuk, s csak aztán csapunk le, kegyetlenül, magabiztosan, ellenállhatatlanul.

— Hogyan? Mit mondtok kedves Fancsikó és kedves Pinta? szoltam egy amorózó könnyedségével. Összekrétázott arccal állt Pinta és Fancsikó csorba képzeletem karimáján. Intettek felém, nem haraggal, de lemondóan (még kínozzuk a kicsikét, nem nézünk vissza), s aztán ugrottak. Pinta tornacipőjének fehérés feltja.

Ebben a pillanatban csapódott az ajtó. A legkülső.

(fényképek anyám asztalán)

Anyám levágta édesapámról a nőket. Odament a fekete szekrényhez, kirántotta a fiókját, oly lendülettel, hogy némelyik kép — mert a fiókban fényképek voltak, csak fényképek — szárnyra kelt, s miután anyám letette a fiókot a kisasztalra, hajladozhatott nagy, rosszindulatú nyögésekkel utánuk.

— Eredj vacsorázni.

Sokáig ült a képek előtt. Csüggedt madár, fényes ollóval. Nem tudta melyiknél kezdje. Dezső és Ibolyka, 1942 nyarán. Széles kalap, valami szalaggal. Nevetéséges egy kalap! Dezsőkének hálával, Luca. Hálával! És Luca! Pahn! Klári, Lizi. Katócska.

Édesapám azt mondta, hogy ez a múltja, és ő a múltjával — tehát, édesem, azzal, ami elmúlt — az, aki.

— Ezek a fényképek egy nagy kép dirib-darabjai. De őket megtagadni, vagy pláne letagadni, annyi, mint lemondani önmagunkról, s az a létezés meglehetősen szomorú foka már.

Legyen Luca. Könnyű munka, hisz elég messze állnak egymástól. Dezső bámul és nem figyel, de legalábbis úgy tesz, mintha azt sem tudná, mi az a fotoapparat, az a kis lúd persze nevet. A fogai szépek, ez tény.

Aztán egyre sebesebben csattogott az olló. A műtét nem mindig volt hiba nélküli: néha belenyezetelt édesapám testébe.

A kisasztal szélén nőtt a papírhalom: apám többszörösen, néha kéz nélkül, néha fél füllel, fél lábbal, megcsonkítva. És a parketten a többiek, gyűrötten: a szép nők mosolyogva, magabiztosan. És a nagy, dühödtt sietségben: anyám szélesen kirúszozva, friss, nyári karton ruhában, amint behajlított jobb karjába egy levágott férfi kéz kulcsolódik.

— Azonnal menj ki abba a rohadt konyhába!

(kirándulás)

A Pinta nevetése úgy viszonylott a Fancsikóéhoz, mint... mint egy bögyöl egy szárnyatlan szitakötőhöz.

— Oh, ha szárnya volna — mondogattam magamban olykor. Dehát Fancsikó nagyon okos volt.

Valaki a sínek mellé egy rétet terített. Pinta a villamosvezető mögé osont, és mutatóg meg a középső ujját a férfi gerincének nyomta.

— Áll-jon meg! — tagolta komolyan. Apám és édesanyám együtt nevettek. Apám fogta édesanyám kezét. (A keze megbújtt a kezében.) Nevetésük — mint a sikeres áldozati füst — fölfelé szállt.

— A nép nevében — tette hozzá Fancsikó, remekül blöffölve, mert azért erről nem volt szó.

A rétet nem volt nagy, igaz kicsi sem; az embernek az az érzése támadt, hogy egy részét elfelejtették ideteríteni; végső soron tehát mulasztás történt, hanyagság és felelőtlenység, ez azonban egyáltalán nem jellemezte a rétet, nem ez lengte körül, hanem kissé füledt hársillat, s Pinta joggal mondta róla.

— Jó kis rétecske ez.

Apám ment elől és szimatolt. Alkalmas hely után.

— Nem, nagyfőnök — mondta nekem — nem, az éppenséggel nem mindegy, hogy hová telepszik le az ember. Az igazi jó...

— ...vagy igazi rossz — karcolta meg Fancsikó apám utolsó mondatát...

— ...az igazi jó helyet kiválasztani nem mindenkinek áll módjában. Még a hi-va-tá-sos kirándulóknak sem mind. Nem ám!

Hitetlenkedve ráztam a fejem. Nahát, hogy még azok sem! Apám persze tudta, hogy ezt az ő kedvéért teszem (csak), de inkább örült, mint bosszankodott.

— Nem hát! Ehhez nem elég a technika, ehhez stílus kell.

Édesanyám mögöttünk jött, kicsit lemaradva és mosolyogva. (Haját még reggel [rideg] kontyba eszkábálta, de egy-egy szélmozdulat fellazította a konstrukciót, s most már az elszabadult fürtök fegyelmetlenül játékának tapsolhatott fű, kavics és hársfa. Fancsikó mondta: vannak ám nők, akik rögtön ilyen szép rendetlenre tudják csinálni.) Édesanyám tehát mosolygott és megállt.

— Itt jó lesz — mondta (erre) apám aggódva. És édesanyám lába elé terítette a kockás takarót.

— Karirt.

A hársfák fölött nem látszott felhő, csak a nap sárgája. (Az égbolt, mint tojás-héj.)

A reggeli monumentális volt. Na igen: monumentális és szertartásos. Apám körbedongta a lakást.

— Most ébreszti a szobákat — súgta Fancsikó a paplan alatt. — Nagy ember. Pinta utálta a reggelt.

— A réggel egy döglött sál.

— Talán sakál — kíséreltettem.

Pinta legyintett: ilyen marhát!

— A nyakad köré nem tekerhetsz egy sakált.
Együtt vihogott Fancsikóval...

— Nos, fiatalúr?

— Lágyan — válaszoltam.

— Ma reggel lágytojást eszik a család — jelentette apám a világnak.

— Jókedvű az öreg — bólogatott Pinta.

Apám pincért játszott. (És előtte persze szakácsot.)

Megterített: azt a nagy sárga abroszt tette föl, és arra helyezte a terítékeket. Csodálatosan! Legalul egy téglalap alakú gyékény volt. Azon egy tányér. Középes nagyságú. Azon egy kisebb. Ezt néha máshová tette, például jobboldalt előre, de mindig úgy, hogy teljes egészében a gyékényen maradjon; s látszott, hogy a tányéroknek éppen ott a helyük, ahol vannak: rendjük nem volt káros. A kistányéron meg a tojástartó. Egy kiskanál, egy villa, kisebb, meg egy kés. De ahogy a három teríték föl volt szórva arra a nagy, sárga lepedőre!

— Öregem! — szögeztük le mindnyájan (édesanyám kivételével).

Mindenki leült a helyére. Apám is, mintha közönséges halandó lenne.

— Pincér — csettintett az ujjával, s rögtön felugrott.

— Parancsoljon, uram. — És leült.

— Egy kemény tojást.

— Igenis, uram... Te szemét — sziszegte leülni készülő önmagának.

— Vagy tudja mit jóember...

— Na azért... illetve: igen, uram — mondta apám reménykedve magának.

— Tudja mit jóember, hozzon mégis kemény tojást. Érdektelenül dölyfös hang volt ez.

Édesanyám ekkor a tojástálka felé nyúlt, s két tenyere közt dobálva belapdázott egy tojást a tojástartóba.

— Asszonyom! — kiáltott a pincér.

— Ez nem egy csehó, drágicám — mondta a férj.

— Hány csehó? — szólalt meg Pinta melletttem,

— Elkészünk — mondta anyám csendesen nevetve. (De azért túl sok mondat maradt a levegőben lógva, mint a szenevérek.)

Az erdőszélen játszottunk, hunyóst vagy mit. Pinta és Fancsikó időnként odaszaladt édesanyámékhoz, hogy — mint mondták — megigazítsák a kockás takarót.

— Karirt.

Én is szívesen igazítottam volna, de lassúbb voltam Pintáéknál, sokkal lassúbb, így csak nézelődésre szorítkoztam. Azt láttam, hogy apám lábával átöleli az édesanyámét: mintha közös imára kulcsolták volna a lábukat. Szépnek láttam őket.

Már jócskán éhes voltam, mikor — akár egy fa rosszindulatú gyökerében — fölbuktam apám kiáltásán.

— Gyerünk már, hol a fenébe kódorog ez a kölyök. Fancsikó átölelte Pintát, úgy futottak; én meg föltápáskodván utánuk: kedvtelve figyeltem őket. (A böngyöl egész nap ott döngött a szép szitakötő körül.)

— A villamos, a lomha, sárga bagoly — mondta Fancsikó fontoskodva.

A koci szinte üres volt (a hi-va-tá-sos kirándulók még nem fejezték be a napot): csak a nagy combú, szőke kalauznő jött velünk a szétpergő mosolyával.

— Remek nap — mondta hálásan édesanyám (és szavai nyomán fényesebb lett az ócska kocsiban).

— Remek — ismételte szórakozottan az apám, s mikor a kalauznő odament hozzájuk, hogy nekik jegyet adjon, akkor tenyerét végighúzta a lány (nagy) combján (mert édesanyámnál volt az aprópénz). Az én tekintetem, a Fancsikóé, aztán a Pintáé. A lány combjával megszorította az apám kezét és azt mondta — Tessék, asszonyom, a jegyek.

Fancsikó Pintára nézett és bölintott. A jó Pinta a kalauznőhöz ugrott, s lökte el és penderítette egyszerre maga felé úgy, hogy a lány bal keze fejébe harapasson. Közvetlenül egy UMF típusú karóra alatt.

A fognyomok gyöngysora.

Apám ütése és iszapos mosolya.

BERLINI KONFERENCIA: 1974. NOVEMBER 19-23.

A Berliini Konferencia jubilaris ülésén 24 európai állam katolikusai adtak számot tevékenységükről és a további végeznivalókról. Egyetértettek abban, hogy nincs és nem is lehet teljes emberi lét béke nélkül, hiszen a béke szorosan összekapcsolódik az ember jövőtervezésével, boldogságvágyával és méltóságával, de nincs és nem is lehet béke a társadalomtól elvonatkoztatva, mint ahogy nem lehet neutrális közegben vizsgált leszerelési és haderőcsökkentési probléma sem. Aki tárgyilagosan szembenéz az általános béke akadályaiival, annak a fegyverkezési verseny társadalmi és gazdasági okaiból kell kiindulnia. A fegyverkezési versenyt részben a hadiipari komplexumok és a multinacionális trösztök irányítják, másrészt pedig azok az elnyomó, kolonialista erők sürgetik, amelyek a fegyvereket a szabadságukért és függetlenségükért harcoló népek ellen használják föl. Ezért válik napról napra fontosabbá a fegyverkezési verseny megszüntetése, a kollektív biztonság előmozdítása, a kormányoknak garantált lemondása az erőszakról a nemzetközi konfliktusok megoldásánál. Csakis ezzel egyidejűleg képzelhető el világviszonylatban is az emberi személyiség teljes egyéni és társadalmi kibontakozásának előfeltétele: a népek együttélésében kölcsönösen érvényesülő közös és igazságosság. „A béke az igazságosság műve” — hangoztatta XXIII. János —, de pusztán üres szólam marad, ha nem az annyira óhajtott „igazságra, igazságosságra, szeretetre és az általa éltetett, megválasztott rendre” épül.

Mert voltak a kereszténységben, akik századokon át visszaéltek Isten nevével, amikor fegyvereket áldottak meg és küldtek harcba, manapság különösképpen kötelező parancs minden keresztény számára, hogy mélységes meggyőződéssel és elhatározással fellépjen egy fegyvertől és háborútól mentes világért. A Berliini Konferencia ennek tudatában elsődendő és sajátos feladatának tekinti, hogy az európai katolikusok között elősegítse a megértést, a világgal való szolidaritás gondolatának tettekkel formálódását, evangéliumi ihletés alapján szorgalmazza a békére nevelést és hathatósan támogassa azokat a népeket, amelyek kolonialista vagy faji elnyomás alatt szenvednek. Munkájában mindenekelett XXIII. János és VI. Pál pápa megnyilatkozásaira támaszkodik, azok szellemében működik és hozza határozatait.

Az ötödik plenáris ülés résztvevői újólág felszólítják a katolikusokat, hogy „legyenek tudatában a békéért végzett magasfokú közös felelősségüknek és e szerint cselekedjenek. Családjukban, foglalkozásukban, az egyházban és a társadalomban szüntelenül terjesszék a béke eszméjét és annak kézzelfogható megvalósításáért dolgozzanak. Keressék az együttműködést minden jóakarató emberrel.” A deklaráció egyházunk vezetőihez is fordul, hogy „kísérjék megkülönböztetett figyelemmel a hívők békétörekvéseit mindenhol és mindenkor. Ne engedjenek a kísértésnek, hogy hivataluk gyakorlásában a lelkek üdvét az emberek földi érdekeitől elvállasszák. Mint a világegyház képviselői, ismerjék föl közös felelősségüket a világért. Vessék latba szavukat és cselekedeteik erkölcsi súlyát a feszültség enyhítése, a biztonság és a béke érdekében. Különösen az európai püspöki konferenciák tanácsa vállaljon kötelezettséget kontinensünkön a béke és együttműködés gondolatának elterjesztéséért... Az egyházi vezetőknek a nyílt tiltakozástól sem szabad visszariadniuk, hogy fellépjenek olyan jelenségek ellen, amelyek az igazságos béke érdekeit veszélyeztetik, és mindig az emberi jogok érvényre juttatásának pártjára álljanak.

Megújodás, kiengesztelődés, béke: ezek az 1975 évi egyházi világbékenap és a Szentév vezérgondolatai — fejeződik be a Berliini Konferencia jubileumi ülésének zárónyilatkozata. — Ismételten arra intenek bennünket, hogy mindenki hivatott a cselekvésre és a szolidaritásra az igazságos béke világért.”

KÖNYVEK KÖZÖTT

„AZ ÖSZINTESÉG LÉPCSŐIN”

„Az őszinteség lépcsőin” — akár Lengyel József legszemélyesebb hitvallásának is elfogadhatjuk e címet, mely életmű-sorozatának legújabb darabjait, kis irodalmi tanulmányait, gondolatait és vitairatait adta olvasói kezébe. Valóban ezeken a korántsem alacsony lépcsőkön kapaszkodott egyre feljebb egész életében ez „a mérges kis öregúr” (ez megint egyik legjellemzőbb, önmagáról is sokat eláruló, kitűnő elbeszélésének a címe), aki huszonhárom éves korában szakadt ki a magyar irodalom eleven áramköréből (miután Osvát akarta a szárnya alá venni, mint tehetséges elbeszélőt, az ő útja azonban egészen más tájakra vitt) s csak ötvenkilenc évesen térhetett vissza hazájába, magyarul addig még meg nem jelent művekkel a poggyászában.

Ez a poggyász azóta sem ürült ki. Időnként olyan kitűnő munkák kerültek elő belőle, mint az *Igéző*, amely a felszabadulás utáni nagynovella (vagy kisregény) irodalmunk egyik kiemelkedő darabja, máskor talán kevésbé jelentős alkotások. De ez így természetes: egyetlen író sem alkot mindig hibátlanul tökéletest, magasrendűt, talán csak a mi kritikái életünkben szokás hozsannázva fogadni a „nagyok” műveit, s fanyalogva „fiatal író ígéretes kezdeményének” nevezni a szokatlant, újszerűt. Lengyel Józsefet semmiképp nem lehetett fiatal írónak nevezni, pedig a kritika meglehetősen tétován állt az előtt a szenvedélyesség, a pátoszt és nagyotmondást kerülő belső izzás előtt, amely majdnem mindig egyik frásából megcsappja az olvasót. Hivatkozzunk megint az *Igézőre*: ugyanezt a történetet könnyfacsaró giccsbe is lehetett volna torkolltatni, vagy szenvedélyes önvallomássá duzzasztani. Lengyel József azonban csálhatatlan érzékkel választotta azt a befejezést, amely az összes lehetőség közül a legjobb, s amely igazán nagyá teszi az elbeszélést: „Favágók is jártak hozzá melegedni — írja a rejtélyes idegen sorát lezárva —, s ha a fergeteges idő, a hófúvatag úgy parancsolta, gyakran ott is éjjeleztek”. Leheletnyi néhány sor. Mégis benne van egy egész élet minden tragikuma, s az emberi létnek

az a csodálatos dinamizmusa, hogy mindig fel tud emelkedni, mindig igyekszik kiteljesíteni magát. Ez az „idegen” nem tudni, honnan került ide. Nem tudni, mi bűne volt, volt-e egyáltalán bűne. A jelek — ezek is rendkívül finoman megkomponált írói célzások — arra engednek következtetni, hogy a családját kellett elhagynia, hogy kényszer űzte ide, a messzeségbe (mint ahogy az írónak is tizenöt esztendőtt kellett Szibériában töltenie, őt sem kimélte a személyi kultusz időszaka), hogy voltaképpen abba a fásult helyzetbe került, amikor az embernek már minden mindegy. S ő mégis kiemelkedik ebből a le-targiából. Nem lesz csodálatos ember. Egyszerű, hétköznapi jelenség marad, s ezért válik nagygyá a példája.

Hogy mindez miért van? Hogyan sikerül az írónak egyszer remeket alkotnia, s miért csúszik ki tolla alól másszor gyengébb alkotás? Ezekkel a kérdésekkel is szembenéz Lengyel József *Az őszinteség lépcsőin*ben. Többször is idézi Tolsztoj példáját, nem is egy tanulmányában vallatja a nagy mester titkait, de majdnem mindig arra a meggyőződésre jut — s ebben nyilván igaza van —, hogy a mesterség fortélyait nem lehet megtanulni, hogy a tehetségen túl a regényben szereplőket elsősorban nem az írói fantázia mozgatja, hanem a saját sorsuk. Az az igazán jó mű, amelyben ez a sors akadálytalanul kibontakozhat, s azok a másodlagosak, amelyekben az író nem a sorsok öntörvényűségét tartja szem előtt, hanem kora kívánalmainak, elvárásainak igyekszik megfelelni. A regény sorsa tulajdonképpen a „kiválasztás” pillanatában dől hát el. Abban a pillanatban, amikor az író képzeletében élni, mozogni kezdenek a figurák, amikor elkezdik élni a maguk életét. Mihelyt ebből az életből kilendíti őket valamilyen írói szándék, abban a pillanatban a mű elveszítette hitelét.

Van a kötetben egy ciklus, *Vélemények ütközése* a címe, melyben kisebb terjedelmű vitacikkek sorakoznak itt, irodalmi kérdésekről, közéleti jelenségekről, mindennapi bosszúságokról. Először olvasásra talán fölöslegesnek érzi az olvasó, pedig jellegzetesen példázza Lengyel József ars poeticáját, azt a törekvését, hogy mindig, minden körülmények között az igazságot igyekszik szolgálni, s e szol-

gálatot a nehéz ügyekben is vállalja, teljesíti. Vannak itt félelmetesen kemény írások is. Az a közéleti szenvedély munkál bennük, melyről Gerelyes Endre írt Lengyel Józsefet jellemezve, aki egy felszólalásában azt követelte, hogy „ha kommunista, ha párttag valaki, és bűnt követ el, legyen az illető bármilyen rendű és rangú, keményebb büntetést szabjanak rá, mint a nem kommunistákra. Szerintem — zárja szavait, és vékony ujjú, barna kezével több kemény kis ütést mér az asztalra — ezt így kívánja a társadalmi felelősség és példaadás”. A tragikus sorsú Gerelyes Endre még hozzáteszi, hogy a javaslatot nem szavazták meg, de néhány hét múlva jelentet a Népszabadságban egy Lenin-dokumentum, melynek mondanivalója ugyanez volt.

Ezekben a vitacikkekben az irodalmi élet tisztaságáért, a tabuk megszüntetéséért száll sikkra „a mérges kis öregúr”, és szavait, érveit nem lehet elbagatellizálni. Egyszer bizonyára az irodalomtörténetírás emlékezik meg majd arról a gesztusáról, hogy ő sürgette elsősnek Weöres Sándor költészete újraértékelésének szükségességét, ő emelte fel szavát az ellen, hogy Weöresre ráragasszák a „néptől idegen költő” címkéjét. (Mint ahogy a *Psyché*-t is védelmébe vette a félreértések ellenében.) Irodalomtörténeti jelentőségük kis kiegészítései, közlései éppúgy, mint marcona vitacikkei, melyekben sokszor filológiai kérdéseket, sokszor értelmezésbeli különbségeket választ kiindulópontnak, végeredményben azonban mindig az igazság közelébe jut.

„Közügyek — köznapi ügyek” — ez is jellemző cím. Mert valójában közügyekké válhatnak a köznapi apró bosszúságok, életünknek azok a láthatatlan, nehezen felderíthető akadályai, amelyek

egy megdöntött intézkedéssel, egy tollvonással elháríthatók lennének. Mert miért is emel szót Lengyel József? Többnyire olyasmikért, amiknek mi is elgondolkodunk napról napra, újságot olvasva, vagy boltokban járva. Nincs-e igaza, ha ő olyan krumpliból szeretne krumplilevest enni, melynek nincsen rovarirtó íze? Hogy bírságot és védővámokat követel a vizek szennyezői ellen? Hogy szót emel az üzletek tatarozásának elképesztő tempója miatt? (Milyen sokszor látott kép: az üzlet kirakatában nagy tábla: Átalakítás miatt zárva. Benn, a kirakat megszolgált üvege mögött jó esetben két ember cselleng. De elfordul, hogy nincsen ott senki. Vagy: házak, boltok, gyógyszertárak, kórházak épülnek. De hogyan? A munkások egy része az állványokon. A másik a közeli bolt előtt megszámlálhatatlan sörösüveg társaságában.) Hogy helytelenek tartja a betegellátásban a gyógyszeres felírásának jelenlegi módszerét, amikor is sokan csak azért ülnek az orvosi rendelőben órák hosszat, hogy olcsóbban juthassanak hozzá gyógyszerekhez, melyek SZTK-recept nélkül lényegesen drágábbak. Ha egységesítenék ezeket az árakat, bizonyára sok felesleges tehertől szabadítanák meg az amúgy is alaposan túlhalmozott körzeti orvosokat.

Nem szorosan vett irodalmi témák ezek. Mégis nagyon fontosak, mert igaz van Lengyel Józsefnek, „... kenyérrrel él az ember, és a felebarátjával megosztott kenyérből”. De hogy ez a kenyér valóban meglegyen, hogy fehér legyen és jóízű, ahhoz olyan munkások kellene, akiket éppúgy fűt a szenvedély, a jó ügy védelmének vágya, mint őt.

SÍKI GÉZA

SZÍNHÁZI KRÓNIKA

BERLINI LÁTVÁNYOSSÁGOK.

A vasfüggöny mintha végleg elvesztette volna funkcióját. Nem eresztik le, és nem húzzák föl. Mintha nem létezne. Ha még egyáltalán létezik, akkor csak tűzrendészeti okokból. De ha nincs vasfüggöny, akkor nem nyúlhat ki többé az a nevezetes kisajló sem, s ezért mintha a vastaps is a múlté lenne már. És eltűnt a vörös bársonyfüggöny is. A színpadi teret és a nézők terét

egyszerű, a játszott darab motívumaira utaló előfüggöny, vagy éppen egy dróthuzalon csúszkáló fehér vászonlepedő választja el — de legtöbbször hiányzik még ez is. A színpad már nem leplezi önmagát. A színpad csupaszon megmutatja magát. És az utóbbi években a tere is megnőtt. A színpad bekebelezte a zenekari árkokat, hiszen zene nincsen, s ha van, akkor a zenészek is színészként játszanak. A színpad közel akar lenni. A színpad el akarja tüntetni a szigorú választóvonalat ember és ember, színész és néző között.

Néha még az első sorokat is megeszi, s ilyenkor a földszint üléseit átszámazzák. A mozgalmas jelenetek után a lecsorgó izzadság nemcsak látható, de a szaga is érezhető. Am a színpad még ezzel sem elégedett. Tovább terjeszkedik. Néha egyszerű deszkadécsolatok segítségével átível a néző feje fölött, betör a sorok közé, használatba veszi a nézőtéri bejárásokat, sőt, kísérletet tesz arra is, hogy az egész színházi épületet bejártassa, játéktérre alakítson minden lehetséges helyiséget — a ruhatártól az előcsarnokig. A színpad már nem a nézők fölé emelt piederstál. A színésznek és a nézőnek közös horizontja van: a darab. De a darab szövege sem szentség többé; a klasszikusokat is átírják, megkurtítják és kibővítik. Egyetlen szentség van: a játékidő, az előadás. De nincsen három felvonás, négy felvonás, öt felvonás. Egyetlen szünet van. A darabokat úgy osztják két részre, hogy egy hosszabb, másfél-kétórás rész után csupán egy nagyon rövid zárórész következék, aminek néha csak annyi a funkciója, hogy az i-re a pontot feltegye.

A vörös bársonyfüggönyökkel együtt a festett pompa is a múlté.

A smink nem imitálja az arcot, hanem önálló életre kelt — arc az arcon. De néha már arc sincsen: sok a torz maszok.

A berlini színpadok uralkodó színe a szürke. A szürke minden árnyalata: a majdnem fehér és a majdnem fekete között. És csaknem üresek ezek a színpadok. Néha teljesen üresek. Főlőlegessé váltak a nehezen mozgatható, hatalmas díszletek, s hiányuk által a színpad felhasználhatja önmaga, eddig csak díszlettologatásra és tárolásra használt mélységeit. A színpad nemcsak a nézőtér felé, de önmagából is terjeszkedik. A színpad hatalmas, mély, magas, üres tér.

És nincsenek erős, hangsúlyos élfények.

Ha a színész megáll ezen az üres, nagy, szürke, szórt fényű színpadon, akkor a néző szeme gyorsan körültopogathatja a ruhát, de aztán már nincs hol elidőznie; csak a színész kezét, arcát figyelheti. Ez az egyetlen látványosság. Ami él. Mert a ruhák is egyszerűek. Néha bonyolultan egyszerűek, de egyszerűek. Soha nem jelzik, soha nem imitálják a játszott kort, hanem inkább túlhangsúlyozzák vagy éppen lecsunaszítják a kor jellemző formáit, vonalait. Nem korhű ruhák. Ironikus ruhák. Csaknem groteszk ru-

hák. Ritkán fehérek. Inkább szürkék. Halványszürkék és sötétszürkék, galambszürkék és acélszürkék — a szürke minden árnyalata. Ritkán színesek. Ritkán fehérek. Ez a színekben megnyilvánuló visszafogottság és a vonalakban, a szabásban megnyilvánuló túlhangsúlyozottság racionális, szinte hideg távolságot teremt a test és a ruha, a kor-szellem és az ember, a tegnap és a ma, vagy akár a ma és a ma között.

Ez a színpad kiszolgáltatja a színészt. Ebben a koncepciózusan kihűtött, koncentráltan fénytelen, vagy éppen hangsúlytalanul túl fényes, de mindig valamiféle semlegességre törekvő közegben a színész — testének és hangjának elevezen lüktető és racionálisnak alig mondható létével — teljesen magára marad. Mivel a színpadon nincsenek köznapi tárgyak, illetve minden tárgyi utalás szigorú distanciában áll az élő testtel, nem létezhetnek köznapi hangsúlyok sem. A színésznek egyetlen kapaszkodója marad: a rendező. S ahol minden gesztust a rendező szelleme ural, ahol a spontaneitás — elvileg — csak annyi játékeret kap, hogy a rendezői utasítást önmagával kitöltse, az előadás főszereplője már nem a színész, hanem a láthatatlanságban is látható rendező; a rendező elképzelése a mindent elrendező koncepció. A részletek rovására — az egész.

S még mindig a bizonyos fokig igazságtalan általánosítás szintjén mozogva — ennek a színházi kultúrának a stílárís kulcsát egy olyan folyamatban látom, amely a romantikát neveltség tárgyává téve, mélyen átélte a naturalizmust — összes túlzásaival; forradalmian elszakadt a naturalizmustól, s a tárgyiasság és elidegenítés irányában teremtett világraszóló iskolát, sőt, később, s éppen ez utóbbi évtizedben, elhagyta vagy túllépte e (brechti) hagyomány túlságosan merev absztrakcióinak és racionalitásának külső burkait is — a brechti agresszivitás helyébe visszacsempészve valamit a jól megemésztett romantikából és naturalizmusból —, de mégis megtartotta e fejlődési tendencia leglényegét: a szikár gondolatiságot.

Ezért áll a berlini színházi hierarchia csúcán a rendező. A figyelem a színészre összpontosul, de a színész is csak eszköz, a szellemi építmény eleme, éppen úgy, mint a darab szavai, s ezért a figyelem azt a materiálisan nem tapintható aurát kutatja, ami a színész lényén, a dráma szövegén és puritán terén keresztül az előadás egészének

szellemét, a szellemi sugallatot építi. Ezen a színpadon, ilyen körülmények között, közepes előadást csinálni — majdnem lehetetlen. Vagy remeket, vagy rosszat! Hiszen ha a koncepció nem elég éles, vagy ha elég éles is, de a színészek nem érik fel képességeikkel, vagy ha a gondolat piramis túl nagy, s a szöveg nem bírja el a súlyát, vagy ha a koncepció egyszerűen hamis, akkor az előadás, anélkül, hogy az omlás porfelhőt kavarna, összerogyan, némán és hidegen szétesik. Mint a Volksbühne Tóték előadása.

Örkény István tragikomédiájának berlini színpadképe önmagában is éles sugallat. A függöny ezen az estén nem vászon és nem bársony, hanem ordnáréan hatalmas, habos csipke. A levegős színpadi térbe függesztett egyetlen szobafalon is megismétlődik ez a csipke-motívum: sűrű dróthálóra vonva. A háló mögött, a csipke mögött, a fal mögött: üres acélkék sötét. De a bútorok és a kosztümök a századfordulóra utalnak. Drótháló és csipke: egy századfordulós porosz polgári idillben. Még nem hangzott el tehát egy szó sem, Tót úr a hintaszékben még némán ringatja magát — de a néző tudatában az elkövetkezendő játék ideje máris a múlt időbe hátrál. Messzebbre, mint ahol majd a szöveg mozog. A játék sosem volt időben és sehol-sincs térben rögzül. A Volksbühne színpadán látható Tót nevű férfit sem Mátra-szentimrén, sem Olbersdorfbán tűzoltóparancsnok nem lehetne. Több annál. És kevesebb. Képlet. De nem ember. A rendezés két határozott erővonalra bontja a drámát: a Tóték családi hármását mereven szembeviseli az őrnagy három embert is legyűrő agresszivitásával. Az egyik oldalon a minden körülményhez igazodó szervilitás, a másik oldalon a már semmiféle emberi léptéket nem ismerő, fasisztoid hatalmi örület. A koncepció tehát a fasizmusnak teret adó kispolgárságot veszi célba. Csakhogy ez a nem túl eredeti koncepció — a dráma szellemének megsértése nélkül — nem húzható rá a dráma szövegére. A Volksbühne színpadán félig döglött egerekkel játszik egy macska. De nem ember — emberekkel. A macskát egy minden ízében rugalmas, remek színész, Henry Hübchen alakítja — merev mozdulatokkal. Az egerek is jól dresszírozott színészek. De a színészek minél tökéletesebben lépkedik le a megalázásnak és megalázottságnak ezt az éles rendezői pantomimját, annál nagyobb a szöveg bosszú-

ja. Az igazi bosszú az utolsó jelenetre vár! A berlini koncepcióból ugyanis az következne, hogy az őrnagy semmisítse meg Tótékát. S hogy mégis fordítva történik? Mégsem a megnyugtató séma szerint? Mégis Tót öli meg az őrnagyot? Az utolsó jelenettel a rendezés nem tud mit kezdeni. Kelletlenül odabiggyeszi, mint valami fölösleges poént, s ezzel beisméri: a groteszkhez nem ért. Az hiányzik, ami a groteszket oly ellenállhatatlanul mulatságossá és elviselhetetlenül tragikussá teszi: az emberszagú meleg. És a nézőtér is olyan hideg van, mintha ezen az estén elfejtették volna bekapcsolni a fűtőtesteket.

Nem így azokon az estéken, amikor a Deutsches Theater színpadán a III. Richardot játsszák.

A nézőtér első sorától meredeken emelkedik, perspektivikusan szűkül a dobogó. Ez a dobogó most valóban világot jelent. A horizont ivére meghajlított körfüggönyön az éter mocskosan sűrűre fénye dereng. A színpad mélyén, végig a horizont mentén, az úr és a föld közti szakadék szélén, ostromlét-rák és akasztófák merednek, csaknem a zsinórpádlásig, föl, s mozdíthatatlanul bekeretezik a teljesen üres játéktér. Minden sűrűre. Hilmar Thate, mintha félne, hogy valaki követi, körülnéz ebben a se nappal, se éjjel időben. Elindul. Lesántikál a dobogó széléig, leül, lábát lefogja. Haja csapzott, ruhája lompos, s szemmel láthatóan itt érzi jól magát — emberek közelében. Vigyorog. És kültekli stílusban kezd áradni szájáról a szó. Ez a Richard nem Shakespeare híres monológjait mondja, hanem megosztja a gondolatait. A nézővel osztja meg a gondolatait. Elmondja, hogy mit, miért tesz. A nézőnek mondja el. Beavat a játékába. Cinkosá tesz. És cinkosává válni könnyű, mert ez a Richard nagyon okos. Illúziótlanul ismeri önmagát, s ezért fölnyeres humorral világítja át azt a „fuvólázó békekort”, amiben él. És ravasz. És hízeleg. A néző többet tudhat róla, mint bárki más! Amikor Lady Anna megjelenik a koporsóvivőkkel, Richard felugrik a földről és bicegve eléje siet. A nézőknek — barátainak és cinkosáinak — mutatja be képességeit. Kitűnő képességek ezek. „Te meg nem ismeresz semmiféle törvényt: / A vadállatban is van szánalom” — sziszegi meggyilkolt férje teteme fölött a Lady. „De bennem nincs, hát nem vagyok vadállat” — válaszolja Richard hajmeresztően humoros logikával. De a Lady

is bírja szusszal. A Lady éppen úgy korának gyermeke, mint Richard. Mindketten túl akarnak járni egymás eszén. „Szellemük gyors vívását” mindketten élvezik. De másrésztől nem játék ez a párviadal: az idő megáll. Csak aki győz, az nyer a hatalomhoz utat. S mint e „fuvolózó békekor” gyermekei, tudják, hogy élni csak a hatalom birtokában lehet. Ezért tapogatóznak oly számítón és hidegen a halott férj fele felett. „Az égben van s oda te sohasem jutsz.” „Köszönje meg nekem, hogy odaküldtem: Ott volt a helye, nem köztünk a földön” — csattan közös hitükön Richard cinizmusa. „Számodra nincs más hely, csak a pokolban.” „De van, ha épp hallani akarod” — szemtelenkedik Richard. „A börtönben” — nevezi meg Anna azt az egyetlen földi helyet, amit a gyilkos számára méltónak talál. De Richard felnevet: „Nem — a hálószobában.” Lady Annát mintha villám sújtaná. A mondat erotikától izzott. És arcán rövid, önmagát leplezni nem tudó mosoly: ha a gyilkost a hálószobájába bocsátaná, akkor ez visszasegíthetné őt abba a hatalomba, amit férje halálával elveszíteni látszott. És ez a mosoly dönti el csatájukat. A Lady még játszsza a fájdalmas övegyet, de kezét és fejét — már Richardnak adta. Amikor incselkedően kétes ígéretével magára hagyja a férfit — hogy a másik férfit örökre eltemesse —, Richard szemében kiálszik az életért játszott szerelmi jütek fénye és fáradtan a nézőkre néz: „Nyertek már asszonyt ilyen hangulatban? Én nyertem, de nem tartom meg sokáig.”

Manfred Wekwerth rendezésében a shakespeare-i dráma minden erővonala egyetlen centrum felé mutat: a hatalmi ösztön olyan természetes, mint a lélegzétvétel; hatalmon lenni annyit jelent, mint élni; a hatalmi ösztönben nyilvánul meg legpöröbben az ember életösztöne. Nincsen hát helye az élérzékenyülésnek! Mindenki bűnös, mindenki ravasz, mindenki önző és kegyetlen. Hit, hűség, szeretet és szerelem — minden nemesnek nevezett eszme és gondolat érvényét veszti, visszavonatik. Ebben a fénytelenül hideg, mozdulatlan időben minden az életbenmaradás körül forog. Ha én öllek meg téged, akkor te nem ölhetsz meg engem. Az erkölcsi világrend a porban hever. S ahol e világrend összeomlott, nincsen se részvét többé, se kegyelem. Az áldozatok saját hatalomvágyuk nevéstéges áldozatai. Még a kis szöke hercegek is a Tower kövéni! Hiszen az ár-

tatlanság is csak az ártás álarca! És nem tiszteletreméltó az öregek ősz feje! Richard minden gyilkosságot túlélő átkozódó anyjának is vannak szemrehányható bűnei: „Tudsz-e egy nyugodt percet mondani / Amely jelenlétében boldogított?” És Richard „joggal” kérdez vissza gúnyosan: „Percet? Talán amikor Humphrey herceg / Hívott tőlem, hogy reggelizz vele.” Ha itt mindenkit becsapott, megcsalt és megölt, miért éppen Richard ne legyen gazember?

Wekwerth tudja, hogy a körülményekhez igazodó emberi gondolkodás az összehasonlítások lépcsőfokain bukácsol; ha tehát egy emberi szörnyeteget más emberi szörnyetegek között ábrázol, de ezt a szörnyeteget okosságával és humorával környezetének szörnyetegei fölé emeli, akkor az oly könnyen cinkossá tehető emberi elmében rokonszenvet nyerhet Richardja számára. És ezt a rokonszenvet el is nyeri. Hilmar Thate a szemét forgatja, mondat közben nyelvet ölt, áldozatainak háta mögött a nézőkre kacint. De Wekwerth még tovább megy. A koronázótanács véres ülésének jelenete után a színpad hátterében látványosságot látni felgyalogolnak London polgárai. Azok, akiknek nemet kéne mondani Richard hatalmára, de igent mondanak. A történelem nézői állnak szemben az előadás nézőivel. És a cinkossá tett néző ebben a mesterien felépített jelenetben — önmagára néz. Cinkossága lelepleződött. De már későn. Richard már a trónon ül. De Wekwerth rendezése most már nem ismer megálljt. Az erkölcsi világrend visszaállításáért lihegő, de cinkosságának hálójában vergődő nézőt nem engedi el többé! A dráma utolsó jelenetében Richardot, mint egy aranyba bábozódott pondrót a nyílt színen megölik ugyan, de a győző Richardnak ugyanazok a zsoldosok dobolnak, akik gépként kísérték Richard szavát. S e futó, de hangsúlyos azonosságtól az egyszer már cinkossá tett és becsapott néző bizalmatlanná válik: nem tud örülni a győzelemnek, ami egy újabb rémuralom kezdete.

Ami a Deutsches Theater színpadán lezaílik: ritka színházi csoda. Az előadásban egy színházi kultúra tradíciót olyan természetességgel emelkednek a lámpák mesterséges fényébe, mintha nem is lenne nehézkedésük. A színpad ebben az előadásban terjeszkedik a legtávolabbra: a néző fejébe költözik. S ez az, ami a berlini színházi tradíciók igazi győzelme.

NÁDAS PÉTER

KÉPZŐMŰVÉSZET

BUDAPESTI ÉS ESZTERGOMI TÁRLATOK

A Munkácsy- és Egry József-díjas Bartha László festményeiből, gouacne- aiból és könyvillusztrációiból nyílt retrospektív kiállítás — Marótine Herczeg Ibolya művészettörténész rendezésében — október közepén a Múcsarnok köz- zépső termeiben.

Az 1908-ban Kolozsvárott született Bartha korai, 30-as évekbeli munkái- ban többféle tendencia érvényesült: álomszerű, poétikus-nosztalgikus „Esti kocszás”-ából (1935) Krúdy regényei- nek hangulata árad, valamivel későbbi — 1936-ból való — paraszti tárgyú festményeinek („Kalászszedő”, „Magve- tő”, „Alvó pásztornő”, „Este” stb.) sú- lyos, robusztus formái a mexikói neo- realista festők (Rivera, Orozco) alko- tásait juttatják eszünkbe, az 1942-es „Daphnisz és Chloé” pedig Berény Ró- bertnek és a Gresham-kör más festői- nek nyelvezetéhez áll közel. (Érdekes és örvendetes, hogy az 1937/38-ban Itáliá- ban élt művészre a novecento modorosá- ga semmit sem hatott; Bartha sosem tartozott a római iskolához...)

A művész az 50-es évek derekán ala- kítja ki érett stílusát, amely a XX. szá- zadi francia festészet zavartalan élet- örömet hirdető mestereinek (Matisse, Dufy, Laprade, Legueult) és a magyar piktúra francia orientációjú művészei- nek (Márffy, Vass Elemér) világával tart kapcsolatot.

Bartha László munkásságának — amelynek „egyetlen mondanivalója a forma szépsége” (Pataky Dénes) —, a kellemes, ínyenc kolorit és az előadás virtuozitása, eleganciája a fő ismertető- jegyei. A festő művészetszemlélete he- donisztikus; munkái rendkívül esztéti- kusak, de a fölényes formatudásnál, a hibátlan artisztikumnál ritkán adnak többet. Bartha mély és nagy emberi gondolatokat-érzelmekeket nem kíván kö- zölni, amikor pedig erre nagyritkán kísérletet tesz („Hiroshima”, „Háború”, „Harc az angyallal”, „Ikon”), az ered- mény nem meggyőző. (De hogyan is tudna „Ikon”-t festeni egy olyan mű- vész, akinek egyik nyilatkozatában ezt olvassuk: „A kép minden transzcenden- tálist nélkülöző valami...”.) Üzem- és munkásábrázolásai is inkább dekoratív- vak és szellemesek, mintsem átéltek és hitelesek („Kohász”, „Kalcináló üzem”, „Ajka”).

Vannak azonban olyan témakörök, amelyekben Bartha László maradandót

alkotott. Teljes értékű műalkotás igen korai — 1927-es — önarcképe (mind- össze tizenkilenc éves volt a festő, ami- kor e nagyon szép képet megfestette); kiváló darabok akadnak runátlan és felöltözött fiatal nőket ábrázoló képei között („Virágot tartó női akt” 1957, „Könyöklő akt szobanővényekkel” 1957, „Vörösruhás nő fügefafa alatt” 1958); vá- rosok, falvak, tájak atmoszféráját meg- ragadó vásznai közül is soknak velünk marad az emléke („Székesfehérvári ál- lomás” 1961, „Magyarpolány” 1964, „Tengerparti város” 1972); a természet jelenségeit is érzékenyen figyelő és el- hivatottan tolmácsolja („Erdő” 1960, „Jégvirág” 1962, „Jeges Balaton” 1968)... Elemében van akkor is, ami- kor az élet intim pillanatait elrévedő, passzív emberalakokat rögzít meg ecse- tével („Meditáció”, „Veronika”). Említ- sük még meg, hogy — Szőnyi halála óta — a gouache-technikának nálunk Bartha a legelső mestere („Lovak”, „Madame Moreno”, „Hegedűművész”, „Tihanyi postás”), és hogy egy sor nagyszerű könyvillusztrációt is készí- tett, így például Petőfi „Tündéralom” című költeményének bibliofil kiadásá- hoz (Szépirodalmi Kiadó, 1973) és Vil- lon összes verseinek legújabb edíciójá- hoz (Európa Kiadó, 1974).

Végül is tehát — ha Bartha vala- mennyi munkája nem is tudott közel- férközni a szívünkhöz... — egy vá- lasztékos ízlésű formaművész magas színvonalú munkálkodásával ismerked- tünk meg a múcsarnoki tárlaton.

Anna Margit festőművész huszonkét festményét láthattuk a közelmúltban a Helikon-Galériában; a Frank János ál- tal rendezett tárlaton — két 1948-ban festett képen kívül — csupa friss, 1973- ból és 1974-ből való mű szerepelt. Bib- liai jelenetek (a Szent Család, Krisztus születése, megfeszítése, siratása és mennybemenetele), a bábszínházak és a vurstlik világa s régi parasztházak „tisztaszobáinak” falán függő, kegyelet- tel őrzött családi fotografiaiak az ihletői Anna Margit új munkáinak. Vaskosság és finomság, trivialitás és emelkedett- ség, irónia és merendültség, tragikum és humor, gyermeki naivitás és nagy- fokú alkotói tudatosság váltakozik és ötvöződik e képeken, amelyeknek — mint Bálint Endre írja a művésznő munkáiról — „teljesen egyéni a for- maviláguk... Anna Margit munkáinak együttese olyan festőt mutat, akinek a művészete nem hasonlítható senkiéhez”.

Bálint Endre szavaihoz még csak annyit hadd tegyünk hozzá, hogy a

magyar festők között — akiknek leg-többjére (Paál László, Mednyánszky, Réti, Thorma, Rudnay, Tornyai, Nagy István, Kmetty, Miháltz, Ország Lili stb.) a visszafogott, tartózkodó színskála a jellemző — Anna Margit a ritka kivételek közé tartozik: képei a kicsattanó, tüzes színek diadalmas fortisszimóját zendítik meg... A jelenkori magyar piktúrában — Korniss Dezső mellett — alighanem Anna Margit a leg-bátrabb, a legvérbelibb kolorista...

A Szépművészeti Múzeum nagyszabású — talán egy kissé túl is méretezett — jubiláris Maulbertsch-tárlata után októberben az *esztergomi Keresztény Múzeum* rendezett egy kisebb — egy termet megtöltő — kiállítást *Maulbertsch és kortársai* címmel. Két — Maulbertsch kezétől származó — festmény („Az utolsó vacsora” és a „Mária bemutatása a templomban”) mellett szerényebb kapacitását, XVIII. századi egyházművészek (Johann Zick, Martin Altomonte-Hohenberg, A. K. Rosier, M. J. Schmidt, Ch. W. E. Dietrich stb.) munkái szerepelnek az esztergomi tárlaton. Maulbertsch „Az utolsó vacsora” című kompozíciója — amely teli van realiztikus, sőt verista ízzel (olyannyira, hogy egyik-másik részlete-figurája már-már a profánitás határát súrolja) — persze úgy hat a derék, nem túl invenciózus kismesterek munkáinak körében, mint Gulliver az öt körülvevő törpék között...

A Keresztény Múzeum új tárlatának gondos, hozzáértő megrendezése *Mucsi András* művészettörténész érdeme.

Az 1904-ben született *Pirchala Imre* festő olajfestményeiből és akvarelljeiből — a művész 70-ik születésnapja alkalmából — kiállítás nyílt az esztergomi Művelődési Központban. A Szombathelyen élő Pirchala — aki a 20-as években Vaszary és Csók tanítványa volt a budapesti Képzőművészeti Főiskolán — főleg táj- és városképeket, valamint csendéleteket fest. Az elmúlt fél évszázad művészeti áramlatai, az izmusok viharai kevéssé érintették őt meg, — megmaradt a tradicionális festői előadásmód határai között. Élénk színek, nyugodt optikai megfigyelések, derűs, harmonikus életérzés, a nagybányai plein-air festészet hagyományainak vállalása, alapos mesterségbeli felkészülés jellemzi, finom és kulturált munkásságát.

D. I.

Eizenstein grafikáinak bemutatója a Szovjet Kultúra Házában. Eizenstein filmrendezői munkásságából a pályája betetőzését jelentő Rettegett Iván emelkedik ki. „Iván személyének fenséget kell sugározni, és ez arra bír bennünket, hogy hozzá illő fenséges formákat alkalmazzunk” — nyilatkozta. E művészi programja a filmhez készített grafikai lapokon bontakozik ki teljes szépségében. Az Iván csatája Kurbszkij herceggel, vagy az Iván beszéde az Uszpenszkij székesegyházban című rajzai bravúros megoldásúak. Vonalvezetésére általában jellemző a kifejező arcok, mozdulatok iránti szenvedélyes érdeklődés, mélységet, erőteljeséget és pátoszt sugárzó indulatgazdagság. Ebből adódik lapjainak fojtott feszültsége is. Eizenstein, bár elutasította a transzcendenciát, rendkívüli érdeklődést mutatott a vallásos misztikum, a szokások és ünnepek világá iránt. A templomban című grafikáját (a német Georg Grosz hatását idézve) nem titkolt ironia jellemzi, a Tanulmány a Veronika-ciklushoz pedig csúfolódó groteszk. A kiállítás legszebb darabja azonban mégis az áhítatot keltő Kőkereszt a novgorodi úton: havas, háromalakos kereszt, távolodó lovas figurával és a stílustanulmányként is lebilincselő barokk korpusz. Eizenstein vonzódik az értelem és érzelem egységét megvalósító ábrázolásmódhoz, a lelkiségnek a materiában való megmutatásához. Ezt példázza a Szintézis és megbocsátás, a torreador és az őt halálra sebző bika megbékélt harmóniája, de ugyanez fedezhető fel a Nosztalgia, a Bánat, Pierot és Arlekin, Dionüosz és Apolló című grafikaiban is.

Szükségessé válik számára az egyszerű, a lényegig letisztult eszközök alkalmazása, a szintézis megteremtése, a lélek és a gondolat befolyásolásának, egy dialektikailag új fogalom megteremtésének érdekében. Grafikai többségükben nem választhatók el fő munkaterületétől, a filmtől. Programként vallja a konstruktivitást. Kezdetben futurista, kubista, aktivista elemek-szándékok érződnek grafikaiban, mint tudatosan keresett formakincsek.

A rajzok illusztratív jellege átsüt az oldott kompozíciókon is, s jöllehet a Rettegett Ivánhoz készült rajzok kiérleltégükben, árnyaltságukban méltán tartoznak a rajzművészet kincsei közé, végül is nem mondhatjuk el, hogy Eizenstein úgy forradalmasította volna a rajzművészetet is, mint ahogyan a filmművészetet.

G. MIKLÓS

ZENEI JEGYZETEK

MOZART DON JUANJA AZ OPERAHÁZBAN

Mozart 1787-ben bemutatott remekműve mindmáig gondot okoz a zene-történetnek, az operarendezésnek. Így minden egyes felújítás eseményt jelent, amelyről csak akkor lehet véleményt mondani, ha megközelítjük a mű rejtélyét.

Vajon a filozófusnak van-e igaza, aki a Don Juanról szólva az emberi élet határtalan mélységeibe pillant, vagy a költészetnek, amely a spanyol csábítóban az emberi lélek egyik őstípusát látja? Mozart elgondolását mintha Kirkegaard igazolná, aki Faust és Don Juan alakját vizsgálva kijelenti, hogy az előbbi konkrét gondolatot hordoz, míg az utóbbi meglehetősen elvont fogalmat. Ezért is írja: „egy elkövetkező nemzedék új Faustot teremthet, míg Don Juan... örökké él...” Az operában a főhős valóban megfoghatatlanul jelen van még akkor is, amikor nem lép a színpadra.

A következő probléma: vajon a se-villai nemes közönséges csábító-e, ahogyan azt egyesek vélik, vagy csak lát-szat mindez, egy „nemesebb” eszme szokatlan megjelenése. A világirodalom Don Giovanni értelmezései eltérők. Molière moralizáló vígjátékában (sokáig minden egyéb értelmezés alaptípusa) komikus figuraként jelenik meg, aki elvezeti lényegét: a szenvedélyt, a vak-merőséget. Dietrich Grabbe drámai köl-teményében („Don Juan und Faust”) az emberiség két őstípusát, igazi rene-zszánsz egyéniségeket állít szembe egy-mással anélkül, hogy a problémát meg-oldaná, de érezteti a határtalan élet-vágyat, amely tilalmakon, társadalmi-szociális, etikai, vallási normákon átlép-ve, mindenkitől és mindentől függetle-níteni akarja magát. Az egzisztencializ-mus egyik korai (múlt század eleji) irodalmi megfogalmazása ez. Baudelaire költeménye („Don Juan a pokolban”) érdekes válasz lehet Grabbe felfogásá-ra. A francia költő minden eddigi be-fejezéssel szemben nem áll meg a po-kolraszállás jeleneténél, hanem elkíséri Don Giovannit a Hádeszbe való uta-zásán. Első olvasásra azt hinnők: a „hűs gőgael” mindenkivel szembeszálló csábító áll ott Charon ladikjában kard-jára dőlve. Pedig Baudelaire éppen azt akarta megmutatni — baudelairei mó-don —, hogy aki szembeszeül minden erkölcsi normával, azért teszi, mert még

hisz bennük. Don Juan nem az a kö-zönséges csábító, aki beéri 1003 spanyol asszonnyal, lánnyal — amint azt Elvi-rának Leporello elsorolja, hanem ő a végtelen „felszántott vizét” is magáé-nak akarja. A reneszánsz életvágy ta-lálkozik benne a keresztény életérzéssel.

A másik probléma dráma és zenedrá-ma különbözőségéből fakad. Kirkegaard éles szemmel vette észre a Don Juan-i eszme lényegét, amikor kimondta: „csak zenében lehet kifejezni”. A zene ugyan-is többrétűen képes megszólaltatni az „alaphangot”, míg a verses, prózai fel-dolgozásokban az eszközök szegénysé-ge miatt ez aligha lehetséges. Amikor tehát Kirkegaarddal egyetértésben ki-jelentjük, hogy Mozart remeke minden eddigi feldolgozások közt a legtökélete-sebb, közel járunk az igazsághoz. De jellemekről van-e szó az operában? A filozófus azt állítja: nem. Don Juan maga az élet, „tehát teljességgel zenei”. A többi szereplő ennek az „életnek” hordozója ilyen vagy olyan formában. Az élet pedig Kirkegaardnál a „szub-sztanciális szenvedély”, amelynek — a kormányzó kivételével — Elvirától Ma-settóig mindenki megtestesítője. Ha ezt a magyarázatot figyelemmel kísérjük, érdekes összehasonlítást tehetünk Dosz-tojevszkij regényeivel, amelyekben az ember belső tulajdonságai, hajlamai valóságos személyek formájában, hús-vér alakban jelennek meg. Mozart „hő-sei” is tapintható személyek, akiket át-jár a Don Juan-i alapérzés. Ez pedig a XVIII. században, a modern lélek-tani regények hiányában, csak zenei-leg nyerhetett egyenrangú kifejezést anélkül, hogy maga a zene szolgává satnyult volna. És Mozartnak ehhez zseniális érzéke volt. Ha Kirkegaard gondolatait követjük, akkor Elvira a szerelmi szenvedély, Anna a gyűlölet, Zerlina a félelem, Leporello a szolgai alárendeltség, Ottavio, Masetto a vér-ségi kötelék által függ a főszereplőtől.

Az utóbbi időben azonban fölmerült a gondolat: valójában Don Juan egye-dül áll-e a mű középpontjában? Van-nak-e partnerei, akik éppúgy az „alap-hangot” szólaltatják meg, mint ő? Ha ellenpólust keresünk, Ottavio személyé-ben megtaláljuk, aki erkölcsi érzékével kétségtelenül fölötte áll Don Juannak. Alakja azonban már kész „megoldás”. Kettőjük párharcában válik még éleseb-bé, ami a fennkölt életérzés és a démoni közt feszül. Van-e szintézis? Elvira a lealközelebb áll Don Juanhoz, szerelme: emberi. Hűségét mindvégig meőrzi, ak-kor is, amikor szerelme gyűlöletbe for-

dul. De teljesen egyedül marad, negatív hőssé válik (a letragikusabb személy ő). Létbedobottsága a modern ember problémáit veti fel: a társstalanságot, a kiszorultságot, a közösség hiányát. Ha azt állítjuk: Don Juan a végtelen vágy hordozója, akkor Elvira akként válik elcsábítója legközelebbi partnerévé, hogy ő maga akar ennek az érzésnek „örökös tárgya” lenni. Csupán csak tárgy. Sorsában más út nehezen képzelhető el, mint az, hogy visszavonul a teljes magányba. Ez egyéniségéből is következik. (Don Juan szerelme előtt ugyanis megízlelte ennek az életű egyedülletnek öntépo kínjait.) És folytathatnók a többi szereplő jellemzését is anélkül, hogy a szintézist megtalálnánk. Mozart ezt minden bizonnyal nem is akarta. Az opera végén a zárójelenet nem old meg semmit. Ez ugyanis a korabeli opera hagyományaihoz híven erkölcsi tanulságot tartalmaz: „Jámbor légy, mert rosszul jársz”. Jellemző, hogy a zeneköltő az 1788-i bécsi bemutatót már el is hagyta (ld. Mozart Bécsi levelei, Bp. 1960.). Színi megmondolásból, vagy más okból tette-e, nem tudjuk. Egy bizonyos: mindig szeretetet sóvárgó lelke addigra „meglábolta a puszta tengert”.

A Don Juan tehát továbbra is rejtély marad, mélységek hordozója, de legfőként annak a különös ellentmondásnak, amely örökösen ellene szegül az élet törvényeinek, és mégis határtalan vágyat hordoz a végső szintézis megteremtésére.

Az iméntiekből következik, hogy egyetlen felújítás sem lehet tökéletes. A novemberi operaházi sok új kérdést vetett fel, s ha tartalmazott is hiányszágokat, nem mondhatjuk: messze elmaradt az eddigi produkcióktól. Ami feltétlenül figyelmet érdemel: az opera lényegére való fokozottabb koncentráció. A rendező — Békés András — helyesen ismerte fel: nem romantikus művet kell manapság színpadra vinni (ez Mozarttól is távol állhatott), ahol a sokkolás, a színforgatag még inkább elkeni az amúgy is problematikus tartalmat. A karmesterekkel: Erdélyi Miklóssal, Borbély Gyulával egyetértve, leegyszerűsített Don Juant rendezett, amelyben minden a zenére irányul. Ebből a szempontból érdekes megoldás a reneszánsz, ó-arany színpad-díszlet (egyetlen tömb, variálhatóan), komorságával, méreteivel. A temetőjelenet és a kőszobor megjelenése a vacsorán arányosan illeszkedett ahhoz a megoldáshoz, amely inkább jelezte, mintsem

részleteiben hatásosan kibontotta ezeket a kétségtelenül romantikus részleteket. (Wagner korával ellentétben, amikor még a zárójelenetnek főlöleges szerepe volt éppen a „hatás” kiemelése miatt, most a leegyszerűsített rendezés tette főlölegessé a finálét.)

S hogy a zene mennyire kifejez mindent, elég csak arra utalnunk: a múlt században Don Juan és a kormányzó párviadala is a sötétben zajlott le. (Kirkgaard pedig be sem ment a nézőtérre: anélkül is „látott” mindent, amit a zene kifejezett.) Kifogás a zenekart érheti, mert produkciójuk nem volt egyenletes, a mű arányainak megfelelő.

A nyitány zenei szövete mintha századunk festőjének, Marc-nak egyik képével lenne rokon, a „Harcoló formákkal”. Az opera teljes zenéjében uralkodó ősi erők (nem motívumok!), mint a német festő művén a vörös és kék örvénylések, csapnak össze. A mélyből induló akkordok, majd a hegedűk ideges suhanása elemi erejű tombolásban teljeseznek ki. Viharzene ez is, de a belső tájakról. Szorongó remegése Don Juan világra utal, akinek élete valóban szorongás volt: általa nyílt meg számára a démoni gyönyör. A nyitány tehát különálló mű és mostani előadása csak megközelítette ezt a gazdag tartalmat. Don Juan alakjában Melis György remekelt. Kiténő partnernek bizonyult Várhelyi Endre, Leporello szerepében. Aligha igaz az az állítás, amely szerint a Don Giovanni sikerét vagy zenikkel vagy fiatal énekesekkel lehet garantálni. A fiatalság ezúttal édeskevesnek bizonyult. Így aztán Sudlik Mária, (Elvira), Horváth Eszter (Donna Anna), Berkes János (Ottavio) és Bordás György (Masetto) nem nőttek fel szerepükhöz. Kalmár Magda (Zerlina) hitelesen játszotta-énekelte összetett szerepét. Szalma Ferenc valóban az volt, akit Mozart megáldott: megközelíthetetlen kőszobor, maga a „tudatosság”.

A CAMERATA HUNGARICA HANGVERSENYE

A Magyar Zene Évszázadi sorozat keretében a népszerű együttes Czidra László vezetésével nagyszerű hangversenyt adott a Zeneakadémián. Öröndetes jelenség, hogy a régi muzsika egyre több hallgatót vonz, és az ezzel a zenével foglalkozó együttesek előadói színvonala is fokozatosan emelkedik. Nincs szégyenkezni valónk: az Európában már jól ismert varsói reneszánsz-

együttes (ők korabeli hangszerekkel) példája nyomán — de inkább a kor-szellemből következően — nálunk is egyre-másra felfedezik a XV—XVI. századi királyi udvari hangszeres zenét, a virágénekeket, a kéziratos könyvek hazai anyagát.

Ezekből válogatott szerencsés kézzel a Camerata Hungarica együttes művészeti vezetője is. Először reneszánsz táncokat hallottunk (köztük Lublini János 1540-es kéziratából a Hayduczkyt), majd Josquin egyházi kompozícióját, az „In te Domine” hangzott el Budai Livia árnyalt alt hangján, cemballo kísérettel. Mátyás király udvari muzsikusa, a lantművész Piero Bono, majd az Ulászló udvarában megfordult Heinrich Finck, a „német zene első nagy mestere” gyűjteményeiből mutatott be az együttes néhányat. A már fejlett instrumentális technikát követelő darabok vonós, ütős és fúvós hangszereken az eredeti hangzást megközelítő igénnyel szólaltak meg.

Jakob Regnart szerzeményei a koncert zenetörténeti újdonságait jelentették: villanellák Balassi Bálint szövegeivel. A művek „magyar vonatkozása”: neves költőnk a németalföldi mester „jalusi dallamaira” verseket szerzett. Először az eredeti szöveggel hangzottak el a dalok, majd a Balassi-versek elevenedtek meg Lugosi Melinda kristálytisztá hangján.

Janequin, XVI. századi francia komponista egyik dalának Bakfark Bálint általi adaptációját tehetséges fiatal lantművészünk, Benkő Dániel adta elő fejelemzett mértékkel. Az alacsony és a magas kultúra szerencsés találkozásának tanúja három reneszánsz tánc: Gervaise: Allemande-ja, Wisselius Tantz-a és Fabricius Chorea: Sponsa című műve. Mindháromnak magyar népdal-párja van. Az utóbbit (jellegzetes verbunk ritmusú) cimbalmon Fábán Márta szólaltatta meg, izelítőt adva a régi korok szórakoztató zenéjéből. A jeles művész-nő hangszerérezékenységéről, stílusérzékéről a felvidéki táncok sorozatban is (Vietorisz-kézirat) meggyőződhetünk. Czidra László tudós elmélyültségét, muzsikusi kvalitásait dicsérik, a Lócsei Virginál-Könyv táncainak feldolgozásai. Pertis Zsuzsa csembalón adta elő, a tőle megszokott muzikalitással. Ugyancsak dicséret illeti Lugosi Melinda és Budai Livia virágének-előadásait. Példát mutattak az egyszerű, kifejező éneklésre, ami csak annyiban ártaszorú, amennyire a műfaj megengedi. Ők énekeltek Eszterházy Pál Harmonia Celestiséből is négy kantátát szóló és kettős

formában. Különösen a „Dormi Jesu” kezdetű pasztorál volt bensőséges, ritkán hallhatóan egységes.

A hangversenyt korai barokk magyar táncok zárták, amelyekben Czidra László együttesének kiváló hangszerzetudását, magas fokú zenélését élvezhette a közönség.

TÓTH SÁNDOR

(LEMEZFIGYELŐ) Abból a páratlanul gazdag termésből, mely évről évre jellemzi a szovjet hanglemezipart, ezúttal is keresztmetszetet kaphattunk a Szovjet Lemezok Hónapja alkalmából. Ezek a kiadványok technikai szempontból nem mindig kifogástalanok, s az is bizonyos, hogy zenekari játékok sok vonatkozásban eltér a megszokottól, kivált amikor a klasszikusok műveit tolmácsolják. Szólisták azonban páratlanok, utánpótlásuk kifogyhatatlan, hiszen egyre újabb nevekkel ismerkedhetünk meg a lemezbörítőkön, olyan művészekkel, akik ugyanolyan tökéletes urai hangszerüknek, mint a világ legnagyobbjai, Richter, Rosztropovics és a többiek, legfeljebb rutinjuk nem akkora még (de e rutin megszerzéséhez épp a felvételi alkalmak segíthetik hozzá őket).

A most megjelentetett új lemezeknek természetesen csak töredékét ismertethetjük. Az Orosz kórusművészek a 16-17. században című kétlemezes kiadvány például ismét csodálatot kelthet a hallgatóban, aki irigykedve veszi tudomásul, milyen impozáns az ottani kóruskultúra. Ez persze a lemez tükrében érthető, hiszen a jórészt ismeretlen alkotók remekművei épp a nagyon gazdag és régmúlta is visszatekintő hagyomány bizonyosságai. Vivaldi Glorijának előadásában a már jelzett tradicionális különbségek az elsődlegesek. Európai fül számára kicsit lassú, vontatott a tempó, annál érzékenyebb, előbb és dinamikusabb a tökéletes kórushangzás, mely furcsa, lobogó romanticizmust lop a preklasszikus zenei szövetbe. Egy másik lemezen megkapó tolmácsolásban élvezhetjük Haydn hegedűre és brácsára komponált Symphonia concertantéját. Ez a minden szempontból kifogástalan előadás joggal avatja a kiadványt a hónap egyik slágerévé. Debussy Három nocturne-je és Ravel Bolero-ja ugyancsak izaalmas zenei élmény. A szovjet zenekarok mélytűzű hangzása, a zene motorikus elemeit felszínre hozó tolmácsolása különösen a Bolero megszólaltatásában érvényesül hibátlan teljesség-

gel, Rachmaninov Szimfóniáinak felvétele pedig a helyesen ápolat hagyomány jelentőségére figyelmeztet. Az orosz zeneművészet klasszikusainak szovjet felvételei mindig kivételes alkalmat kínálnak a felfedezésre. Az ő Csajkovszkijuk, Rimszkij Korszakovuk, Rachmaninovjuk sosem olvadóan romantikus, patetikus, hanem kemény és férfias, mert a zenében benne zeng az évszázados múlt is, ugyanúgy, mint például Tolsztoj csodálatos regényeiben.

A magyar hanglezgyártás az egyre nehezebbé váló lehetőségek között érezhetően válságba került. (Ennek tartós javulására nem is számíthatunk előbb, csak az új gyártó üzem munkába lépésével. Reméljük, minél hamarább, hiszen lemezgyártásunk elérte a legmagasabb nemzetközi színvonalat, s kulturális missziója folytán is megérdemelné a támogatást.) Ennek tulajdonítható, hogy komoly lemezhiány támadt a piacon, s mihelyt egy népszerűbb kiadvány megjelenik, tüstént el is fogy. Bizonyára hasonló sorsra jut majd Török Erzsébet lemeze és hasonló karriert jósolhatunk az Éneklő ifjúság 1973 (SLPX 11696) címmel megjelentetett nagyszerű kiadványnak is. Amikor az Ifjúsági Rádió megszervezte az új Éneklő ifjúság mozgalmat, még a legmerészebbek sem remélték, hogy a résztvevő együttesek között ily sok kitűnő felkészültségű akad. E lemezen a díjnyertes tizenhárom együttes legszebb produkcióit élvezhetjük. „Nekünk tömegeket kell a zenéhez vezetnünk!” — mondot-

ta annak idején Kodály Zoltán, s ez az új kezdeményezés bizonyára sokakat indít majd el ezen a nagyszerű úton. A lemezen hallható együttesek közül igazságtalanság lenne bármelyiket is kiemelni, hiszen valamennyi tudása maximumát adja. Hadd említsük meg mégis a Vörösmarty Gimnázium Leánykarának (az együttest Pákainé Eckhardt Mária vezényli) előadását. Bárdos—Petőfi A márciusi ifjak című alkotását ritkán hallani ilyen átélt, izzó szenvedélyű előadásban.

Schubert népszerű Befejezetlen szimfóniáját Oberfrank Géza vezényli (LPX 11570). E csodálatos és rendhagyó alkotásnak oly sok egészen kiemelkedő lemezfelvétele ismert, hogy azok után nagyon nehéz újat mondani a karmesternek. Nagyon sok részletzsépsége mellett ez a felvétel valóban nem is mond újat a remekműről. Korrekt, szenvedély nélküli tolmácsolásnak lehetünk tanúi, amely nem kelt nagy érzelmeket, de hozzáegíthet a mű alaposabb ismeretéhez.

Bartók Hegedű-zongorasonátáit Gidon Kremer és Jurij Szmirnov előadásában hallhatjuk az összkiadásban. Gidon Kremer annak idején óriási sikerrel mutatkozott be fővárosunkban. David Ojsztrah növendéke volt, s kitűnően eltanulta mesterétől az érzékeny, fénylő hangzás titkait. Ez összkiadásnak mindenképp érdekessége a vele készített felvétel, még ha itt-ott talán más elképzelések élnek is bennünk a művekről (SLPX 11655).

(R. L.)

TÁJÉKOZÓDÁS

A történelmi fejlődés szükségszerűen újra és újra felveti az értékek értelmezésének és átértelmezésének szükségszerűségét, s a múltból a jelen felé vezető szálak alaposabb elemzésének fontos voltát. Egy olyan korban, amikor a hazai kereszténység szinte napról napra átérzi a párbeszéd szükségszerűségét, bizonyára fokozott jelentősége van a saját múltunk megismerésének. Erre figyelmeztetnek azok a tanulmányok is, amelyek — marxista oldalról elemezik a katolicizmus múltját. A Prohászka Ottokárról és Bangha Béláról szóló tanulmányokra, melyek a Világosságban jelentek meg, már felhívtuk olvasóink figyelmét. Most az Új Írás októberi számában publikált hasonlóan fontos elemzést Lackó Miklós **A keresztény nemzeti gondolat formaváltozásai az 1930-as években** címmel. Az „antiliberalis új-konzervatívizmusról” szólva részletesen ír a Korunk Szava és az Új Korszak (helyesen: Új Kor) köré tömörülő katolikus értelmiségiekről, akik a pápai szociális enciklikák gondolatát „korszerűsítették”. Részben a mi

múlt — elemzésünk csonka volta is okozza, hogy világnézeti ellenfeleink nem látják elég árnyaltan a harmincas évek hazai katolikus törekvéseit. Semmiképpen nem lehet egy nevezőre hozni például a Korunk Szavát és az Új Kort. S nem lehet megfelekezni a haladó törekvések között például a Vigiliáról, mely első számától — egy alapvetően fasiszta, nacionalista közegben — a keresztény internacionalizmus eszményének megvalósítását tűzte zászlajára. S már csak azért is érdemes e korszak haladó katolikus törekvéseit árnyaltan elemezni, hogy el tudjuk különíteni a ténylegesen megélt hibákat és gyengeségeket az olyan — egyetemes — értékektől, amilyen például Sík Sándor működése volt.

Nemrégiben hívtuk fel olvasóink figyelmét Király István professzor érdekes és tanulságos könyvére, a **Hazafiság és forradalmiság-ra**. Köztudott, hogy az utóbbi időben rendkívül megélnékültek az e kérdéskörrel foglalkozó polémiák (anyagukat részletesen is megtalálhatja az olvasó a **Magyar Tudományban** és a **Látóhatárban**); épp novemberi számában közölte a **Kritika** Falus Ró-

bertnek Király nézeteivel való vitáitát. Nagyon fontos polémia ez, hiszen voltaképp itt ütköznek a nézetek akörül, vajon a szocializmus építésének jelenlegi szakaszában megvan-e az alkotó együttműködés leherősége, kialakultak-e azok az emberi magartásformák, amelyekre építve, amelyeket dinamikusban a feladatok szolgálatába állítva sikerül még előbbre lépünk, további fejlődést elérünk. S ebben a vonatkozásban megkülönböztetett jelentősége van annak a tanulmánynak, melyet a *Népszava* november 30-1 számában közölt Király István **Tévesztett viták — valódi viták** címmel. Kiemelve nézetelt az urbanus-népies háborúból (mely nem ült el egészen most se még), olyan összefüggésbe állítja őket, melyek nemcsak a marxista tudósok között folyó vita fénytorosításban mutatják eszméit, hanem mindnyájunk számára fontossá és tanulságossá teszik meglátásait.

Király István szerint a ma folyó viták egyik kulcskérdése, hogy azoknak van-e igazuk, „... akik egy nagy történelmi lehetőséget látnak nyitottnak ma a nemzet előtt, s ezt szeretnék minél hamarabb valóságossá tenni, gondolatainknak, elméleti munkásságunknak ez szab mintegy irányt”, vagy azoknak, akik — megint Király István megfogalmazását idézve — szüntelenül „en garde”, vívóállásban, vívják harcukat. „Nem az „ideológiai líderék” a meghatározók — folytatja érvelését Király professzor. — Ha nem is maradéktalanul kitéjesítve, de adott már a szocializmus az emberek hétköznapjaiban: szokásaiban, erkölcsében, érzésében is... Ha nem is máról holnapra, ha fokozatosan is: az egész társadalmat arcát meghatározó erővé nőhet a szocialista közgondolkodás, közérköcs. Lehetővé vált a szocializmus érdekében való közösségteremtés.”

A vallásos világszemlélet és életérzés talajáról — melyet itt és most mi sem hiszünk és érzünk „ideológiai fantomnak” — csak üdvözölni lehet ezt a nyitott magatartást, megértő szemléletmódot, mely egybecseng a mi vágyainkkal, célkitűzéseinkkel is. Hiszen mi keresztyények, akik a szocializmus közegében élünk, akik e világtrendnek vagyunk alkotóelemei, ugyancsak olyan „közösségteremtés”-en fáradozunk, mely még jobban felszínre hozza az emberi alkotó értékeket, s a nyugodt bizalom légréjében teszi lehetővé a mind harmonikusabb békés és jó életet. S abban is teljesen egyetértünk Király Istvánnal, hogy „a szocializmus érdekében való közösségteremtést a burzsoázától kiteremt embereszménye, a magántulajdon embereszménye: a csak önmagára néző, csupán a maga személyiségét kiteljesíteni vágyó embertípus: az individualista fenyegeti talán leginkább”. Nemcsak a társadalmi építőmunkának gátja ez a túlzott individualizálódás — amelynek természetesen velejárója a kispolgári mentalitás, az „én” — és „enyém”-morál, hanem az igazi keresztény életnek is. Nyilvánvaló, hogy minden ember individuum, hogy mindnyájunknak személy szerint is meg kell találnunk üdvösségünket. De ha a személyes életet szögesdrótokkal kerítjük körül, ha csak magunknak gyűjtünk, nyilvánvaló, hogy egyre kevesebbet és egyre hiányosabban láthatjuk csak az igazi értékek felé vívó utat.

„Az egymást megértés” — ez a végszava Király István tanulmányának. Valóban ez a gondolat, elv és gyakorlat, amely még értékesebb és még harmonikusabban működő tagjaivá tehet e jelen társadalomnak és életnek.

A **Gondolat** Könyvkiadó újdonságai közül említést érdemel a **Szemtől szemben-sorozat** első két darabja, **Harsányi Zoltán Rodin**-ről írt nagyszabású esszéje, mely hozzáértéssel válogat a művészóriás megnyilatkozásai, különböző visszamelekezések és kortársi kritikák között, hogy meggyőzően érzelkeltesse ezt a kivételes pályát — a noviciátustól az ember és hite szoborábrázolásáig, a papnövendék útját a képzőművészetig. **Bajkay Eva Uitz Béláról**, a forradalmár garfikusról és festőről ad hitelesen rajzolt, élményszerű portrét. A kezdetben Kasák köréhez tartozó, a legmodernebb izmusokhoz is hajló művész később rátalál emberileg és művészileg egyaránt vállalt kifejezőmódjára és — a megpróbáltatások során át — végig ki is tart mellette. Művészete megújította napjaink freskó- és rajzművészetét. **Alekszandr Voronszkij Az élet és halál vize** c. könyve a szovjet memoáriródalom egyik remeke. Egy kicsapott, forradalmian gondolkodó szeminarista vallomása ez arról, hogy a cári Oroszország ember-telen viszonyai közt hogyan válik közösségi emberre, elkötelezetté, politikussá. Nagy művészi erővel megírt műve a XIX. század orosz remekróinak hatását idézi föl az olvasóban. **Torday Alíz Hölgyl, egyszarvúval** c. kedélyes útinaplójának ürügye a Cluny Múzeum csodaszép gobelinje. De tulajdonképpen ez csak alkalom arra, hogy a szerző a maga módján korunk iparművészetéről elmélkedjék és — vallásra, egyházra tett ízetlen, teljesen felesleges és indokolatlan megjegyzésén kívül — a mai francia szőnygművészet és design világába vezessen. Nem tudományos munka, néha kissé bőbeszédű is: inkább eleven olvasmány mindazoknak, akik e terület után éppen csak érdeklődnek. **Hiánypótló, fontos könyv ellenben Buda Béla — Szilágyi Vilmos Párvalasztás** c. munkája, amely a partnerkapcsolatok pszichológiáját és szociológiáját igyekszik felderíteni. Különösen tanulságos szülőknak, nevelőknek a személyiség és a pszichoszexuális fejlődés harmóniájáról és a nemi nevelésről szóló fejezet, valamint a házasságra való felkészítés és felkészülés gondoljairól és a partnerkapcsolatok kultúrájáról adott tudományos elemzés.

Szerkesztőségünkhez beküldött, külföldön megjelent kiadványok:

Tífz Tamás: Agyal, mondd ki csak félig. Esszék és versek gyűjteménye a kitűnő költő új kötete. A versek a misztikus szerelemi élmények megfogalmazásai, az esszékben hazai eszményképek és pályatársak belső fejlődéséről igyekszik számot adni a szerző.

Sári Gál Imre: Ösember, esernyővel. Emlékek, fájdalom nosztalgiaiból és avangard törekvésekből egybeszőtt, hatásos verseskönyv. Szerzője sokat fejlődött előző kötete, a Toronycsordák óta.

Anne de Vries: Fiatalok biblijája (Opus Mystici Corporis, Wien). A „gyermekbibliák” között semmiképpen sem ez a legmodernebb vagy a legkorszerűbb. Mégis rendkívül jó segítséget ad a legfiatalabb korosztálynak, hogy minél emberibb közelségből ismerhesse meg az ó- és újszövetségi szentírás legfontosabb eseményeit és üdvörténeti mozzanatait. Úgyes, gyerekeknek való rajzok illusztrálják a néhol naiv, máskor azonban megejtően kedves és a gyermeki igényekhez alkalmazkodó szöveget.

Revue mensuelle — Monatschrift Rédacteur en chef — Chefredakteur: György Rónay —
 Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 11,80 US dollars.

S O M M A I R E

Nous publions en hongrois le texte intégral du discours que Mg. Roger Etchegaray, archevêque de Marseille, Secrétaire du Conseil des Conférences des corps épiscopaux européens, a prononcé au Synode épiscopal d'Octobre 1974. — Dans son étude *L'Évangile de l'Enfance*, László Gyürki examine les textes évangéliques relatifs à naissance de Jésus et s'attache à en dégager le véritable message, à la lumière des genres littéraires. — Dans son essai, *La Provocation, Tamás Nyíri* analyse le comportement moral qui s'impose à quiconque répond à l'appel du Christ. „La conversion réclamée dans l'Évangile — souligne l'auteur — ne consiste pas à faire certaines actions et à s'abstenir de certaines autres; la conversion est un processus d'où le non-croyant sort comme croyant par le remaniement complet de sa personnalité.” — László Paskai traite de l'ouvrage que Ferenc Gál vient de publier sous le titre „*Le Théologien dans l'Église*”. — Károly Hetényi Varga fait connaître la part que dans les années 1942 à 1944 les prêtres du diocèse de Pécs ont pris dans le mouvement „Avec Fidélité à la Patrie” organisé contre le *Volksbund*. La plupart des prêtres du diocèse de Pécs se sont solidarisés avec les persécutés, s'exposant par leur attitude à toutes sortes de poursuites, d'avaries, voire à la prison. Les trois années d'activités du mouvement attestent que la minorité de langue allemande de Hongrie n'a pas servi, dans sa totalité, les visées allemandes national-socialistes et que, de ce fait tous ceux qui s'y opposaient, devaient subir, dans bien des cas, un sort plus dur que la population hongroise elle-même. Le mouvement s'est étendu bien au-delà des frontières du diocèse de Pécs, à d'autres régions germanophones du pays. C'est là un domaine qui reste à explorer tout comme les activités antifascistes du clergé catholique hongrois qui méritent une monographie. Dans notre pays, sous le régime nazi, 55 prêtres ont été emprisonnés pour s'être solidarisés avec les persécutés, les hors-la-loi, les opprimés.” — Le 19 mars 1944, la Hongrie a été occupée par l'armée fasciste allemande. Sans tarder, on a procédé à la déportation en masse de la population juive. Les interventions que l'épiscopat hongrois avait faites auprès du gouvernement afin de lui faire révoquer ses mesures injustes, ayant échoué, le 29 juin 1944, le corps épiscopal a émis une lettre qui devait être lue en chaire le dimanche suivant. Le gouvernement ayant été prévenu de l'émission de cette lettre épiscopale, a interdit aux services postaux de la transmettre. Toutefois, les exemplaires en sont parvenus dans chaque église du pays. Dans ces conditions, le gouvernement a jugé nécessaire d'entreprendre des négociations avec le corps épiscopal qui a fini par renoncer à la lecture publique de ladite lettre. En contrepartie, le gouvernement a pris plus d'une mesure de modération en raison desquelles „jusqu' à nouvel ordre, la déportation des Juifs de Budapest a été mis en suspens.” — ce qui leur a permis de voir la capitale libérée. Il va de soi que le contenu de la lettre épiscopale n'a pas tardé à être sonné dans le pays entier et cela d'autant plus que, sur la demande de l'épiscopat, le 8 juillet, le soir et le 9 juillet, le matin, la radio de Budapest a diffusé l'information suivante: „En son nom et au nom du corps épiscopal, S. E. cardinal Justinien Serédi, Prince Primat de Hongrie, fait savoir aux fidèles catholiques qu'au sujet des mesures prises à l'égard des Juifs, en particulier à l'égard de ceux qui s'étaient faits baptisés, il a entrepris, à plusieurs reprises, des négociations avec le gouvernement hongrois et il ne cesse de les poursuivre.” Notre numéro publie intégralement la lettre épiscopale interdite. — Le Pasteur Richard Bodoky consacre son étude à la mémoire de Dietrich Bonhoeffer. Zsuzsa Beney rend compte des nouveaux recueils de poèmes de János Pilinszky; Iván Dévényi présente Dezső Korniss, peintre hongrois de renom. — Mária Mezei, célèbre actrice, a entrepris la publication de ses confessions sous le titre „*La Fille errante*”.

INHALT

Roger Etchegaray: Evangelisation in Europa heute und morgen; eine wortgetreue Veröffentlichung der Rede die der Erzbischof von Marseilles und Sekretär des Rates der Europäischen Bischofskonferenzen auf der Bischofs-Synode vom 1974 in Rom hielt. — *László Gyürki*: Das Kindheits-Evangelium; der Autor untersucht die Evangelientexte in Zusammenhang mit der Geburt Jesus aufgrund der literarischen Gattung derselben. — *Tamás Nyíri*: Die Herausforderung; in seinem Essay schreibt der Autor von der moralischen Haltung die mit der Nachfolge Christi verbunden ist. „Die in den Evangelien geforderterte Rechtfertigung — schreibt er — besteht nicht aus der Durchführung von gewissen Taten, und aus der Vermeidung von anderen, sondern bedeutet eine vollkommene Umordnung der Person, die Umwandlung des Nichtgläubigen zum Gläubigen.“ — *László Paskai*: Der Theologe in der Kirche; eine Buchbesprechung des Buches von Prof. Ferenc Gál selben Titels. — *Károly Helényi Varga*: Die Bewegung „Mit Treue zum Vaterland“ und der Klerus der Diözese von Pécs; der Verfasser schildert das Benehmen und die Stellungname des Klerus der Diözese von Pécs der Bewegung gegenüber in den Jahren 1942—44 unter der Losung „mit Treue zum Vaterland“ gegen der Nazipropaganda unter den deutschsprachigen Minderheiten in Ungarn Gegenwirkung auszuüben versuchte. „Die grosse Mehrheit des Klerus in der Diözese von Pécs solidarisierte sich damals mit dieser durchaus nicht ungefährlichen Stellungname, auch das Risiko von verschiedenen Belästigungen und selbst die des Kerkers auf sich nehmend... die Bewegung nahm auch den Kontakt mit dem Zentralausschuss, der illegalen Friedenspartei, und indirekterweise auch mit dem Bund der antifaschistischen Schwaben (Schwabe ist im ungarischen ein Sammelwort für alle deutschsprachigen Minderheiten) der in den Reihen der Bergarbeiter von Pécs ebenfalls im Jahre 1944 gegründet wurde. Wegen dess immer stärker werdenden Terrors kam es aber zu keiner engeren Zusammenarbeit... Das dreijährige Bestehen der Bewegung „Mit Treue zum Vaterlande“ beweist, dass die deutschsprachige Minderheit in Ungarn durchaus nicht gänzlich die nazionalsozialistischen Bestrebungen unterstützte, und ein Teil von ihnen musste sogar noch mehr vertragen als die ungarischen Mitbürger. Die Bewegung war nicht nur auf dem Gebiet der Diözese Pécs tätig, sondern auch in anderen Teilen des Landes mit deutscher Minderheit. All dies muss noch erfasst werden, ebenso wie wir mit einer Monographie der antifaschistischen Betätigung des katholischen Klerus in Ungarn noch schuldig sind. Während der Nazi- und Pfeilkreuzler-Zeiten wurden in unserer Heimat etwa 55 Priester eingekerkert, weil sie für die Verfolgten, Entrechteten und Leidenden Stellung nahmen.“ — Am 19. März 1944 besetzte die deutsche Armée Ungarn. Gleich nachher begannen die Deportierungen, die massenhafte Verschleppung der Juden. Als das ungarische Episkopat mit seinen Mahnungen bei der neuen Regierung nichts erreichte, wurde am 29. Juni 1944 ein gemeinsame Hirtenschreiben erlassen, dass den nächsten Sonntag von den Kanzeln sämtlicher ungarischen Kirchen vorgelesen werden sollte. Als die Regierung von dem Rundschreiben Kenntnis nahm, wurde seine Weiterleitung bei der Post verboten, doch erreichte es alle ungarischen Kirchen. So wurde die Regierung genötigt Verhandlungen mit dem Episkopat aufzunehmen. Das Resultat dieser Verhandlungen war, dass das Zirkular seitens des Episkopats zurückgezogen wurde und zwar weil die Regierung eine ganze Reihe von mildernden Massnahmen traf. Der bedeutendste Erfolg war, dass der Abtransport der Budapester Juden mit sofortiger Wirkung abgebrochen wurde, was nicht weniger bedeutete, dass ein grosser Teil der Budapester Juden die Befreiung der Stadt erleben konnte. Von dem Hirtenbrief nahm übrigens das ganze Land Kenntnis, da am 8. und 9. Juli im Budapester Rundfunk ein Kommuniké gesendet wurde, wonach der Kardinal *Jusztinián Serédi* Fürstprimas von Ungarn auch im Namen des Episkopats den Gläubigen zur Kenntnis bringt, dass er in der Frage der die Juden betreffenden Verordnungen „sich wiederholt an die königliche ungarische Regierung wendet und seine diesbezügliche Verhandlungen weiterführt“. Als Dokument veröffentlichen wir jetzt den völligen Wortlaut des damaligen Rundschreibens. — *Richard Bodoky* gedenkt Dietrich Bonhoeffer, *Zsuzsa Beney* analysiert den neuen Dichtungsband von János Pilinszky, *Iván Dévényi* präsentiert den namhaften ungarischen Maler, Dezső Korniss. — Wir beginnen die Veröffentlichung der Memoiren von *Mária Mezei*, bekannte und volkstümliche Schauspielerin die unter dem Titel „Das verborgene Mädchen“ von sich erzählt.

A Vigilia hírei

— A Philadelphiában kiadott *Journal of Ecumenical Studies* időszaki folyóirat 1974 tavaszi (2.) száma szemle-rovatában ismerteti Nagy Kázmérnak *Egy államegyház gondjai* című, a Vigilia 1973 júniusi számában megjelent írását.

— A bolognai *CSEO-dokumentazione* 1974 évi júniusi (85.) száma leközölte Gál István ismertetését *Babits: Psychoanalysis christiana* c. verse születésének körülményeiről és a vers különböző változatait, összövegét és töredékeit, valamint a végleges, nyomtatásban megjelent szöveget, melyet a Vigilia 1974 májusában tett közzé. Ugyanebben a számban olvashatjuk Nagymihályi Géza *Ősi ikonok, modern idők* c. cikkének olasz fordítását, mely a Vigilia 1974 márciusi számában jelent meg. A júliusi—augusztusi (86.) szám Székely László *Katolikus néprajzi emlékek az erdélyi evangélikus százszok hagyományában* c. tanulmányát közölte, amit a Vigilia 1974 júliusában, míg a szeptember—októberi (87-88.) szám Tótfalusy István *Vendég voltam...* c. cikkét, amit a Vigilia augusztusban közölt.

— Szekfű András Fényes szelek, fűjjatok című, *Jancsó Miklós filmrendezői munkásságát* tárgyaló monográfiája több ízben hivatkozik és idéz Hegyi Bélának a Vigilia 1972 májusi számában megjelent, Jancsó Miklóssal és Hernádi Gyulával folytatott beszélgetéséből.

— A Vatikáni Rádió 1974. szeptember 8-i magyar adásában, a megújított és helyreállított magyar templomokról szólva, megemlíti lapunk régi munkatársának, *Dénes Gizellának* a nevét. „Az eleven tollú és a magyar múltat lelkesen felidéző írónő — hangzott el az ismertetésben — újabban színes riportokat készít megújuló templomainkról. Ezek közül néhányat beküldött szerkesztőségünkbe.” Ezekből a beszámolókból hallhatunk a Vatikáni Rádió adásaiban.

— A *Christ in der Gegenwart* 1974 szeptemberi számában a Vigiliáról mint „magas színvonalú katolikus folyóirat”-ról ír, mely — ahogy említi — „a mi régebbi Hochlandunknak felel meg”. Egyúttal felhívja a figyelmet Hegyi Bélának a lap szeptemberi számában megjelent, *Technika, tudomány, műveltség* c. tanulmányára és megállapítja, hogy a szerző „írása szorosan kötődik Teilhard de Chardin történeti optimizmusához; napjaink válság-pesszimizmusában különösen jóleső olvasmány ez” — majd néhány jellemző részletet idéz belőle.

— Az európai katolikusok *Berlini Konferenciája* alapításának tizedik évfordulója alkalmából az NDK fővárosában rendezett jubiláris ülésen lapunkat *Hegyi Béla* szerkesztő és *Nyíri Tamás* professzor képviselte. Az 1974. november 19—23. tartó tanácskozás fő témája „Az igazságosság a béke alapja” volt.

— A magyar kulturális sajtóból válogató, havonta megjelenő digest, a *Látóhatár* 1974 novemberi számában leközölte Nagy Gáspárnak a Vigilia szeptemberi számából átvett, Kondor Béla emlékére írt, Égi megbízás c. versét.

ROGER ETCHEGARAY Marseille érseke, az Európai Püspökkari Konferenciák Tanácsának tiltkára, aki már többször járt Magyarországon, megtisztelte a folyóiratot azzal, hogy szinodusi felszólalását lapunknak küldte meg közlésre, amiért a Vigilia ezúton is köszönetét fejezi ki. A franciául elhangzott előadás teljes szövegét Doromby Károly fordította le.

A KIADÓHIVATAL közli: megjelent a **Vigilia 1974. évi nyolcoldalas tartalomjegyzéke**.
1.— forintos bélyeg bektüldése elleneben a Kiadóhivatal kérésre megküldi. Előfizetőknek részére januári számunkhoz mellékeljük.

1972. március 15.

Álarcok s a sokasodó évek ráncai mögött fejlődik a színész igazi arca: személyes üzenetének hordozója. E titkos arc felmutatása az igazi cél. Boldog a színész, akinek belső arca hasonlít az álarcához, amiket ráakasztanak. Boldogtalan a mindenkori táncoskomikus, aki Hamletnek hiszi magát.

Valódi arcom felfedésének kényszere harmincöt éve szorongat mióta (Egyed Zoltán és Kellér Andor a régi Film-Színház-tól) kiterőszakolták első kis írássomat a NÉVJEGY-et. Akkor kezdtem sejteni, hogy egész létem, a színészi is, pusztá anyaggyűjtés csupán.

Azóta ahol csak alkalom nyílt rá: magam építette hevenyészett vár-színházpadon, templomban, éjszakai lokálokban; később rádióban, hangversenytermekben, irodalmi eszpresszóokban, Pesten és vidéken, de Párizsban, Amerikában, Kolozsvárott, Újvidéken és Stockholmban úgynevezett önálló estéimen különféle színházi formában próbáltam megfogalmazni mondanivalómat: saját magamat.

Ma oxigénhiánnyal küszködve semmiféle színházi igazság közvetítésére nem vagyok már alkalmas. Mégis, életem valódi értelmének kifejezésére készsülök. Az idő sürget.

Bizonyítani szeretném: nem a kielégületlen szí-

nész hiú, önmutogató rögeszmés vágya mondatja velem: hasznos, sőt szükséges, általános érvényű, az egész életemmel megpróbált igazságú üzenet hordozója vagyok.

Író nem vagyok, de ismerem és tisztetem az igaz szó erejét. Hazudni színházpadon sem tudtam.

Írni csak az igazat tudom — ha tudom.

MEZEI MÁRIA